

Kuluttajakansalaisen vapaus ja suotuista käytös suomalaisessa hyvinvointivaltiossa

Sari Sarlio-Siintola

Sosiaalietiikan pro gradu – tutkielma

Maaliskuu 2007

SISÄLLYSLUETTELO

JOHDANTO	3
1 HYVINVOINTIVALTIO JA TALOUSKASVU	16
1.1 Hyvinvointivaltio	16
1.2 Talouskasvu, kilpailukyky ja kulutuskysyntä	19
1.3 Suomalainen kulutusyhteiskunta ja hyvinvointi	23
1.4 Vapaus, liberalismi ja hyvinvointivaltio	26
2 MARKKINATALOUDEN IHMISKÄSITYS JA TALOUSKASVUA SELITTÄVÄT TEKIJÄT	31
2.1 Kuluttajakansalaisen rooli yhteiskunnassa	31
2.2 Yhteiskuntamme arvot ja uskomukset kuluttajakansalaisen näkökulmasta	34
2.3 Kuluttajakansalainen osana suomalaista yhteiskuntaa ja talousjärjestelmää	38
2.4 Kulutuksen taustalla olevat halut, tarpeet ja muut inhimilliset tekijät	42
2.5 Yksilöllisyys ja postmoderni ihmiskäsitys	44
3 KULUTTAJAKANSALAISEN VAPAUS JA TALOUSKASVU	47
3.1 Kuluttajakansalaisen vapauden ja talouskasvun liitto suomalaisessa hyvinvointivaltiossa	47
3.2 Perusoikeudet kulutusresurssien ja välttämättömyyshyödykkeiden turvaajina	51
3.3 Valinnan vapaus	55
3.4 Vapaus olla kuluttamatta	59
4 TALOUSKASVU JA KULUTTAJAKANSALAISEN SUOTUISA KÄYTÖS	63
4.1 Oikeudenmukaisuudesta ja tosiasiallisen vapauden resursseista	63
4.2 Talouskasvu, verokertymä ja kuluttajakansalaisen suotuista käytös vapailla markkinoilla	65
4.3 Julkinen kulutus ja kuluttajakansalaisen suotuista käytös	67
4.4 Kuluttajakansalainen moraaliagenttina yksityisillä markkinoilla	70
5 YHTEENVETO	75
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	88
LIITTEET	
Liite 1: Talouskasvua edistävien toimenpiteiden vaikutuksista kuluttajakansalaisen vapauteen	

JOHDANTO

” Osta, jos sulla on rahaa, siinä ei ole mitään pahaa. Työ luo rahaa ja raha luo työtä kansantalouden kiertokulun myötä. Omaa etuasi saat vapaasti ajaa, tavoitat sitten linnaa tai majaa. Se toisilta ei olis koskaan pois, jos markkinat hommansa hoitaa vois. Tee työtä ja keksi uutta, käytä luovasti joka tilaisuutta. Maailma on silloin rajoja vailla ja surkuttelun osa vain laulajalla.”

Sixten Korkman HS 3.9.2006

Elinkeinoelämän Valtuuskunnan EVA:n ja Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen ETLA:n toimitusjohtajan Sixten Korkmanin laulunsanoitus piirtää kuvaa ihmisistä vapaina toimijoina, jotka vapailla markkinoilla omaa etuaan tavoitellen tekevät työtä ja ostavat sitä mitä haluavat. Työn ja kuluttamisen kiertokulku yksilötasolla koituu loppujen lopuksi koko kansantalouden hyväksi. Talous kasvaa ja luo uusia kulutusmahdollisuuksia. Näkökulma on resurssi- ja työkeskeinen; kuluttaminen otetaan mukaan itsestäänselvyytensä, jota rajoittaa vain rahan puute.

Tärkeää markkinoiden moitteettomassa toiminnassa on valinnan vapaus. Kuluttaja valitsee vapaasti minkä tuotteen ostaa tai ostaako ollenkaan. Kuluttajan sanotaan olevan markkinoiden kuningas: yhä useampien yritysten ja yritysverkostojen tuotesuunnittelua, tuotantoa, viestintää ja logistiikkaa pyritään ohjaamaan kuluttajien toiveista lähtien. Toisaalta tutkijoiden mukaan ihmisen sosiaalinen kansalaisuus on yhä enemmän sidoksissa kuluttamiseen, samalla kun elämäntapamme on sidottu erilaisiin tuotteisiin ja palveluihin. Palkkaamme maksetaan pankkiin, joka perii palvelumaksut tiliemme hoidosta. Kännykkä ja kodin internetyhteydet ovat välttämättömyyksiä jo ala-asteikäisille lapsille. Kuluttamiseen sidottujen arkipäivän käytänteiden vuoksi olemme entistä riippuvaisempia henkilökohtaisen taloutemme tilasta sekä kyvystämme hankkia yhä enemmän uudenlaisia kulutushyödykkeitä.

Suomalaisessa hyvinvointivaltiossa kuluttajan vapaus on edellä mainittua valinnan vapautta moniulotteisempi ilmiö. Yhteiskuntamme pyrkii takaamaan kuluttajakansalaisilleen laajempaa, tosiasiallista vapautta toimia yhteiskunnassamme muun muassa erilaisten verovaroin rahoitettavien peruspalveluiden turvin. Tämä tosiasiallisen vapauden edistäminen edellyttää suhteellisen korkean verotuksen lisäksi vahvaa talouskasvua, jonka edistämisellä erilaisin poliittisin keinoin taas on niin positiivisia kuin ne-

gatiivisia vaikutuksia kuluttajakansalaisen vapautteen markkinoilla. Vähäisimpänä asiana ei ole suinkaan se, että taloutemme kasvu on hyvin riippuvainen kuluttajien kasvavasta halusta kuluttaa. Ostamiseen ja nimenomaan oikealla tavalla ostamiseen kannustaminen on tärkeää myös yhteiskunnan, ei pelkästään yritysten kannalta. Mikrotasolla voidaan puhua kuluttamisen ja rahanhankinnan kehästä, joka taas makrotasolla on talouskasvun elinehto.

Yhteiskunnallisessa keskustelussa tuodaan kuitenkin harvoin esille kysymys, kuinka lisääntyvään kulutukseen perustuva talouskasvu ja sen edistäminen vaikuttavat yksilöiden tosiasialliseen vapauteen. Tämä on yllättävää, koska onhan vapaudessa sentään kyse yhdestä perusarvostamme. Sen sijaan näkyvämpää keskustelua käydään yhtiövapauden periaatteista tai julkisten palveluiden vaatiman korkean verotuksen aiheuttamista seurauksista markkinoilla ja kuluttajien kukkaroissa.

Tutkimustehtävä, metodi ja lähteet

Tämän pro gradu -työn tehtävänä on tutkia kuluttajakansalaisen vapautta ja suotuisaa käytöstä suomalaisessa hyvinvointivaltiossa ja erityisesti sen markkinoilla. Tutkimuksen lähtökohtaoletuksena on hyvinvointivaltiomme riippuvuus talouskasvusta sekä siihen liittyvästä työllisyyden ja kilpailukyvyn edistämisestä. Näkökulma on sosiaalieettinen ja tarkastelee vapautta ennen muuta yhteiskunnallisesta näkökulmasta. Tahdon vapauden kysymystä sivutaan lyhyesti yksilön valinnan vapauden yhteydessä.

Lähdemateriaalina ovat *Suomen perustuslaki 11.6.1999/731, II luku, Perusoikeudet, Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelma 24.6.2003* sekä *Kuluttajapoliittinen ohjelma vuosille 2004-2007*. (Jatkossa *Perusoikeudet*, *Vanhasen hallitusohjelma*, *Kuluttajapoliittinen ohjelma* sekä viitemerkinnöissä PEROIK, HALLOHJ ja KULPOL)

Tutkimuskysymyksiä on kolme:

- 1) Minkälainen ihmiskäsitys on muotoiltavissa lähdeaineistosta?
- 2) Mistä muodostuu kuluttajakansalaisen tosiasiallinen vapaus markkinoilla, sekä miten talouskasvu ja sen tukeminen vaikuttavat tämän vapauden toteutumiseen?
- 3) Minkälaisia suotuisan kulutuskäyttäytymisen ideoita kuluttajakansalaiselle lähteissä asetetaan kestävän talouskasvun ja tosiasiallisen vapauden tukemiseksi?

Tutkimusmetodina on systemaattinen analyysi. Etsin vastausta tutkimuskysymyksiini hakemalla lähdeaineistosta sellaisia käsitteitä, väitelauseita, argumentteja ja ajatusrakennelmia, jotka ovat tutkimustehtävän kannalta olennaisia. Tätä tarkastelua tehdään aiheeseen liittyvien lähteiden sekä niitä täydentävän kirjallisuuden avulla. Keskeisiä käsitteitä ovat: kuluttajakansalainen, talouskasvu, hyvinvointivaltio/yhteiskunta, vapaus, suotuista käytös.

Perusoikeudet

Perusoikeuksilla tarkoitetaan yksilölle kuuluvia yleisiä oikeuksia, jotka on säädetty perustuslaissa. Ne ovat luonteeltaan pysyviä ja toimivat arvoperustana koko oikeusjärjestykselle. Perusoikeudet määrittyvät perustuslakiin kirjattujen arvojen kautta. Niitä ovat ihmisarvon loukkaamattomuus, yksilön vapaus ja oikeudet sekä oikeudenmukaisuuden edistäminen.¹ Koska tässä tutkimuksessa tarkastellaan ihmiskäsityksiä sekä kuluttajakansalaisen vapautta, on *Perusoikeudet* yksi tutkimuksen lähteistä, eräänlainen tutkimuksen perusta ja lähtökohta.

Perusoikeudet voidaan jakaa vapausoikeuksiin ja oikeusturvaan, taloudellisiin, sosiaaliin ja sivistyksellisiin oikeuksiin (jatkossa TSS-oikeudet), tasa-arvoisuus- ja oikeuksiin sekä osallistumisoikeuksiin. Vapausoikeuksia kutsutaan usein negatiivisiksi vapausoikeuksiksi ja TSS-oikeuksia positiivisiksi statusoikeuksiksi, taloudellissosiaalisiksi oikeuksiksi tai sosiaalisiksi oikeuksiksi.² Keskeisiä vapauskäsitteitä taas ovat oikeudellinen vapaus, negatiivinen vapaus ja tosiasiallinen vapaus. Oikeudellinen vapaus tarkoittaa vapautta lain tai viranomaisen asettamista esteistä. Negatiivisen vapauden vallitessa ei ole estettä toimia jollain tavalla eivätkä muut henkilöt estä teon tekemistä. Negatiivinen vapaus siis sisältää oikeudellisen vapauden, mutta merkitsee myös vapautta oikeuden ulkopuolisesta eli esimerkiksi yksityisen ihmisen harjoittamasta vallankäytöstä. Synonyymi negatiiviselle vapaudelle on ”vapaus jostakin”. Tosiasiallinen vapaus taas on ihmisen todellista mahdollisuutta toimia haluamallaan tavalla. Henkilön tosiasiallinen vapaus saattaa olla rajoitettu, vaikka oikeudellinen ja negatiivinen vapaus ovat toteutuneet. Tosiasiallisen vapauden esteet ovat useimmiten taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten edellytysten puutteita (vrt. TSS-oikeudet), mutta tosiasiallinen vapaus

---

¹ Hallberg 1999, 31-32.

² Karapuu ja Jyränki 1999, 69-71.

voidaan tulkita myös koskemaan negatiivisia oikeuksia. Tosiasiallisesta vapaudesta käytetään myös ilmaisua ”vapaus johonkin”, sekä käsitettä ”positiivinen vapaus”.³

Perusvelvollisuus tarkoittaa yksilölle perustuslaissa asetettua velvollisuutta. Se rajoittaa yksilön toimintavapautta ja on siten perusoikeuden vastakkaiskäsite. Perusvelvollisuus-säännös merkitsee yleensä välittömän velvollisuuden sijasta velvollisuuden alaisuutta, eli yksilön alisteista asemaa sille, että hänelle voidaan tavallisella lailla asettaa konkreettinen velvollisuus.⁴

Perusoikeudet on säädetty vuoden 1995 perusoikeusuudistuksessa. Uudistuksessa kehitettiin hyvinvointivaltiomme olemassa olevia vapausoikeuksia ja pyrittiin laajentamaan perusoikeusturvaa tosiasiallisen tasa-arvon sekä TSS-oikeuksien suuntaan. Lisäksi uudistuksessa otettiin huomioon kansainväliset ihmisoikeussopimukset.⁵ Perusoikeusuudistus vahvisti kirjoitettujen perustuslakien merkitystä paitsi Suomen valtion, myös suomalaisen yhteiskunnan perustavien arvovalintojen ilmentymänä. Lisäksi perustuslain 22§:n säännös julkisen vallan velvollisuudesta turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen vahvistaa osaltaan perusoikeuksien ja niiden taustalla olevien arvojen vaikutusta myös yksityisten välisiin ja kansalaisyhteiskunnan piirissä oleviin suhteisiin.⁶

Yksilön itsemääräämisoikeus, oikeus määrätä itsestään ja toimistaan, on monien muiden oikeuksien perusta. Se voidaan liittää perusoikeussäännösten kokonaisuuteen, mutta erityisesti 7§ 1 momenttiin elämästä, henkilökohtaisesta vapaudesta, koskemattomuudesta ja turvallisuudesta. Oikeudenmukaisuus yhteiskunnassa taas liittyy erityisesti yhdenvertaisuutta ja TSS-oikeuksia koskeviin säännöksiin.⁷ TSS-oikeuksilla pyritään edistämään yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta sekä takamaan ne tosiasialliset taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset edellytykset, joita henkilökohtaisten vapausoikeuksien ja poliittisten oikeuksien käyttäminen vaatii.⁸ TSS-oikeuksiin kuuluvat oikeus mak-

---

³ Karapuu ja Jyränki 1999, 79-82. Tosiasiallisen vapauden soveltaminen negatiivisiin oikeuksiin tarkoittaa esim. sitä, että negatiivinen oikeus elämään voidaan nähdä paitsi valtion toimintavapautta rajoittavana kuolemanrangaistuksen kieltona ja valtion velvollisuutena suojata yksilöitä rikoslainsäädännöllä ja poliisitoiminnalla, myös oikeutta elämän ylläpitämiseen, riittävään ravintoon ja välttämättömään sairaanhoidon.

⁴ Karapuu ja Jyränki 1999, 67. Perustuslaissa on kolme säännöstä, joissa mainitaan yksilön velvollisuus: 16 §:n oppivelvollisuus, 126§:n isänmaanpuolustus sekä 20§:n kaikkien vastuu luonnosta. Näistä 16§ ja 20§ liittyvät perusoikeuksien järjestelmään.

⁵ Hallberg 1999, 31-32.

⁶ Scheinin 1999, 223-224.

⁷ Scheinin 1999, 227-228.

⁸ Tuori 1999b, 593-594. Tuori korostaa TSS-oikeuksien yhteydessä yksilön positiivista vapautta, kun taas Scheininin artikkelissa viitataan vain oikeudenmukaisuuteen ja tasa-arvoon.

suttomaan perusopetukseen sekä muuhun koulutukseen (16§) , oikeus terveelliseen ympäristöön (20§), oikeus työhön (työvoiman suojelu, työllisyyden edistäminen, oikeus työllistävään koulutukseen, suoja työstä erottamista vastaan (18§)), oikeus sosiaaliturvaan eli välittömään toimeentuloon ja huolenpitoon, oikeus perustoimeentulon turvaan, oikeus sosiaali- ja terveystalouteen, oikeus perheen suojeluun ja asuntoon (19§).⁹ Viimeksi mainitut sosiaaliset oikeudet koskevat sekä rahamääräistä toimeentuloturva- että sosiaali- ja terveystaloutta.¹⁰

Suppean perusoikeusnäkökulman mukaan oikeudet velvoittavat vain valtiota ja sitäkin lähinnä siten, että valtio on passiivinen eikä itse loukkaa oikeuksia. Laajan perus- ja ihmisoikeusnäkökulman mukaan valtiolla ja muilla julkista valtaa käyttävillä toimielimillä on lisäksi velvollisuus aktiivisin toimin suojata ja edistää perus- ja ihmisoikeuksia. Oikeudellisen vapauden ja tasa-arvon lisäksi on tärkeää turvata tosiasiallinen vapaus ja tasa-arvo. Lisäksi laajan näkökulman mukaisesti perusoikeudet velvoittavat julkisen vallankäytön ohella myös yksityisiä tahojakin.¹¹ Kun lähtökohdaksi otetaan tosiasiallisen vapauden turvaaminen ja perusoikeusuudistuksessa omaksuttu laaja perusoikeusnäkökulma, perusoikeuksien mahdolliset oikeusvaikutukset voidaan ryhmitellä kunnioittamis-, suojaamis- ja toteuttamisvelvollisuuteen. Kunnioittamisvelvollisuus tarkoittaa julkisen vallan velvollisuutta olla itse rajoittamatta perusoikeuden toteutumista. Suojaamisvelvollisuus tarkoittaa julkisen vallan velvollisuutta suojata yksilöä muiden yksilöiden pyrkimyksiltä rajoittamaan perusoikeutta. Toteuttamisvelvollisuus taas tarkoittaa julkisen vallan velvollisuutta aktiivisin toimin turvata kansalaisten perusoikeuksien toteutuminen. Suojaamis- ja toteuttamisvelvollisuuden yhteisnimityksenä voidaan käyttää turvaamisvelvollisuutta.¹²

Perusoikeusvalmistelun aikana vallitsi suurtyöttömyys, joka osaltaan vaikutti lain valmisteluun. *Perusoikeudet* haluttiin laatia niin, että suurten lupauksen sijaan niillä olisi ihmisten todellista oikeusasemaa parantava merkitys. Esimerkiksi vuoden 1972 hallitusmuotoon lisätty säädös valtiovallan velvollisuudesta järjestää työttömäksi jääneelle kansalaiselle työpaikka poistettiin mahdottomana toteuttaa. Sen sijaan uutena vapausoikeutena otettiin mukaan yrittämisen vapauden periaate.¹³ Kiinnostavaa kuluttajakansalaisen näkökulmasta on myös se, että samoihin aikoihin perusoikeusuudistuksen aikaan,

---

⁹ Karapuu ja Jyränki 1999, 70-71.

¹⁰ Tuori 1999b, 593.

¹¹ Karapuu ja Jyränki 1999, 74.

¹² Karapuu ja Jyränki 1999, 82-83.

1980-1990-luvuilla, romahti usko valistuksen aikaisiin totuuksiin ja instituutioihin. Tällöin kyseenalaistettiin moraaliauktoriteetteja sekä korostettiin lisääntyvää yksilöllistymistä, pluralismia ja fragmentoitumista. Uusliberalistinen ajattelu¹⁴ ja sen mukanaan tuoma yksilöiden, markkinoiden ja kilpailun korostaminen vaikutti Suomessa. Ajateltiin, että esimerkiksi sosiaalipoliittisia järjestelmiä voidaan parhaiten kehittää antamalla asiakkaille valinnan tai kilpailuttamisen mahdollisuus. Kansalaisesta tuli yhä enemmän yksilöllinen kuluttaja. Tasa-arvon sijasta korostui yksilön vastuun ja kannustimien tärkeys. Kulutus nähtiin taloudellisen prosessin lisäksi kulttuurisena ja sosiaalisena prosessina.¹⁵

Uusliberalismiin liittyy keskeisesti kysymys sosiaalista oikeuksista. Vahva kansainvälinen mielipide, joka kuvastaa pääosin yhdysvaltalaista oikeusajattelua, vastustaa sosiaalisten oikeuksien säätämistä perusoikeuksiksi. Viime kädessä vastakkain asettuvat individualismi, uusliberalismi, muodollinen yhdenvertaisuus ja toisaalta solidaarisuus, kansanvaltaisuus ja ihmisten aineellinen yhdenvertaisuus.¹⁶ Tätä taustaa vasten vuoden 1995 perusoikeusuudistus, jossa oikeuksia laajennettiin nimenomaan TSS-oikeuksien puolelle, ei näytä liittyvän tähän suuntaukseen.

Vanhasen hallitusohjelma

Hallitusohjelma on hallitukseen osallistuvien puolueiden hyväksymä toimintasuunnitelma, jossa on sovittu hallituksen tärkeimmistä tehtäväalueista.¹⁷ Lähteenä oleva *Vanhasen hallitusohjelma* on laadittu 24.6.2003. Se kattaa poliittiset linjaukset eri politiikan lohkoilla sekä erilliset politiikkaohjelmat työllisyyden, yrittäjyyden, tietoyhteiskunnan sekä kansalaisvaikuttamisen alueilla.

Tämän tutkimuksen lähteenä hallitusohjelma taustoittaa erityisesti talouskasvun kytkentöjä vapausoikeuksiemme toteutumisessa, mutta myös kuluttajakansalaisiin liittyviä ihmiskäsityksiä ja odotuksia hyvinvointivaltion ja -yhteiskunnan ylläpitämiseksi. Nämä kysymykset kytkeytyvät hallitusohjelmassa erityisesti talous-, työllisyys- ja veropoli-

---

¹³ Karapuu 1999, 562 ja 564.

¹⁴ Uusliberalismilla tarkoitetaan talouden kehitystä, jossa kaupan esteitä sekä valtion kontrollia ja toimintaa markkinoilla pyritään minimoimaan. Liberalismista ja uusliberalismista ks. esim. Saastamoisen 1999.

¹⁵ Ahlqvist 2000, 41-42. Analysoidessaan kulutustutkimuksen historiaa Ahlqvist (2000, 30-31) toteaa, että kulutustutkimuksen käsitteistössä ovat heijastuneet ne arvolähtökohdat, joilla kansalaisten kulutuskäyttäytymistä ja hyvinvointia yhteiskunnassa on perusteltu.

¹⁶ Karapuu 1999, 109.

¹⁷ www.valtioneuvosto.fi/hallitus/hallitusohjelma/fi.jsp

tiikkaan, sosiaali- ja terveystalouteen sekä elinkeino- ja energiapolitiikkaan, mutta sivuavat myös ympäristöpolitiikkaa sekä liikenne- ja viestintäpolitiikkaa.

Vanhasen hallitusohjelman alussa todetaan hallituksen aloittavan työnsä poikkeuksellisen vaativassa kansainvälisessä tilanteessa, mikä luo epävarmuutta myös talouden kehitykseen. Kansalaisten turvallisuutta pyritään vahvistamaan paitsi jatkamalla maamme ulko- ja turvallisuuspoliittista linjaa, myös kehittämällä kansalaisten keskuudessa laajaa kannatusta nauttivaa hyvinvointiyhteiskuntaa. Hallitusohjelman mukaisesti ”2000-luvun hyvinvointiyhteiskunta on osaamista korostava, työntekoon ja yrittämiseen kannustava, sosiaalisesti oikeudenmukainen ja alueellisesti tasapainoinen. Hallituksen päätavoitteena on kehittää hyvinvointivaltiota parantamalla työllisyyttä ja vähentämällä työttömyyttä, vahvistamalla peruspalveluja ja toimeentuloturva sekä tasapainottamalla alueellista kehitystä. Maamme talous on saatava uuteen nousuun”.¹⁸ Hallitusohjelman toteutuksen riippuvuus talouden kasvusta esitetään jo ohjelman ensimmäisellä sivulla. Edelleen hallitusohjelman mukaan hallituksen politiikka nojaa taloudellisesti, sosiaalisesti ja ekologisesti kestävään kehitykseen.¹⁹

Lähtökohtana *Vanhasen hallitusohjelman* talouspolitiikassa on Euroopan Unionin (EU) vakaus- ja kasvusopimus sekä Lissabonin strategiaan nojaava talous- ja työllisyyspolitiikan uudistaminen unionin kilpailukykyyn parantamiseksi.²⁰ Lissabonin strategian mukaisesti unionista on tultava maailman kilpailukykyisin ja dynaamisin tietopohjainen talous, joka kykenee ylläpitämään kestävää talouskasvua, luomaan uusia parempia työpaikkoja ja lisäämään sosiaalista yhteenkuuluvuutta. Lissabonin strategian toteutus kytkeytyy käytännössä muun muassa sisämarkkinoihin, tietoyhteiskuntaan, tutkimukseen ja koulutukseen, talouden rakenneuudistuksiin sekä kestävää julkista rahoitusta suosivaan makrotalouspolitiikkaan.²¹

Vanhasen hallitusohjelman talouspolitiikan tärkein tavoite on työllisyyden lisääminen. Tämän tavoitteen saavuttaminen edellyttää vahvaa talouskasvua, jonka pitää olla myös rakenteeltaan aikaisempaa työllistävää. Talouspolitiikan todetaan perustuvan osaamisen, yrittäjyyden ja muiden kasvun edellytysten varmistamiseen. Kilpailukykyistä huolehditaan edistämällä tutkimus- ja tuotekehitystoimintaa, kohottamalla koulutustasoa, huo-

---

¹⁸ HALLOHJ 1.

¹⁹ HALLOHJ 1.

²⁰ HALLOHJ 6.

²¹ <http://www.elections2004eu.int/>

lehtimalla vakaasta talous- ja ansiokehityksestä sekä kehittämällä julkisen sektorin tuotavuutta.²² Myöhemmin myös ekologisesti kestävä kehitys²³ sekä tietotekniikan ja tietoyhteiskunnan palveluiden hyödyntäminen²⁴ nimetään yhteiskuntamme kilpailukykytekoiksi. Finanssipoliittisissa linjauksissa korostetaan valtiontalouden vakautta, jotta julkinen talous voisi selviytyä väestön ikääntymisen myötä kasvavista vastuistaan ilman kohtuutonta verorasitusta. Käytännössä edellytetään suurta pidättyvyyttä menojen lisäämisessä.²⁵

Vanhasen hallitusohjelman elinkeinopolitiikan tavoite on edistää talouskasvua ja työllisyyttä, monipuolistaa tuotantorakennetta, tukea aluekehitystä sekä turvata Suomen talouden kilpailukyky. Talouskasvun ja kilpailukyvyn todetaan perustuvan ennen kaikkea osaamiseen ja uuden teknologian hyödyntämiseen. Rahoitusta pyritään suuntaamaan muun muassa palvelusektorin ja uusien tuotannonalojen tutkimukseen, kehittämiseen, tuotteistamiseen ja kaupallistamiseen sekä kestävänsä kehityksen mukaista kulutusta ja tuotantoa tukevaan osaamiseen ja innovaatiotoimintaan.²⁶ Kuluttaja- ja kilpailupolitiikka määritellään hallitusohjelman tasolla hyvin lyhyesti. Tärkeänä nähdään erityisesti kuluttajanäkökulman vahvistaminen päätöksenteossa, kuluttajien perusoikeuksien turvaaminen kansainvälisillä markkinoilla sekä julkisten ja muiden välttämättömyyspalveluiden saatavuuden turvaaminen.²⁷

Väestön terveyden edistäminen, sairauksien ennaltaehkäisy sekä yksilön elämänhallinnan, työ- ja toimintakyvyn ja omatoimisuuden tukeminen ovat sosiaali- ja terveyspolitiikan tavoitteita. *Vanhasen hallitusohjelmassa* todetaan, että julkisten sosiaali- ja terveyspalveluiden on oltava kansalaisten saatavilla tasa-arvoisesti ja ne on rahoitettava pääosin verovaroin. Niin ikään viitataan tarpeeseen kehittää sosiaali- ja terveydenhuollon osaamista, palvelurakenteita ja toimintatapoja pitkäjänteisesti yhdessä kuntien kanssa. Muun muassa tietoteknologian hyödyntämisellä, seudullisella yhteistyöllä, toimivalla työnjaolla ja hoitoketjuilla turvataan paremmin laadukkaiden ja riittävien sosiaali- ja terveyspalveluiden saatavuus. Hallitusohjelman mukaisesti edistetään uusia palveluiden toimintatapoja sekä sosiaali- ja terveydenhuollon teknologia- ja tuotekehitystä.²⁸

---

²² HALLOHJ 8-9.

²³ HALLOHJ 34.

²⁴ HALLOHJ 43 ja 54.

²⁵ HALLOHJ 9-10.

²⁶ HALLOHJ 36.

²⁷ HALLOHJ 37-38.

Taloukasvun sekä työllisyyden ja kilpailukyvyn merkitys korostuu läpi koko *Vanhasen hallitusohjelman*. Taloukasvua tarvitaan niin verovaroin rahoitettavien julkisten palveluiden rahoittamiseksi kuin työllisyyden varmistamiseksi. Niinikään kilpailukykytekijöiden – erityisesti osaamisen ja teknologian, tietoyhteiskuntakehityksen, tuottavuuskehityksen sekä kestävän kehityksen mukaisen tuotannon ja kulutuksen merkitys on hallitusohjelman mukaisesti keskeistä. Kilpailukykyä tarvitaan, jotta myös talous voi kasvaa nyt ja tulevaisuudessa,²⁹ ja nimenomaan Lissabonin strategiassa kuvatulla kestäväällä tavalla. Sen sijaan taloukasvun perinteisestä tärkeydestä kansalaisten elintason kohottajana tai valinnan vapauden edistäjänä ei puhuta mitään.

Kuluttajapoliittinen ohjelma

Keskeinen väline kuluttajakansalaisen oikeuksien toteuttamisessa on kuluttajapolitiikka. Tämän tutkimuksen kannalta *Kuluttajapoliittinen ohjelma* on siten erityisesti lähde, joka liittyy ihmiskäsitykseen, kuluttajakansalaisen vapausoikeuksien turvaamiseen sekä kuluttajakansalaiselta odotettavan suotuisan käytöksen analysoimiseen.

Kuluttajapolitiikka miellettiin sen syntyajankohtana 1970-luvulla kansalaisten sosiaalisten oikeuksien täydentäjäksi, uudenlaiseksi hyvinvointipalveluksi: kun sosiaalipoliitikan tuli edistää kansalaisoikeuksia, se edisti kuluttajan etuja ainoastaan epäsuorasti tarjoamalla minimitasen toimeentulon. Virallisen kuluttajapolitiikan oli sen sijaan edistettävä näitä oikeuksia suoraan suhteessa markkinoihin. Kansalaisen käsite liitettiin näin epäsuorasti kuluttajan käsitteeseen. Kuluttajille määriteltiin kansalaisoikeuksien tapaan neljänlaisia oikeuksia: oikeus kuluttajaresurssien omaamiseen, oikeus osallistua tuotantopäätöksiin, oikeus tehdä kulutuspäätöksiä ja oikeus saada kuluttajasuojaa.³⁰

Kuluttajiin liittyvät valtiohallinnon tehtävät on Suomessa organisoitu Kauppa- ja teollisuusministeriön (KTM) alaisuuteen. Sen harjoittama kuluttajapolitiikka taas on osa elinkeinopolitiikkaa. Ministeriön toimintaa ohjaa hallitusohjelma. Hallituksen strategia-asiakirjaan on koottu hallitusohjelman toimeenpanon kannalta keskeisimmät asiakokonaisuudet. Poliittinen ohjaus kanavoituu välillisesti hallinnonalan strategioiden ja kehyspäätösten kautta.³¹ KTM:n kuluttajapolitiikan ohjelma-asiakirja on tutkimushetkellä

---

²⁸ HALLOHJ 15.

²⁹ Taloukasvusta ja kilpailukyvyistä ks. tarkemmin pääluku 1.

³⁰ Ilmonen 2004, 267-272.

³¹ <http://www.ktm.fi/index.phtml?s=298> sekä haastattelu Koltta-Sarkanen 27.12.2005.

ollut *Kuluttajapoliittinen ohjelma vuosille 2004-2007*. Muita kuluttajapolitiikkaan liittyviä asiakirjoja ovat olleet EU:n komission kuluttajapolitiikan strategia vuosille 2002-2007 sekä *Vanhasen hallitusohjelma*.³²

Kuluttajapoliittisessa ohjelmassa ei määritellä erikseen kuluttajan perusoikeuksia, vaan lähtökohtana on yksiselitteisesti kuluttajien hyvinvoinnin lisääminen.³³ Hyvinvoinnin edellytyksenä ovat toimivat yksityisten ja julkisten hyödykkeiden markkinat, mutta myös kuluttajan oma vastuullinen toiminta oman hyvinvointinsa turvaajana sekä vuorovaikutteisen ja avoimen yhteiskunnan olemassaolo.³⁴

Kuluttajapoliittinen ohjelma on keskeinen työväline paitsi sisäisesti KTM:n markkinaosastolla, erityisesti Kuluttajavirastossa ja Kuluttajatutkimuskeskuksessa. Kuluttajavirastossa se on tulostulosohjauksen väline. Myös teknologiaosaston alainen Kuluttajatutkimuskeskus hyödyntää omassa tulostulosohjauksessaan ja suunnittelutyössään Kuluttajapoliittista ohjelmaa. Lisäksi kuluttaja-, kansalais- ja neuvontajärjestöt, esimerkiksi Kuluttajaliitto ja Kuluttajat-Konsumenterna ry, sekä elinkeinojärjestöt, esimerkiksi Elinkeinoelämän keskusliitto EK, ovat Kuluttajapoliittisen ohjelman aktiivisia hyödyntäjiä.³⁵

Kuluttajapoliittisen ohjelman valmisteluvaiheessa toteutettiin laaja sidosryhmäkartoitus sekä kolme kuluttajapoliittista keskustelutilaisuutta.³⁶ Tavoitteita ja strategisia linjauksia laadittaessa otettiin huomioon EU:n komission kuluttajapolitiikan strategia, pohjoismaiden kuluttaja-alan ohjelma ja hallitusohjelmaan sisältyvät kuluttaja-asiat eri politiikkalohkoilla. Edelliseen kuluttajapoliittiseen ohjelma-asiakirjaan verrattuna tavoitteita laajennettiin ja uudistettiin vastaamaan toimintaympäristössä tapahtunutta kehitystä sekä korostamaan kuluttajien, elinkeinoelämän ja viranomaisen yhteistyön ja vuorovaikutuksen tärkeyttä.³⁷ Valmistelutyön lähtökohtana oli hyvinvoinnin korostaminen ja entistä sosiologisempi näkökulma kulutukseen. Huomiota kiinnitettiin myös siihen, mitä

---

³² Ks. http://www.kuluttajavirasto.fi/user_nf/default.asp?site=34&tmf=16830&lmf=0&mode=readdoc ja Kuluttajapoliittisen ohjelman valmistelu vuosille 2004-2007. Tämän tutkimuksen tutkimuskysymysten kannalta ei ole ollut tarpeen ottaa EU:n kuluttajapoliittista ohjelmaa lähteeksi. Asiakirja toimii kuitenkin taustakirjallisuutena.

³³ Myöskään EU:n komission kuluttajapolitiikan strategiassa ei erikseen määritellä kuluttajien yleisiä tai perusoikeuksia. Strategian perusteiden yhteydessä viitataan kuluttajien keinoihin tehdä riippumattomia ja tietoon perustuvia valintoja ja suojella näin omaa etuaan, sekä yhdenmukaisiin säännöstöihin. Tavoitteeksi kuitenkin asetetaan hyvinvoinnin sijasta kaikkien elämänlaatu sekä turvallisuuden rinnalla myös terveys. Ks. EU:n komission kuluttajapolitiikan strategia, 5-6.

³⁴ KULPOL 9 JA 14.

³⁵ Haastattelu Koltta-Sarkanen 27.12.2005.

³⁶ Kuluttajapoliittisen ohjelman valmistelu vuosille 2004-2007, 2003, 2.

³⁷ KULPOL 14.

kulutetaan: vastuullinen kulutus nähtiin liittyvän erityisesti ympäristökysymyksiin sekä työelämän etiikkaan. Keskustelua käytiin myös arvoista sekä kasvatuksen merkityksestä arvojen välittäjänä ja ylläpitäjänä.³⁸

Kuluttajapolitiittisen ohjelman ensimmäisessä pääluvussa kuvataan kuluttajapolitiikan viitekehystä kuluttajan hyvinvoinnin edistäjänä sekä kuluttajien, elinkeinoelämän ja valtiovallan vuorovaikutusmallia yhteiskunnassa. Lisäksi tuodaan esiin kuluttajan elämään liittyviä muutostekijöitä ja trendejä, joita ovat globalisaatiokehitys, teknologian kehittyminen, julkisten palveluiden rakennemuutos sekä kestävä kehitys. Kuluttajan hyvinvoinnin edistäminen näyttää kehkeytyvän eri osapuolten tasa-arvoisen vuorovaikutuksen lopputuloksena. Toisessa pääluvussa kuluttajapolitiikan tavoitteeksi asetetaan kuluttajan hyvinvoinnin edistäminen, joka kytketään hallituksen tavoitteeseen ylläpitää ja kehittää hyvinvointivaltiota. Esiin tuodaan myös yhteiskuntamme tarve suureen pidentävyyyteen julkisten menojen lisäämisessä. Tämän jälkeen esitellään kuluttajapolitiikan strategiset, kaikilla hallinnon aloilla huomioon otettavat linjaukset. Ne ovat kuluttaja-asioiden painoarvon ja näkyvyyden lisääminen, kuluttajasuojan ja turvallisten markkinoiden ylläpitäminen ja kehittäminen, kuluttajien omien valmiuksien sekä vastuullisten ja kestävien kulutustapojen edistäminen sekä yhteistyön ja vuorovaikutuksen vahvistaminen kuluttaja-asioissa. Edelleen määritellään ohjelmakauden painopistealueet toimenpiteineen. Painopisteitä ovat kuluttajien taloudellisen turvaamisen lisääminen, kuluttajanäkökulman varmistaminen asuntomarkkinoilla, laadukkaiden elintarvikemarkkinoiden edistäminen, toimivien julkisten ja yksityisten palveluiden kehittäminen, kuluttajien luottamuksen lisääminen tietoyhteiskunnan palveluihin sekä kulutuksen ja tuotannon ympäristövaikutusten tunnistaminen sekä vastuullisen kulutuksen edistäminen.

Kuluttajapolitiittista ohjelmaa analysoitaessa tulee muistaa, että hallitusohjelmaan kytkeytyvä kuluttajapolitiikka on osa KTM:n elinkeinopolitiikkaa. Tämä onkin ymmärrettävää, koska sekä elinkeinotoiminnan että kuluttajien kannalta tärkeää on markkinoiden toimivuus muuttuvassa toimintaympäristössä.³⁹ Muuttuva toimintaympäristö liittyy muun muassa kysymyksiin globalisaatiosta, teknologian kehityksestä, ikääntymisestä, kestävästä kehityksestä ja julkisten palveluiden tuottavuuspaineista, eli seikoista, jotka

---

³⁸ Haastattelu Koltta-Sarkanen 27.12.2005.

³⁹ Ks. myös EU:n komission kuluttajapolitiikan strategia (2002, 5), jonka mukaan EU:n kuluttajapolitiikka on keskeinen tekijä myös komission strategisessa tavoitteessa luoda uutta taloudellista dynamiikkaa ja nykyaikaistaa Euroopan talouselämää.

ovat myös Kuluttajapoliittisen ohjelman lähtökohtana⁴⁰. KTM:n harjoittaman elinkeinopolitiikan varsinainen päätavoite on kuitenkin kilpailukykyyn edellytysten parantaminen. Hyvinvointi perustuu kilpailukykyyn ja sitä määrittävät sekä yritystoiminnan että julkisen sektorin tehokkuus ja tuottavuus. Korkean elintason lisäksi kansalaisten turvallisuus ja puhdas elinympäristö ovat olennainen osa hyvinvointia ja elinkeinopolitiikkaa.⁴¹ Elinkeinopolitiikan näkökulmasta kilpailukyky on siis tärkeää sekä yritysten että yhteiskunnan kannalta. Jos kilpailukyky on heikkoa, ei myöskään ole edellytyksiä (kestävälle) talouskasvulle globaalissa markkinataloudessa. Talouskasvun mahdollistama korkea elintaso taas palvelee kansalaisten hyvinvointia.

Huomionarvoista on se, että *Kuluttajapoliittisessa ohjelmassa* ei mainita suoraan talouskasvun tärkeyttä suomalaisessa yhteiskunnassa, ei työllisyyden tai julkisten palveluiden rahoituspohjan turvaajana, mutta ei myöskään ihmisten elintason tai valinnan vapauden edistäjänä. Talouskasvu ja sen edistämisen tärkeys on kuitenkin ilmiselvästi ohjelma-asiakirjan taustaoletus. Tärkeää ovat toimivat markkinat sekä kuluttajien luottamus talouteen ja markkinoihin, eli seikat, jotka ovat edellytys kaupankäynnille. Tällaisissa olosuhteissa kuluttajat vaikuttavat markkinoiden toimintaan ja talouden kasvumahdollisuuksiin omalla ostokäyttäytymisellään.⁴² Niin ikään useat ehdotetut kuluttajapoliittiset toimenpiteet, kuten teknologian käytön edistäminen, tietoyhteiskuntakehitys, tuottavuus ja julkisen sektorin rakennemuutos sekä kestävän kehityksen edistäminen liittyvät myös yhteiskuntamme kilpailukykyyn edistämiseen.

Tutkimuksen kulku

Ensimmäisessä pääluvussa taustoitetaan suomalaista hyvinvointiyhteiskuntaa sosiaalipoliittisesta näkökulmasta, talouskasvua kansantaloustieteen näkökulmasta, kulutusyhteiskuntaa sosiologisesta näkökulmasta sekä oikeuksien ja vapauksien filosofiaa. Toisessa pääluvussa vastataan ensimmäiseen tutkimuskysymykseen ja tarkastellaan lähdemateriaalista löydettäviä ihmiskäsityksiä ja arvoja. Kolmannessa pääluvussa tarkastellaan toisen tutkimuskysymyksen mukaisesti sitä, mistä muodostuu kuluttajakansalaisen

---

⁴⁰ KULPOL 11-13. Ks. myös Kauppa- ja teollisuusministeriön strategia 1/2004.

⁴¹ Ks. tarkemmin elinkeinopolitiikan tavoitteet <http://www.ktm.fi/index.phtml?s=2>. Vastaavantyyppinen elinkeinopoliittinen ohjelma kuin lähteenä oleva *Kuluttajapoliittinen ohjelma* oli tutkimuksen aikana vasta tekeillä KTM:ssä, joten se ei voinut olla tutkimuksen aineistona.

⁴² Koltta-Sarkasen mukaan (haastattelu 27.12.2005) kuluttajapolitiikan toimenpiteiden keskeinen tavoite on kuluttajien luottamuksen lisääminen EU:n markkinoihin. Luottamusta tarvitaan, jotta ihmiset uskalta-
vat ostaa kotimaisten tuotteiden lisäksi myös muiden EU-maiden tuotteita ja jotta koko EU:n talous näin

tosiasiallinen vapaus, sekä miten talouskasvu ja sen tukeminen vaikuttavat tämän vapauden toteutumiseen. Neljännessä pääluvussa analysoidaan kolmanteen tutkimusky-symykseen liittyen sitä, millaisia suotuisan käytöksen ideoita kuluttajakansalaiselle läh-teiden perusteella lankeaa kestävän talouskasvun ja tosiasiallisen vapauden tukemiseksi. Viidennessä pääluvussa kootaan yhteen keskeisimmät tutkimuksen tulokset.

1 HYVINVOINTIVALTIO JA TALOUSKASVU

1.1 Hyvinvointivaltio

Hyvinvointijärjestelmien ja sosiaalipolitiikan perimmäinen tavoite on pyrkiä edistämään kansalaisten hyvinvointia. Pohjoismaista hyvinvointimallia luonnehtivat koko väestölle kuuluvat julkisen sektorin rahoittamat ja tuottamat hyvinvointipalvelut, laajat ja suurille väestöryhmille kohdistuvat tulonsiirrot sekä sosiaalivakuutusjärjestelmä, joka kattaa vähimmäisturvan lisäksi myös ansiosidonnaisen osan.⁴³ Palvelut rahoitetaan ja tulonsiirrot toteutetaan ensisijaisesti verovaroin.⁴⁴

Nykyinen suomalainen hyvinvointivaltio on asteittain muodostunut kokonaisuus, joka syntyi toisaalta eräänlaiseksi vakuutusjärjestelmäksi sosiaalisten riskien varalle, toisaalta tuloerojen tasoittamiseksi.⁴⁵ Hyvinvointivaltio on ollut välttämätön osa suomalaisen yhteiskunnan modernisaatioprosessia, jossa elinkeinorakenne on muuttunut ja on siirrytty maatalousvaltaisesta yhteiskunnasta kohti nykyistä palveluintensiivistä yhteiskuntaa.⁴⁶ Puhutaan hyvinvointivaltiollisesta kapitalismista, jonka mukaan hyvinvointivaltio syntyi kapitalistisen kehityksen myötä ja vaikutti olennaisella tavalla kapitalistisen yhteiskunnan toimintatapaan. Vaikutukset koskivat palkkatyöläistymistä, työllisyyttä ja työmarkkinoita, tulonjakoa ja luokkajakoa, perhesuhteita sekä elämäntapaan liittyviä asioita. Hyvinvointivaltio on mahdollistanut joukkotuotannon ja -kulutuksen ”hyvän kehän” muun muassa eläke- ja sairausvakuutusjärjestelmin, työvoiman koulutuksella sekä joukkokulutusta edistävillä tulonsiirroilla. Taloudellisten resurssien kasvu on ollut alusta lähtien olennaista hyvinvointijärjestelmien rahoittamiseksi. Eri yhteiskuntaluokat, eturyhmät ja puolueet puolestaan ovat vaikuttaneet siihen, millaisia etuuksia ja oikeuksia on kehitetty.⁴⁷

---

⁴³ Kiander & Lönnqvist 2002, 37 ja 115. Kiander viittaa kirjoituksessaan Esping-Andersenin hyvinvointivaltiotyyppeihin, joita ovat liberaali hyvinvointivaltio, konservatiivis-korporativistinen malli ja pohjoismainen hyvinvointivaltio. Suomalainen tutkija Pekka Kosonen (1995, 23) taas käyttää omassa teoriasaansa nelitasoista luokitusta, jossa pohjoismaista mallia luonnehtivat samantyyppiset ominaisuudet, eli laaja työhön osallistuminen, alhainen työttömyys sekä kattava universaali sosiaalipolitiikka, jossa valtion rooli on keskeinen.

⁴⁴ Kiander & Lönnqvist 2002, 84 ja 127- 129. Verotulot kattavat noin 90% julkisista menoista ja ne kohdistuvat tuotannontekijätuloihin, varallisuuteen ja kulutukseen. Tämän lisäksi tulolähteitä ovat käyttäjämaksut, erilaisten rahastojen tuotto sekä poikkeustilanteissa velanotto. Pääomaliikkeiden vapautumisen ja verokilpailun myötä kehitys on johtanut siihen, että pääomaverotusta ja yritysten voittojen verotusta on pyritty vähentämään.

⁴⁵ Kiander & Lönnqvist 2002, 34.

⁴⁶ Saari 2005, 26.

Pohjoismainen hyvinvointivaltio rakentuu neljän sopimuksen, solidaarisuus-, normaalityösuhde-, sukupolvi- ja sukupuolisopimuksen pohjalle. Ne eivät ole sopimuksia käsitteen tavanomaisessa merkityksessä, vaan pitkän ajan kuluessa syntyneitä, usein monenkeskisiä järjestelyitä, jotka sisältävät lainsäädäntöä, työmarkkinaosapuolten välisiä sopimuksia sekä kirjoittamattomia institutionaalisia käytäntöjä. Ne määrittävät sen, mitä ihmiset hyvinvointivaltiolta odottavat. Solidaarisuussopimuksessa katsotaan, että julkisen vallan tehtävänä on vakuuttaa kansalaiset erilaisten sosiaalisten riskien varalle. Normaalityösuhdesopimukseksi kutsutaan käsitystä, jonka mukaan kaikkien työkykyisten ja -ikäisten kansalaisten ensisijaisen toimeentulon lähteenä tulisi olla oma työ. Työsuhdesopimus liittyy olennaisella tavalla kasvuhakuiseen talouspolitiikkaan ja pyrkimykseen ylläpitää täystyöllisyyttä. Sopimukseen kuuluu myös ajatus, että työpaikat ovat kohtuullisen pysyviä ja työ riittävän hyvin palkattua. Sukupolvisopimuksella on järjestetty sekä lasten että vanhustenhoito. Tähän kuuluu myös eläkepolitiikka ja perheille suunnatut tulonsiirrot. Sukupuolisopimus puolestaan korostaa naisten tasa-arvoa.⁴⁸

Olennaista hyvinvointivaltiossa ovat jo kertaalleen luodut hyvinvointi-instituutiot, niiden luomat kausaaliset ketjut ja takaisinsyöttösilmukat. Etuuksittain järjestäytyneiden asiakaskuntien muodostaminen on ollut yksi tärkeimpiä hyvinvointivaltion rakentamisen seurauksia. Esimerkiksi lasten päivähoidosta on tullut osa perheiden arkea ja tapaa selvitä modernissa yhteiskunnassa. Samalla se on mahdollistanut naisten työmarkkinoille siirtymisen. Sosiaalipolitiikka on siis tehnyt näkyväksi, tunnustanut ja nimennyt tarpeita sekä muokannut elämänmuotoa.⁴⁹

Nykyisen hyvinvointivaltion sanotaan olevan jälkiekspansiivinen. Siinä julkisen vallan tavoitteena on julkisten menojen kasvun hidastaminen, kustannuskontrollin tehostaminen ja uusista sitoutumista pidättäytyminen.⁵⁰ Tähän viitataan myös nykyisessä hallitusohjelmassa.⁵¹ Toisaalta kyse on myös vanhan ”hyvän kehän” murtumisesta ja tarpeesta löytää uudenlaisia talouden, työn ja hyvinvoinnin yhteensovittamisen malleja.⁵² Suurin

---

⁴⁷ Kosonen 1995, 12-17 ja Kosonen 1998, 32-35.

⁴⁸ Kiander & Lönnqvist 2002, 38-39. jossa viitataan Väärälän tutkimuksiin hyvinvointivaltiosopimuksista.

⁴⁹ Julkunen 2005, 339-340, jossa hän viittaa Paul Piersonin historialliseen institutionalismiin. Ks. myös Kosonen 1998, 24.

⁵⁰ Saari 2005, 41. Jälkiekspansiivinen on Raija Julkusen lanseeraama termi.

⁵¹ HALLOHJ 10. Hallitusohjelman finanssipoliittinen linjaus edellyttää suurta pidättyvyyttä menojen lisäämisessä.

⁵² Kosonen 1998, 49-51. Tuottavuuskasvun hidastuminen ja työttömyys ovat murtaneet hyvää kehää. Teollisuustuotteiden hintojen aleneminen ei enää laajenna joukkokulutusta, eikä markkinoita ole muutenkaan helppo laajentaa. Palveluilla on kyllä kysyntää, mutta niiden osalta on vaikeampi nostaa tuottavuutta. Jos niiden hinnat eivät alene, ihmisillä ei ole varaa niiden käyttöön.

osa hyvinvointivaltioon kytkeytyvistä poliittisista tavoitteista liittyy käytännössä hyvinvointivaltion tukirakenteisiin, jotka vaikuttavat joko sosiaalimenoja lisäävästi tai vähentävästi. Tukirakenteita ovat elinkeinoelämä, työllisyys, väestörakenne, julkinen talous, työmarkkinajärjestelmä, aluerakenne sekä kotitalouksien rakenne.⁵³ Tämä tukirakenteiden merkitys on selkeästi nähtävissä nykyisessä *Vanhasen hallitusohjelmassa*⁵⁴.

Kansantalouden näkökulmasta julkinen sektori on hyvinvointivaltiossa merkittävä tekijä. Se tarvitsee veroja ja muita maksuja rahoittaakseen hyvinvointipalvelut, tulonsiirrot sekä muut kulutus-, pääoma- ja investointimenonsa. Toisaalta sen talous- ja sosiaalipoliittiset toimenpiteet vaikuttavat koko talouden toimintaan ja toimintaehtoihin.⁵⁵ Tällä hetkellä sosiaalipoliittikkaan käytetään Suomessa enemmän julkisia varoja kuin koskaan ja sosiaalimenot ovat kasvaneet kansantuloa nopeammin.⁵⁶

Euroopan unionissa korostetaan sosiaaliturvan ja talouskasvun välistä yhteyttä. Talouskasvu auttaa takaamaan hyvän työllisyyden ja vahvistamaan sosiaalipoliittikan rahoitus pohjaa. Sosiaaliturvajärjestelmät taas edistävät talouskasvua muun muassa tarjoamalla yrityksille ja kansalaisille vakaan toimintaympäristön.⁵⁷ Käytännössä eurooppalaiset hyvinvointivaltiot, Suomi mukaan luettuna, ovat vahvasti riippuvaisia talouskasvusta ja hyvästä työllisyydestä. Syynä tähän ovat erityisesti väestön ikääntyminen ja globalisaatio. Kasvava vanhusten sosiaali- ja terveystalouksien kysyntä yhdessä eläkemenojen kanssa lisäävät merkittävästi julkisen sektorin rahoitustarvetta samalla kun työllisten osuus koko väestöstä vähenee. Globalisaatio puolestaan kiristää eri maiden sekä erilaisten sosiaalipoliittisten ja verojärjestelmien välistä kilpailua.⁵⁸ Talouskasvun edellyttämän kilpailukyvyyn ja työllisyyden turvaamisen vuoksi hyvinvointivaltioiden on tärkeä myös luoda houkuttelevia toimintaympäristöjä liikkuvalla pääomalla ja kansainvälisille yrityksille sekä ylläpitää riittäviä työnteon kannustimia.⁵⁹

---

⁵³ Saari 2005, 27-33. Hyvinvointivaltio voidaan jakaa sosiaalipoliittikkaan, tukirakenteisiin ja tuotannon-tekijämarkkinoihin. Sosiaalipoliittikalla tarkoitetaan resursseja kohdentavia järjestelmiä, joiden tavoitteena on vähentää sosiaalisten riskien vaikutusta kotitalouksien hyvinvointiin resurssien uudelleenjaon ja yhteiskunnallisen sääntelyn avulla. Tuotannon-tekijämarkkinoilla tarkoitetaan kotitalouden asumis-työ ja rahoitusmarkkinoita, joiden vakaus on kotitalouksien hyvinvoinnin kannalta usein sosiaalipoliittisia järjestelmiä tärkeämpi tekijä. Tukirakenteisiin kuuluvat elinkeinoelämä, työmarkkinajärjestelmä, julkinen talous, työllisyys, aluerakenne, kotitalouksien rakenne ja väestörakenne.

⁵⁴ ks. tarkemmin johdanto.

⁵⁵ Ks. esim. Kiander & Lönnqvist 2002; Pekkarinen & Sutela 2000.

⁵⁶ Saari 2005, 40. Sosiaalimenot olivat vuonna 2003 noin 38 mrd euroa, joka on nimellisesti 10 mrd euroa enemmän kuin lamavuosina.

⁵⁷ Kiander & Lönnqvist 2002, 8 ja 78-81.

⁵⁸ Kiander & Lönnqvist 2002, 155-161 ja 196. Ks. myös Saari 2005, 49-51. Ks. myös johdanto ja HALLOHJ.

⁵⁹ Kiander & Lönnqvist 2002, 196.

1.2 Talouskasvu, kilpailukyky ja kulutuskysyntä

Talouskasvu on ollut toisen maailmansodan jälkeen kansakuntien keskeinen poliittinen tavoite. Se on myös tekijä, jolla mitataan kansankunnan menestystä ja hyvinvointia. Kun kasvu on riittävän nopeaa, voidaan edistää elintason eri osatekijöiden suotuisaa kehitystä. Työllisyys voi pysyä hyvänä, valtion velka kurissa ja verotus kohtuullisena.⁶⁰ Jo Adam Smith pohti aikanaan, kuinka saada hyödykemarkkinat toimimaan tehokkaasti ja aikaansaada taloudellista kasvua. Markkinoiden tehokkuuden takasi hänen mukaansa ”näkymätön käsi”. Näkymättömän käden sekä vapaan kilpailun ja hinnoittelun ansiosta omaa etuaan ajavat ostajat ja myyjät päätyvät markkinoilla aina sekä yksilön että yhteisen hyvän kannalta optimaaliseen ratkaisuun. Taloudellista kasvua Smith taas piti hyödyllisenä kaikille yhteiskuntaluokille. Tuotannon oikeanlaisen järjestämisen ja työnjaon myötä syntyy taloudellista ylijäämää, tuottavuutta, joka lisää kansakunnan varallisuutta. Kaikki toiminta, josta joku on valmis maksamaan, on tuottavaa, koska se tyydyttää ostajan tarpeita.⁶¹

Taloudellisella kasvulla tarkoitetaan rahataloudessa tapahtuvan tuotannon määrän kasvua, toisin sanoen bruttokansantuotteen kasvua.⁶² Bruttokansantuote puolestaan tarkoittaa kotimaassa toimivien tuotantoyksiköiden tietyssä aikana tuottamien lopputuotteiden rahamääräistä summaa. Suomen bruttokansantuotteesta noin 80%:a on yritysten tuotteista ja palveluista koostuvaa markkinatuotantoa, ja loput julkisen sektorin sekä voittoa tavoittelemattoman toiminnan aikaansaamaa tuotantoa.⁶³ Tuotantorakenteessa palvelutuotannon osuus on suurin. Myös teollisuuden osuus on suuri. Alkutuotannon osuus on vain muutama prosentti tuotannosta. Tuotantorakenteen muutoksen syitä ovat teknologisen muutoksen aiheuttama tuottavuuden kasvu sekä tulojen noususta aiheutuneet kysynnän muutokset.⁶⁴

Taloudellinen kasvu perustuu tuotannontekijöiden eli fyysisen ja inhimillisen pääoman sekä käytettävissä olevan teknologian kasvuun. Käytännössä kyse voi olla joko tuotannontekijöiden absoluuttisen määrän kasvusta tai tuotannontekijöiden tuottavuuden li-

---

⁶⁰ Hautala 2003, 309. Ks. myös Kiander & Lönnqvist 2002, 59; Kajanoja 2005, 94-95.

⁶¹ Pekkarinen & Sutela 2000, 29-31.

⁶² Pekkarinen & Sutela 2000, 148. Tämä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi kotitalouksien oma työ kodinhoiton ja lastenhoidon parissa ei kuulu bruttokansantuotteen piiriin.

⁶³ Pekkarinen & Sutela 2000, 169-173.

sääntymisestä.⁶⁵ Erityisesti teknologian ja osaamisen merkitys on korostunut modernissa kasvututkimuksessa. Niin kutsuttu endogeeninen kasvuteoria lähtee siitä, että tutkimustoiminnassa ja työssä oppimisessa syntyy innovaatioita, jotka johtavat periaatteessa rajattomaan tiedon kasautumiseen. Tämän tiedon kasautumisen ja teknologian ansiosta työpanosten tuottavuus kasvaa - niin myös talous. Lisäksi tietopääoman kerrannaisvaikutukset voivat olla suuria, koska tieto ei vähene jaettaessa. Käytännössä investoinnit sekä inhimilliseen pääomaan että tuote- ja tutkimustoimintaan voivat johtaa pysyvästi nopeampaan talouskasvuun.⁶⁶ Eurooppalaisesta yhteiskunnasta on helppo löytää uudenlaiseen kasvuteoriaan ja innovaatiotoiminnan tukemiseen liittyviä kehitystrendejä. Suomen teollisuuspolitiikassa painopistettä on pyritty siirtämään huipputekniikan tuotannon ja innovaatiotoiminnan edistämiseen.⁶⁷ EU:n Lissabonin strategian mukaisesti tavoitteena on siirtää Euroopan unioni tietopohjaiseen talouteen vuoteen 2010 mennessä. *Vanhasen hallitusohjelma* korostaa osaamista, teknologiaa ja innovaatiotoimintaa talouskasvun ja kilpailukyvyn perustana.⁶⁸

Työn tuottavuuden lisääntyminen mahdollistaa kasvun, jossa sama tuotannon määrä saadaan aikaan vähemmällä panoksella. Ellei tuotanto laajene työn tuottavuuden lisääntyessä, syntyy työttömyyttä. Ratkaisuja ongelmaan on useita, muun muassa työn jakaminen useampien kesken lyhentämällä työaikaa. Lisäksi, jos palvelualoilla syntyy uusia työpaikkoja, tekninen kehitys voi työttömyyden sijasta merkitä talouden elinkeinorakenteen muuttumista.⁶⁹ Täystyöllisyyteen pyrkivässä ja työtä korostavassa työyhteiskunnassa yksi vaihtoehto onkin kansalaisten pakottaminen markkinoille. Työehdot ja -markkinat muokataan niin joustaviksi, että kysyntää syntyy kaikkien toimeentuloa tarvitsevien, myös vähän tuottavien työntekijöiden työpanoksesta. Kengänkiillotusta myöten kaikki tekeminen muutetaan palkkatyöksi tai yritystoiminnaksi ja näin palvelusektori jatkaa kasvuaan.⁷⁰

---

⁶⁴ Hjerpe & Vartia 2002, 20. Kansalaisten tulojen noustessa kysyntä tyypillisesti suuntautuu enemmän palveluiden kysyntään.

⁶⁵ Pekkarinen & Sutela 2000, 148-149.

⁶⁶ Kiander & Lönnqvist 2002, 69-72. Vanha neoklassinen kasvuteoria taas lähtee siitä, että kunkin tuotantopanoksen rajatuottavuus on laskeva. Siksi jatkuva kasvu tarvitsee käyttövoimakseen uusia teknisiä keksintöjä ja niiden aikaansaamaa kokonaistuottavuuden kasvua. Se ei kuitenkaan selitä, mikä on tämän teknologian lähde, vaan tarkastelee teknologiaa ainoastaan ulkopuolisena tekijänä.

⁶⁷ Hjerpe & Vartia 2002, 50.

⁶⁸ HALLOHJ 36.

⁶⁹ Pekkarinen & Sutela 2000, 154-155.

⁷⁰ Julkunen 1997, 51-52 ja 60-66. Muita vaihtoehtoja ovat perinteinen täystyöllisyyteen pyrkiminen tasaa arvoa unohtamatta perinteisen pohjoismaisen politiikan ja mm. laajan uudelleen koulutuksen avulla sekä

Taloukasvuun ja tuottavuuteen liittyy keskeisesti kilpailukyky. Kilpailukyvyn käsitettä käytetään puhuttaessa sekä koko talouden tai yhteiskunnan kilpailukyvystä että yksittäisten toimijoiden ja sektoreiden, esimerkiksi yritysten, julkisen sektorin tai yliopistojen kilpailukyvystä. Talouden kilpailukyky voidaan jakaa kolmeen eri tasoon. Ylimmällä tasolla on talouden suorituskyky bruttokansatuotemittareineen, keskimmaisella tasolla tuottavuus, tuotantorakenne ja muut tekijät, jotka mahdollistavat tämän suorituskyvyn. Alimpana on yritysten toimintaympäristö. Toimintaympäristön kilpailukykyä määrittävät mikrotaloudelliset tekijät, esimerkiksi innovaatiotoiminta. Näihin vaikutetaan elinkeinopolitiikalla. Toimintaympäristö luo edellytykset toimialojen ja tuotantorakenteen kilpailukyvylle. Toimialojen tuottavuus ja tuotantorakenteen muutos taas näkyy kansantalouden tuottavuuskasvuna, joka työllisyyden ohella määrittää kansantalouden suorittumista mittaavan elintason, eli kokonaistuotannon asukasta kohden. Elintason kehitys on talous- ja elinkeinopolitiikan päätavoite ja kilpailukyvyn tärkein mittari.⁷¹

Pelkkä tuotannon kasvun lisäys, johtui se siten tuottavuuden lisääntymisestä tai työllisyyden kasvusta, ei kuitenkaan vielä synnytä bruttokansantuotetta, vaan tarvitaan kysyntää. Kansantalouden kysyntä jaetaan yksityiseen kysyntään, vientiin, investointeihin sekä julkiseen kysyntään. Yksityinen kulutus, joka edustaa Suomen kansantalouden kokonaiskysynnästä noin 50%:a, on käytännössä taloudellisen kasvun jatkumisen perusedellytys sekä merkittävä talouden suhdannetekijä. Kulutuksen ja tulojen välisten suhteiden muutokset näkyvät helposti yleisessä taloudellisessa toimeliaisuudessa.⁷² Huomionarvoista on kuitenkin se, että tätä seikkaa ei juurikaan tuoda esille esimerkiksi hyvinvointivaltiota ja sen tulevaisuutta pohtivissa teoksissa, vaan taloukasvusta puhutaan tuotanto- ja tuotannontekijälähtöisesti ja korkeintaan vientiteollisuuden kilpailukykyä painottaen. Sen sijaan valtakunnan lehdistössä ja esimerkiksi erilaisissa kuluttajien luottamusta mittaavissa taloukasvututkimuksissa kulutuskysyntä on usein keskiössä.

Ehkä taustalla on ajatus siitä, että ihmiset ilman muuta haluavat ostaa, mikäli heillä on palkka- ja muiden tulojen myötä riittävästi ostovoimaa.⁷³ Edelleen kuluttajien rationaa-

---

työyhteiskunnasta hellittäminen ja siihen liittyen mm. työn jakaminen, kansalaistulo tai kolmannen sektorin avaamat mahdollisuudet toimeentulolle.

⁷¹ Ks. esim. Kilpailukykykatsaus 2005. KTM julkaisuja 23/2005.

⁷² Hautala 2003, 202; Riihelä & Sullström & Takala 2002, 227-228. Toisaalta korkean elintason maissa ongelmaksi saattaa ajoittain muodostua kulutuksen liiallinenkin kasvu ja säästämisen vähäisyys sekä tuonnin paisuminen ja hintojen nousu. Kulutuskysynnän kasvu ei siis voi olla hallitsematonta. Tämän vuoksi sitä pitää hillitä talouspolitiikan eri keinoin.

⁷³ Palkansaajien ostovoimaa mittaavat reaaliansiöt ovat kohonneet vuosien 1970-2001 välisenä aikana noin kaksi prosenttia vuodessa. Toisaalta laman jälkeen palkansaajien palkkatuloina saama osuus yksityisen sektorin kaikista tuloista on laskenut, eli palkat eivät ole nousseet samassa tahdissa kuin työn tuottavuus. Ks. esim. Lilja & Pehkonen 2002, 293 ja 311. Toisaalta palkkatulojen osuus kotitalouksien käytet-

listen valintojen myötä ostamisen ajatellaan kohdistuvan nimenomaan sellaisiin hyödykkeisiin, joiden hinta-laatusuhde on hyvä ja jotka siten ovat myös talouden kannalta optimaalisesti tuotettuja. Näin kuluttajat vaikuttavat siihen, että markkinat suuntautuvat sekä heidän oman hyvinvointinsa että yhteiskunnan hyvinvoinnin kannalta suotuisaan suuntaan. Tarvitaan korkeintaan kannustusta suosia tietynlaista kulutusta. Tällaisesta oikeanlaisiin kuluttajavalintoihin ohjaamisesta on hyvä esimerkki yhteiskunnallinen mainonta, jossa kehoitetaan suosimaan suomalaista.

Vuosien 1860-2000 välisenä aikana Suomen bruttokansantuote kasvoi keskimäärin 3.0 prosenttia vuodessa. Henkeä kohden se kasvoi 2.2 prosenttia vuodessa. Kasvuvauhti ei kuitenkaan ole ollut tasaista tämän jakson aikana. Huipussaan se oli toisen maailmansodan jälkeen, mutta kasvuvauhti hidastui selvästi 1970-luvun jälkeen. Vuonna 2006 se taas kiihtyi niin Suomessa, Eu:ssä kuin muuallakin maailmassa. Yksityinen kulutus puolestaan lisääntyi reaalisesti samana ajankohtana keskimäärin 2,9 prosenttia vuodessa, eli 2.1 prosenttia henkilöä kohden.⁷⁴ Käytännössä kulutusmenot ovat kasvaneet vuodesta 1860 vuoteen 2001 lähes 20-kertaisiksi. Samalla välttämättömyysmenojen osuus on pienentynyt kulutuksessa ja vastaavasti vapaa-aikaan, kulttuuriin ja koulutukseen liittyvät menot ovat kasvaneet. Lisäksi osa pitkän aikavälin tuottavuuden noususta on tulotason nostamisen sijasta käytetty työajan lyhentämiseen, eli vapaa-aikaan, joka on tulkittavissa eräänlaiseksi ylellisyshyödykkeeksi.⁷⁵

Kuluttajatutkimuskeskuksen professori Mika Pantzar toteaa Helsingin Sanomille antamassaan haastattelussa, että kulutus on innovatiivisen kansantalouden moottori. Hän uskoo, että kun vanha säästäväisyyteen ja niukkuuteen perustuva elämäntyyli väistyy, tilalle tulee vauraiden vanhusten luokka, jolle ”shoppailu” ei ole vastenmielistä. Pantzar toteaa, että suomalainen hyvinvointi- ja tietoyhteiskuntakin on tulos ihmisten tekemistä miljardeista pienistä arkisista kulutus päätöksistä, joita on tehty paremman tulevaisuuden uskossa.⁷⁶ Tähän ilmiöön kytkeytyy myös kansalaisten roolin muuttuminen säästäjästä kuluttajaksi. Muutos on ollut nähtävissä viimeisten vuosikymmenien ajan esimerkiksi

---

tävissä olevista tuloista on laskenut suhteellisesti ja omaisuustulojen osuudessa on tapahtunut selvää nousua. Lisäksi maksetuissa ja saaduissa tulonsiirroissa on ollut pieniä muutoksia. Ks. esim. Riihelä & Sundt-röm & Takala 2002, 243.

⁷⁴ Näissä luvuissa on mukana myös tuontikysyntä.

⁷⁵ Hjerpe & Vartia 2002, 12 ja 28-29.

⁷⁶ Helsingin Sanomat 10.10.2005, B8.

pankkien mainonnassa, joka alkuun opetti kansaa säästämään, mutta joka nyt viettelee kansalaisia kuluttamaan.⁷⁷

1.3 Suomalainen kulutusyhteiskunta ja hyvinvointi

Suomalaisen yhteiskunnan juuret ovat talonpoikaisyhteiskunnan arvostamissa säästävyydessä, ahkeruudessa, taloudellisuudessa, siisteydessä, kunnollisuudessa, omavaraisuudessa sekä modernisoitumisen myötä myös rationaalisuudessa. Talonpoikaiseen talouseetokseen liittyi epäily vaihdantaa ja markkinatalouden laajenemista kohtaan. Näyttävä, liiallinen ja runsas kulutus oli sopimatonta.⁷⁸ Yhteiskunnan viivästynyt modernisoituminen piti yllä maltillista suhtautumista kulutukseen ja korosti varovaisuutta taloudenpidossa, kunnes tilanne alkoi runsaan kulutustavaratarjonnan ja rahamarkkinoiden sääntelyn vapautumisen myötä murtua 1960-luvun jälkeen ja erityisesti 1980-luvulta lähtien.⁷⁹

Kulutusyhteiskunnan piirteitä ovat kasvava kulutus henkilöä kohden, tuotannon tehostuminen ja organisoidut jakelujärjestelmät, eriytynyt työnjako ja vilkas sosiaalinen liikkuvuus, entisestään lisääntyvä yksilöllisyys sekä yleistynyt halu omistaa kulutustavaroita, joihin liittyy muoti ja mainonta.⁸⁰ Kulutusyhteiskunnassa hyvinvoinnin saavuttamiseen liittyy läheisesti erilaisten hyödykkeiden hankkiminen tarpeiden tyydytykseen. Välttämättömyydet kulutuksessa ovat kulttuurisidonnaisia, kotitalous- ja yksilökohtaisia sekä ajassa muuttuvia. Ne eivät rajoitu vain fyysisiin perustarpeisiin, vaan koskevat erilaisia sosiaalisten ja kulttuuristen tarpeiden tyydytystä. Esimerkiksi 1990-luvulla tehdyissä tutkimuksissa välttämättömäksi kulutuksessa katsottiin muun muassa terveystalut ja hammaslääkäri, lämmin ruoka kerran päivässä, pesukone ja pölyimuri. Ylellisyytenä taas pidettiin ravintolaruokailua, astianpesukonetta, tietokonetta, internetyhteyttä, matkapuhelinta, stereoita ja videonauhuria. Monet näistä ovat tänä päivänä välttämättömyyksiä, joita ilman ei katsota tultavan toimeen.⁸¹

Kulutus voi olla yksityisillä markkinoilla tapahtuvaa kulutusta, ilmaisten tai subventoitujen julkisten palveluiden kulutusta sekä julkisesti rahoitettujen tai julkisesti subventoi-

---

⁷⁷ Helsingin Sanomat 9.1.2007, B5. Artikkelissa viitataan Vuosisata pankkimainontaa -näyttelyyn sekä Suomen Pankin tutkija Antti Kuusterän kirjaan Säästöpankkien ja Osuuspankkien historiasta.

⁷⁸ Heinonen 1998, 278-381.

⁷⁹ Heinonen & Raijas 2005.

⁸⁰ Heinonen 2005, 47.

⁸¹ Raijas 2005, 69, 72, 91 ja 100.

tujen yksityisten palveluiden kulutusta. Viimeksi mainituista on kyse esimerkiksi silloin, kun kunta on ulkoistanut sosiaali- ja terveystalouksensa hankinnan yksityiselle sektorille. Pohjoismaissa julkinen valta huolehtii kotitalouksien hyvinvointierojen tasaamisesta progressiivisella verotuksella, tulonsiirtoin sekä yhteiskunnallisina palveluina. Pääosa kotitalouksien kulutuksesta⁸² tapahtuu kuitenkin vapailla markkinoilla, jossa ostokset rahoitetaan nettomääräisillä työ- ja omaisuustuloilla, tulonsiirroilla, purkamalla säästöjä tai omaisuutta tai ottamalla lainaa.

Kulutusta pidetään yhteiskunnallisesti todellisuutta rakentavana tekijänä ja se on ko-
hoamassa työn ja tuotannon rinnalle tärkeäksi yhteiskuntaa muotoilevaksi toiminnaksi⁸³. Kai Ilmonen jakaa kulutuksen taloudelliseen, tavarapilliseen, symboliseen ja luovaan ulottuvuuteen. Taloudellinen ulottuvuus ilmenee kansantalouden tasolla kulutuskysyntänä sekä asiakkaan tasolla tavaroiden hintojen ja tulojen välisenä suhteena. Tavarapillinen ulottuvuus taas liittyy käyttäjän käsityksiin ja todellisiin kokemuksiin tavarantoiminnallisista ja aineellisista ominaisuuksista. Se vastaa Aristoteleen luokittelua tuotteen aineellisista ja muodollisista syistä. Kuluttajapolitiikka pitää lähtökohtanaan tavarapillistä ulottuvuutta. Kulutuksen symbolinen merkitys liittyy siihen, millaisia merkityksiä tavaroilla on. Symbolinen aspekti on lähellä Aristoteleen muodollista ja finaalista syytä ja liittyy siihen, kun ihmiset asemoivat itsensä tavaroiden välityksellä yhteiskuntaan, esittelevät niiden avulla sosiaalista identiteettiään ja mieltymyksiään, kommunikoiivat. Luova ulottuvuus liittyy tavaroiden välineellistämiseen kulutuksessa. Esimerkiksi ruuanlaitossa luodaan ennen kokemattomia maku-, haju- ja esteettisiä nautintoja.⁸⁴ Luova kulutus viittaa myös hyvinvoinnin tuottamiseen kulutuksessa. Hyvinvointi edellyttää määrällisesti ja laadullisesti sopivaa ravitsemusta, terveyttä, siisteyttä, viihtyisyyttä, turvallisuutta ja ihmissuhteita.⁸⁵

Taloukasvu lisää ihmisten aineellista hyvinvointia ja valinnan mahdollisuuksia sekä mahdollistaa muun muassa verovaroin rahoitettavia julkisia palveluita ja edistää työllisyyttä, niin kuin edellä on todettu.⁸⁶ Taloudellisen kasvun tavoite on kuitenkin viime

---

⁸² Yksityinen kysyntä on bruttokansantuotteesta noin 50%, julkisen kulutuksen osuus, johon sisältyvät myös erilaiset kansalaisille tarjottavat palvelut, on bruttokansantuotteesta noin 20%. Ks. esim. Hjerpe & Vartia 2002, 30.

⁸³ Rakenteistamisella tarkoitetaan Giddensin mukaan tapoja, joilla sosiaaliset toimijat tietoisesti tuottavat ja uusintavat vuorovaikutuksessa toistensa kanssa sosiaalisia systeemejä käyttäen hyväkseen yhteiskunnan sääntöjä ja rakenteita. Ks. esim. Heinonen & Rajas 2005, 16.

⁸⁴ Ilmonen 1993.

⁸⁵ Heinonen 1998, 384.

⁸⁶ Kysymykseen valinnan vapaudesta palataan tarkemmin kappaleissa 3.1. ja 3.4.

aikoina asetettu kyseenalaiseksi sekä ihmisten hyvinvoinnin tuottajana että ekologisista syistä. Ekologisiin ongelmiin on tarjottu ratkaisuksi talouskasvun suuntaamista yhä enemmän immateriaalisiin tuotteisiin ja palveluihin, joihin kysyntä joka tapauksessa näyttää elintason kohotessa suuntautuvan. Lisäksi teknologisen kehityksen on toivottu mahdollistavan ympäristöystävällisemmän tuotannon.⁸⁷ Näistä seikoista tuntuu vallitsevan yksimielisyys. Sen sijaan talouskasvun asettaminen kyseenalaiseksi koko hyvinvointimme kannalta jakaa voimakkaammin asiantuntijoiden mielipiteitä. Positiivisesti talouskasvuun suhtautuvissa kirjoituksissa vedotaan muun muassa erilaisiin bruttokansantuotepohjaisiin mittareihin, jotka osoittavat korrelaatiota hyvinvoinnin, elintason, terveydentilan ja bruttokansantuotteen välillä. Lisäksi niissä korostetaan, että vaikka kasvu ei sinänsä riitä tuottamaan onnea tai hyvinvointia, kohtuullisen hyvinvoinnin tason turvaaminen edellyttää kuitenkin riittävän aineellisen tuotannon tasoa.⁸⁸ Kriittiset äänet sen sijaan asettavat koko talouskasvun tai ainakin pelkät bruttokansantuotepohjaiset mittarit kyseenalaiseksi.⁸⁹ Heidän mukaansa bruttokansantuote ja kotitalouksien tulot johtavat harhaan sekä tarpeiden tyydyttämisen että hyvinvoinnin mittareina. Ne eivät sisällä esimerkiksi vapaa-aikaa, kotitaloustyötä eivätkä vapaaehtoistoimintaa tarpeiden tyydyttämisen resursseina. Vastaavasti ne jättävät monia hyvinvoinnin osatekijöitä huomiotta. Tällaisia ovat esimerkiksi demokratia, vapaus, ympäristön pilaantuminen ja ihmissuhteet.⁹⁰

Myös taloustieteellinen tutkimus on kiinnittänyt viime aikoina erityistä huomiota talouskasvun ja hyvinvoinnin väliseen suhteeseen. Kansantaloustieteen onnellisuustutkijoiden mukaan talouskasvua pidetään usein itseisarvoisena päämääränä, vaikka sen pitäisi olla vain väline hyvinvoinnin ja onnellisuuden tavoittelussa. Talouskasvu ja absoluuttisten kulutusmahdollisuuksien lisääntyminen ei heidän tutkimustensa mukaan lisää kansalaisten onnellisuutta yhteiskunnassa tietyn vaiheen jälkeen. Esimerkiksi Suomen elintason ja BKT:n vahva kasvu ei näytä lisänneen onnellisten osuutta maassamme 1900-luvun loppuneljänneksellä. Parempituloiset ovat kyllä onnellisempia kuin pienituloiset, mutta tämä näyttäisi tutkijoiden mukaan selittyvän yhteisöllisellä vertailulla ja kilpailuhenkisyysellä. Kun totumme lisärahaan ja jatkuvaan edistykseen, kulutamme aina vain enemmän ja parempia tavaroita, jotta pysyisimme tyytyväisenä. Tämä taas vie huomiomme ja aikamme pois perheeltä ja muilta asioilta, jotka todellisuudessa tekevät ihmiset

---

⁸⁷ Ks. esim. Hjerpe & Vartia 2000, 11; Kiander & Lönnqvist 2002, 60.

⁸⁸ Ks. esim. Kiander & Lönnqvist 2002, 60; Hjerpe & Vartia 2002, 28-29.

⁸⁹ Ks. myös alaluku 1.4.

⁹⁰ Kajanoja 2005, 95-97.

onnellisiksi. Lopputulos on, että tämänsuuntaisella kehityksellä on negatiivisia vaikutuksia myös itse talouskasvuun. Haasteena onkin ymmärtää, millaiset seuraukset ajan- ja rahankäytön valinnoillamme on.⁹¹ Itse talouskasvua tutkijat eivät näytä asettavan kyseenalaiseksi, pikemminkin sen, millaiseen toimintaan talouskasvua ja kehitystä tulisi suunnata.

Kulutus itsestään selvänä rutiinitoimintana on myös entistä haavoittuvampaa markkinoiden läpäistessä lähes kaikki elämänalueet ja ihmisten tullessa riippuvaisemmiksi palkkatuloista tai tulonsiirroista. Tällaisessa tilanteessa kansantalouden häiriöt voivat suistaa monia työttömyyteen ja taloudellisiin vaikeuksiin. Yhteiskunnan toimivuuden kannalta olisi tärkeää, että kaikkien väestöryhmien kulutuksen vähimmäistaso säilyisi kohtuullisena. Sosiaalipolitiikan lisäksi tämä vähimmäistason kulutus liittyy myös kuluttajapolitiikkaan ja tarkoittaa esimerkiksi tiettyihin väestöryhmiin kohdistuvaa täsmäpolitiikkaa.⁹²

1.4 Vapaus, liberalismi ja hyvinvointivaltio

Vapaus on monimerkityksellinen ja vaikeaselkoinen termi, jota käytetään monissa asiayhteyksissä. Yksilön vapautta voidaan tarkastella sekä yksilön että yhteiskunnan näkökulmasta. Yksilönäkökulmaan liittyy kysymys tahdon vapaudesta. Tahdon vapauden sanotaan edustavan aktiivista ja rationaalista ajattelua, jota eivät halut ja toiveet estä. Tahdon vapaus liittyy myös tietoisuuden käsitteeseen, sillä rationaalinen ajattelu on mahdollista vain tietoisien ajattelun avulla. Toisaalta nykyaikana tahdon vapautta ei aina sidota pelkkään rationaalisuuteen. Se voi tarkoittaa myös vapautta erilaisuuteen, vapautta toteuttaa halujaan ja toiveitaan. Yhteiskunnallisesta näkökulmasta vapaudessa on kyse yksilön oikeuksista yhteiskunnassa, esimerkiksi perusoikeuksista.⁹³ Lisäksi yksilön vapautteen yhteiskunnassa vaikuttaa yhteisön normit ja arvot, jotka sosiaalistavat yksilön vallitsevaan kulttuuriin. Vastaavasti seikat, jotka voivat rajoittaa vapautta, ovat sekä sisäisiä vapaaseen tahtoon liittyviä että ulkoisia. Sisäiset ja ulkoiset seikat kytkeytyvät toisiinsa muun muassa kulttuurin sosialisoinnin välityksellä. Käytännössä vapaa yhteiskunta mahdollistaa vapaan ihmisen ja päinvastoin.⁹⁴ Tässä tutkimuksessa näkökulma on sosiaalieettinen ja tarkastelee vapautta ennen muuta yhteiskunnallisesta näkökulmasta.

---

⁹¹ Hirvonen & Mangeloja 2005, 5-12.

⁹² Heinonen 1998, 388.

⁹³ Keskeisiä käsitteitä ovat myös jo johdannossa käsitelty oikeudellinen vapaus, negatiivinen vapaus ja positiivinen vapaus.

Tahdon vapauden kysymystä sivutaan ainoastaan lyhyesti yksilön valinnan vapauden yhteydessä.

Vapaudessa on kysymys yhdenlaisesta oikeudesta, oikeudesta vapauteen. Usein oikeuden vastapariksi määritellään velvollisuus, mutta oikeudet ja velvollisuudet eivät kuitenkaan ole erottamaton pari. On olemassa myös sellaisia oikeuksia, joita eivät vastaa mitkään velvollisuudet. Oikeus vapautena tehdä teko X tarkoittaa, että ei ole velvollisuutta olla tekemättä tekoa X. Juuri vapauden käsite irrottaa oikeudet velvollisuuksista ja luo mahdollisuudet ymmärtää oikeuksia inhimillisen elämän itsenäisinä preskriptiivisinä elementteinä.⁹⁵ Toisaalta voidaan sopia vapauden edistämisestä jonkun kolmannen osapuolen toimesta, kuten on tehty esimerkiksi suomalaisessa hyvinvointiyhteiskunnassa, jossa yhteiskunnalle on langetettu erilaisia velvollisuuksia yksilöiden TSS-oikeuksien toteuttamiseksi. Yhteiskunnalla on tällöin velvollisuus taata kansalaisilleen tosiasiallista vapautta, heidän mahdollisuutta toimia haluamallaan tavalla.

Käsitteiden vapaus ja vastuu keskinäinen suhde on myös mielenkiintoinen. Kuluttajuuden ja kansalaisuuden on sanottu eroavan toisistaan vapauksien ja vastuiden näkökulmasta. Kansalaisuuden ideaan liittyy Gabriel & Langin mukaan vastavuoroisuus sekä oikeuksien ja velvollisuuksien tasapaino. Kansalaiset ovat yhteisönsä aktiivisia jäseniä ja valintoja tehdessään kantavat vastuuta myös valintojensa moraalisisista seurauksista. Kuluttajan ei sen sijaan tarvitse olla minkään yhteisön jäsen hakiessaan hyvää elämää anonyymeilta markkinoilta. Kuluttajat toimivat atomeina, irti sosiaalisista vastuistaan ja velvoitteistaan, vapaana pakosta tehdä tiliä valinnoistaan ja mieltymyksistään. Heidän ei tarvitse ajatella mitään korkeampia tavoitteita, ainoastaan itseään. Gabrielin & Langin mukaan vasemmisto yrittää muuttaa kuluttajaa enemmän vastuulliseksi kuluttajaksi, siis kohti kansalaista. Oikeisto taas yrittää muuttaa kansalaisuutta kohti kuluttajaa muun muassa kertomalla, että ostaminen on ikään kuin äänestämistä ja markkinatutkimukset

---

⁹⁴ Kainulainen 1997, 4-5.

⁹⁵ Airaksinen 1987, 166, 176-177 ja 194-196. Airaksinen viittaa tässä yhteydessä amerikkalaisen juristin Wesley Hohfeldin tapaan jakaa oikeudet vaatimuksiin, vapauksiin, valtaan ja koskemattomuuteen. Oikeus vaateena on kyseessä, kun toisella osapuolella on vastaava velvollisuus. Oikeus vapautena tehdä teko X taas tarkoittaa, että ei ole velvollisuutta olla tekemättä tekoa X. Oikeus valtakäsitteenä soveltuu tilanteisiin, joissa oikeuden omistavan henkilön on mahdollista toimia tavalla, joka luo juridisen velvollisuuden jollekin toiselle henkilölle. Henkilön A suoja eli koskemattomuus on kyseessä silloin, kun on olemassa teko X, jonka tekemiseen kenelläkään ei ole valtaa tai muuta laillista oikeutta, silloin kun se koskee henkilöä A. Toisin sanoen kukaan ei voi asettaa A:lle pätevää velvoitetta X:n tekemiseen, vaikka niin haluttaisiin tehdä. Koskemattomuus siis kohdistuu aina sellaisiin asioihin, joita ei haluta.

kuvaavat ihmisten yhteistä tahtoa. Käytännössä tämä tarkoittaa myös sitä, että mitä enemmän henkilöllä on varaa ja ostovoimaa, sitä enemmän hänellä on ääniä.⁹⁶

Yksilön vapaus määriteltiin liberalismiin aatteen syntyessä 1700-1800-luvuilla keskeiseksi poliittiseksi arvoksi. Liberalismi oli poliittinen ideologia, joka syntyi vastapainona kirkon ja aateliston vallalle. Sen keskeiset ideat olivat demokratia ja tasa-arvo.⁹⁷ Vastaavasti Adam Smithin taloudellinen liberalismi lähti siitä, että kehittyneeseen työnjakoon perustuvassa ja feodaaliyhteiskuntaa suuremman varallisuuden kasvun mahdollistamassa kaupallisessa yhteiskunnassa tuli päästä eroon suurliikemiehiä suosivasta merkantilisesta järjestelmästä ja korvata se luonnollisen vapauden järjestelmällä. Luonnollisen vapauden toteutuminen perustui näkymättömän käden toimintaan, jossa omaa etua ajava yrittäjä toimi koko yhteisöä hyödyttävällä tavalla. Myös valtiolla oli tehtäviä luonnollisen vapauden järjestelmässä mukaan lukien sellaisten palveluiden tarjoaminen, joita tarvittiin kokonaisedun saavuttamiseksi. Tosin näkymättömän käden toiminta perustui oletuksille, jotka eivät enää päde nykyaikana. Kaikki taloudellinen toiminta tapahtui kansallisvaltion puitteissa ja kasvavan liiketoiminnan sijoitukset suuntautuivat työvoiman lisäykseen tuotannossa, ei teknologiaan niin kuin tänä päivänä. Lisäksi koron oli oltava alhaisempi kuin tuotannollisesta toiminnasta saatava voitto. Olennaista oli (miespuolisten) yksilöiden vapaa taloudellinen toiminta, ei yritysmuotoisten yhtiöiden vapaus. 1800-luvun poliittinen taloustiede kuitenkin irrotti Smithin ajattelusta näkymättömän käden taustat ja valtion roolin.⁹⁸

Eurooppalaisen liberalismiin teoriat sisältävät hyvin erilaisia käsityksiä yksilön vapaudesta ja valtiovallan roolista. Useat korostavat valtion suhteellisen vahvaa roolia yksilön hyvinvoinnin takaajana sekä varoittavat liiallisesta individualismista, joka puolestaan on tyypillistä amerikkalaiselle liberalismille.⁹⁹ Individualismilla tarkoitetaan yleisesti yksilön korostamista ja yksilölähtöisyyttä. Metodologinen individualismi, johon *homo economicuksen* toiminta muun muassa perustuu, taas tarkoittaa sekä yksilön tekojen että sosiaalisten tapojen ja instituutioiden selittämistä yksilön ominaisuuksien ja mielentilojen kautta. Vastakohtana on kollektivismi, joka lähtee liikkeelle yhteisöllisyydestä ja joka metodologisella tasolla tarkoittaa sekä yhteiskunnallisen toiminnan että yksilön ominaisuuksien selittämistä sen sosiaalisen järjestelmän kautta, jonka jäseniä yksilöt

---

⁹⁶ Gabriel & Lang 1995, 174-176.

⁹⁷ Liberalismista laajemmin ks. esim. Saastamoinen 1998.

⁹⁸ Saastamoinen 1998, 33-47.

ovat. Usein puhutaan myös liberalistisesta individualismista kun viitataan yksilökeskeisyyttä korostavaan liberalistiseen ajattelutapaan. Muun muassa talouden kuvaamisen ja bruttokansantuotepohjaisten hyvinvointi-indikaattoreiden perustana on tällainen liberalistinen individualismi, jonka hyvinvointinäkemyksessä painottuvat vapaus, resurssit, autonomia, itsensä toteuttaminen ja valinnan mahdollisuus. Perimmäisenä kriteerinä nähdään yksilön vapaus toteuttaa itseään, jolloin hyvinvoinnin sisällöllinen määrittely jää jokaisen vapaan ja riippumattoman yksilön omaksi valinnaksi. Yhteisöä painottavat näkökulmat ovat toissijaisia. Mittareiden kehittämiseen vaikuttivat voimakkaasti universaaleja tarpeita pohtineet psykologit kuten Maslow ja Aldelfer.¹⁰⁰

Saastamoisen mukaan liberalismien ydin on liberaalis-demokraattinen yhteiskuntajärjestys, jonka perustana on yksityiseen omistukseen pohjautuva markkinatalous. Poliitiikan merkitys on keskeinen, koska moniarvoisessa ja monimutkaisessa maailmassa ristiriitojen käsittelylle ei ole olemassa yksiselitteisiä moraalisia ratkaisuja. Tämä tarkoittaa sitä, että vaikka meillä ehkä onkin olemassa yhteisiä kulttuurisia arvoja, esimerkiksi hyvinvointiyhteiskunta, nämä arvot eivät yksinään riitä yhteiskunnallisessa päätöksenteossa.¹⁰¹ Tällaiseen yhteiskuntaan liittyviä tasa-arvon ja vapauden ongelmia luovat erityisesti markkinatalouden jännitteet, joita ovat muun muassa varallisuuksien kasaantuminen, hyvinvointiyhteiskunnan paisuminen ja sen mukanaan tuomat talousongelmat, työpaikkoja vievä teknologia, pääomien liikkuminen kohti vero- ja tuotantokustannusparatiiseja sekä vain yksilöille myönnetyt oikeudet. Poliitiikkaa tarvitaan, jotta voidaan puutua kokonaisia ihmisryhmiä koskeviin epäkohtiin.¹⁰²

Kommunitarismi syntyi 1980-luvulla kritisoimaan liberalismien yksilökeskeisyyttä ja historiattomuutta. Sen mukaisesti yksilöt eivät ole identiteettittömiä rationaalisia agentteja arvoneutraalissa valtiossa, vaan todellisuudessa heidän valintansa ovat seurausta heidän yhteisöllisestä taustasta ja asemasta. Yhteisön arvot, uskomukset ja traditiot vaikuttavat ihmisten arvoihin ja käsityksiin. Koska ihmiset eivät ole liberalistisen utopian mukaisia vapaita ja rationaalisia agentteja, vaan yhteisönsä jäseniä, myöskään hyvinvoin-

---

⁹⁹ Saastamoinen 1998. Saastamoinen käsittelee kirjassaan mm. Benjamin Constantin, Alexis de Toquevil-len, Kantin, Humboldin, Millin, Hobbhousen, Hayekin ja Grayn liberalismia.

¹⁰⁰ Kajanoja 2005, 103-107.

¹⁰¹ Esimerkiksi hyvinvointivaltion taustalla on yksilönvapauden ihanne sekä idea valtiosta poliittisena yhteisönä, jossa ihmiset kykenevät vaikuttamaan omiin kohtaloihinsa yhteisillä päätöksillä.

¹⁰² Saastamoinen 1999, 240-262. Saastamoinen kysyy myös, pitäisikö politiikalla vaikuttaa paitsi julkisen vallan käyttöön, myös työelämän ja talouden valtarakenteisiin sekä ovatko ehkä myös perhe-elämän valtasuhteet tällaisen politiikan aluetta.

nin määrittystä ei voida jättää ihmisten satunnaisten valintojen varaan.¹⁰³ Kommunitarismi edustaakin oikeudet ja velvollisuudet tasapainottavaa, yhteisöllisiä arvoja korostavaa yhteiskuntaetiikkaa. Yksilökeskeisessä ja liberalistisessa yhteiskunnassa syntynyt kommunitaristinen ajattelu on aina välttämättä normatiivisesti individualistisempaa kuin jo alunperin kollektivistisemmassa kulttuurissa syntynyt yhteisöllisen etiikan ajaminen. Ehkä kaikkein keskeisin ero amerikkalaisen ja eurooppalaisen kommunitaristisen ajattelun välillä on siinä, että eurooppalaisessa ajattelussa aktiiviseksi yhteisölliseksi toimijaksi nousee kansallisvaltio siinä missä amerikkalaiset kommunitaristit korostavat nimenomaan pienempien, valtion sisäisten yhteisöiden kuten naapuri- ja työpaikkayhteisöjen, vapaaehtoisjärjestöjen ja perheiden merkitystä moraalisisina kasvattajina ja toimijoina.¹⁰⁴ Omana aatesuuntanaan liberalismiin ja kommunitarismiin rinnalla voidaan tänä päivänä nähdä myös konservatismi, joka omalla tavallaan yhdistää näiden kahden aatesuunnan ideologioita. Konservatistit uskovat taloudelliseen vapauteen ja vaativat sitä, mutta toisaalta heillä on usko yhteisiin, koko kansakuntaa, yhteiskuntaa tai yhteisöjä sitoviin arvoihin. Yksilön valinnan vapaus arvojen suhteen on heille kauhistus sekä se, että uskotaan voitavan erottaa toisistaan yksilön aidot, todelliset halut ja toiveet ennakkoluuloista, addiktioista, manipuloinnista ja tietämättömyydestä. Tämän takia tarvitaan moraaliauksoriteetteja.¹⁰⁵

---

¹⁰³ Gylling 2005.

¹⁰⁴ Hellsten 1999. Ks. myös Panzar ja Heinonen 1998, 14.

¹⁰⁵ Gylling 2005, 462, 464-465.

2 MARKKINATALOUDEN IHMISKÄSITYS JA TALOUSKASVUA SELITTÄVÄT TEKIJÄT

Tämä pääluku vastaa tutkimuskysymykseen siitä, millainen ihmiskäsitys on muotoiltavissa lähdeaineistosta. Ensimmäisessä, toisessa ja kolmannessa alaluvussa tarkastellaan yksilön roolia kansalaisena ja kuluttajana suomalaisessa hyvinvointivaltiossa, hyvinvointivaltiomme arvoja ja taustaoletuksia kuluttajan kannalta sekä kuluttajan roolia markkinoilla lähteiden valossa. Kahdessa viimeisessä alaluvussa kuvataan kulutuksen taustalla olevia inhimillisiä tekijöitä sekä nykypäivän postmodernia kuluttaja- ja ihmiskuvaa, sekä analysoidaan näiden näkökulmien esiintymistä lähteissä ja niiden taustaoletuksissa.

2.1 Kuluttajakansalaisen rooli yhteiskunnassa

Ihmiskuvalla tarkoitetaan tieteellistä lähestymistapaa ihmisen tarkastelussa. Ihmiskäsitys on sen sijaan filosofinen käsite, jossa tieteellisten tosiasioiden lisäksi ovat mukana arvot, uskomukset ja aatteelliset näkemykset. Ihmiskäsityksestä puhuttaessa otetaan kantaa siihen, mikä on tärkeää ja oikein ihmiselle, mikä on hänen elämänsä "idea". Ihmiskäsityksiä ovat esimerkiksi marxilainen, naturalistinen, humanistinen, kristillinen ja kognitiivinen ihmiskäsitys.¹⁰⁶

Kansalaisuuden idea liittyy länsimaiseen käsitykseen demokratiasta ja vapaista täysivaltaisista toimijoista, jotka hallitsevat itseään ja omaisuuttaan sekä tekevät vapaita valintoja käyttäessään esimerkiksi poliittista valtaa. Kuluttajalla taas tarkoitetaan henkilöä, joka hankkii tavaroita ja palveluksia omaan käyttöönsä ilman myyntitarkoitusta.¹⁰⁷ Kuluttaja-käsitteen synty liittyi yhteiskunnan työnjaon syvenemiseen: kun hyödykkeitä alettiin tuottaa markkinoille sen sijaan että kukin olisi tehnyt kaiken itselleen ja vain itselleen (kuten omavaraistaloudessa), tarvittiin uusi yhteiskunnallinen toimija, kuluttaja. Kuluttajan työ ja tarpeet kytkettiin toisiinsa epäsuorasti markkinoiden välityksellä.¹⁰⁸ Sosiaalinen kansalaisuus vuorostaan tarkoittaa yksilön oikeutta kuulua yhteisöön samoilla ehdoilla kuin muut. Monen teoreetikon mielestä yksilön sosiaalinen kansalaisuus on enenevässä määrin riippuvainen kyvystä kuluttaa ja noudattaa tietynlaisia elämäntyy-

---

¹⁰⁶ Lindqvist 1989, 69-75.

¹⁰⁷ Heinonen & Raijas 2005, 9, 15 ja 19. Kotitalous-käsitettä käytetään usein synonyymina kuluttajakäsitteen rinnalla.

¹⁰⁸ Ilmonen 1993, 30-36.

lejä: kulutusyhteiskunnassa niillä yksilöillä, jotka ovat riippuvaisia sosiaaliturvasta, ei olisi siten täysiä kansalaisoikeuksia. Tosin näiden kulutukseen sidottujen kansalaisoikeuksien painoarvo näyttäisi riippuvan myös siitä, millaisessa yhteiskunnassa eletään. Esimerkiksi 1990-luvulla tehdyn tutkimuksen mukaan suomalaisnuoret eivät hyvän sosiaaliturvan vuoksi olleet niin riippuvaisia kulutuksesta ja hyvistä tuloista kuin brittinuoret. Riippuvuus sosiaaliturvasta ei ollut Suomessa myöskään niin leimaavaa kuin Britanniassa.¹⁰⁹

Kuluttajakansalaisuuden käsitettä käytetään usein kuvaamaan yksilön roolia nyky-yhteiskunnassa. Se kytkeytyy myös käsitykseen kansalaisten poliittisesta identiteetistä.¹¹⁰ Esimerkiksi teollisen vallankumouksen myötä työväestöä siirtyi kaupunkeihin ja tarjosi samalla kasvavat markkinat erilaisille hyödykkeille. Tällöin kotitalouksia ryhdyttiin kasvattamaan vastuuntuntoisiksi ja hyviksi taloudenpitäjiksi kotitalousjärjestöjen ja osuustoimintaliikkeen toimesta. Sodanjälkeisen kulutustavarasäännöstelyn päätyttyä 1960-luvulla kansalaiset nähtiin yhä enemmän kuluttajakansalaisina. Tuohon aikaan pyrittiin lisäämään kuluttajien luottamusta tuotteisiin ja laajemmin koko järjestelmää kohtaan, sitoutettiin kuluttajia moderniin talouteen sekä ajanmukaistettiin kuluttajan tietoja, taitoja ja asenteita. 1970-luvulla syntyi modernin yhteiskunnan kuluttajapolitiikka. Myöhemmin, kun talousjärjestelmän ja -kasvun riippuvuus kulutuksesta lisääntyi, kuluttajuudesta tuli suorastaan kansalaisvelvollisuus.¹¹¹ Kuluttajakansalaisen käsite onkin keskeinen tässä tutkimuksessa, jossa mielenkiinnon kohteena on paitsi kuluttajan vapaus, myös hänen suotuista käytöksensä kestävän talouskasvun ja tosiasiallisen vapauden edistäjänä.¹¹²

Nyttemmin suomalaisessa kuluttajapolitiisessa keskustelussa on korostunut tutkijoiden mukaan kuluttajan rooli aktiivisena ja vastuullisena kansalaisena, kuluttajakansalaisena.¹¹³ Aktiivisuus ja vastuullisuus korostuvat myös lähteenä olevassa *Kuluttajapolitiisessa ohjelmassa*. Siihen viittaa niin ohjelma-asiakirjan strateginen linjaus kuluttajien omien valmiuksien sekä vastuullisten ja kestävien kulutustapojen edistämisestä, kuin ohjelman viitekehyksen lähtökohta kuluttajien omasta vastuullisesta roolista oman hy-

---

¹⁰⁹ Wilska 2000, 63. Wilska viittaa artikkelissaan mm. Marshallin määritelmiin sosiaalisesta kansalaisuudesta.

¹¹⁰ Heinosen mukaan suomalainen kuluttajakansalainen syntyi 1960-luvulla. Heinonen viittaa tässä yhdessä omiin tutkimuksiinsa sekä Pantzarin ja Lammin tutkimuksiin, joissa on analysoitu valistuselokuvia. Ks. Heinonen 2003, 2.

¹¹¹ Heinonen 2003. Kts. myös Heinonen 1998, 375-387; Heinonen ja Raijas 2005, 7-27.

¹¹² Kuluttajakansalaisen suotuisaan käytökseen markkinoilla palataan pääluvussa 4.

¹¹³ Ks. esim. Pantzar & Heinonen 1998, 17; Heinonen & Raijas 2005, 14; Ahlqvist 2000, 43-44.

vinvointinsa turvaajana niin ostajina ja asiakkaina markkinoilla, omassa kotitaloudessaan eri tehtävissä kuin vaikuttavina ja aktiivisina kansalaisina yhteiskunnassa.¹¹⁴ Juuret tälle kuluttaja-kansalaisen aktiivisuuden edistämiseksi sekä vastuulliselle kulutukselle löytyvät *Perusoikeuksista*. Perusoikeuksien 14§:n mukaan julkisen vallan tehtävä on edistää yksilöiden mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ja vaikuttaa häntä itseään koskevassa päätöksenteossa.¹¹⁵ Kestävien kulutustapojen edistäminen kytkeytyy erityisesti *Perusoikeuksien* 20§:ään, joka koskee kaikkien vastuuta ympäristöstä.¹¹⁶ Tässä yhteydessä on syytä tuoda kuitenkin esiin se, että *Kuluttajapoliittinen ohjelma*ssa käytetään systemaattisesti ainoastaan kuluttaja-käsitettä, johon liitetään usein määreeksi ”aktiivinen” tai ”vastuullinen”. Kuluttajakansalaisen käsitettä ei ohjelma-asiakirjassa käytetä.

Suomalaisen kulutusyhteiskunnan päätöksenteon ei siis lähteiden perusteella ajatella tapahtuvan pelkästään markkinoilla tavalla, jossa ostamista pidettäisiin äänestämisenä ja markkinatutkimuksia ihmisten yhteisenä tahdonilmaisuna siitä, mitä markkinoilla pitäisi olla tarjolla.¹¹⁷ Sen sijaan kuluttamiseen liittyvä päätöksenteko nähdään vuorovaikutteisenä ja yhteisenä asiana niin kuluttajille, yrityksille kuin valtiovallallekin. Tämä yhteistyö on *Kuluttajapoliittisen ohjelman* mukaan myös paras tapa täsmentää ne kysymykset, joissa tarvitaan julkisen sektorin toimenpiteitä.¹¹⁸ Käytännössä tämä tarkoittaa, että aktiivisten ja vastuullisten kuluttajien – siis kuluttajakansalaisten - halutaan käyttävän vaikutusvaltaansa esimerkiksi kansalaisjärjestöissä ja muissa kuluttajien yhteistä ääntä koavissa kanavissa. Näin he voivat saada myös lisää valtaa.¹¹⁹

Kiinnostava näkökulma kuluttajakansalaisuuden kannalta liittyy myös työn ja kulutuksen väliseen suhteeseen. Baumanin mukaan sekä modernia maailmaa että hyvinvointiyhteiskuntaa on rakennettu työn etiikan varaan. Siinä ihmiset nähdään ennen muuta tuottajina, joille työ on moraalinen velvollisuus ja kutsumus, ei vapaa valinta. Työtä

---

¹¹⁴ KULPOL 11. Ks. myös HALLOHJ 34 ja 55-56, jossa viitataan kestävän kehityksen mukaiseen tuotantoon ja kulutukseen ja jossa kansalaisten aktiivisuutta edistetään erillisen kansalaisvaikuttamisen ohjelman avulla.

¹¹⁵ PEROIK 14§.

¹¹⁶ PEROIK 20§. Kestävään kulutukseen liittyy myös kysymys talouden kestävyyydestä sekä sosiaalisesta kestävyyydestä. Näihin palataan pääluvussa 4.

¹¹⁷ Ostamisesta äänestämisenä ja markkinatutkimuksista tahdonilmaisuna ks. esim. Gabriel & Lang 1995, 174-176.

¹¹⁸ KULPOL 10 ja 18. Yhteistyön ja vuorovaikutuksen lisääminen kuluttaja-asioissa on myös yksi kuluttajapoliittisen ohjelman strategisista painopisteistä.

¹¹⁹ Ks. Ulrich Beck (Beck 1995, 57-59), joka puhuu vallasta refleksiivisen sääntöjä muuttavan politiikan muodossa. Sääntöorientoituneisuus vähenee ja muutokset tapahtuvat yhteiskunnassa alhaalta ylöspäin. Kts. myös alaluku 4.4.

pitää tehdä, vaikka ei välttämättä näekään sen enää tuottavan itselleen mitään lisäarvoa. Baumanin mukaan on myös moraalitonta ja typerää olla tyytyväinen siihen, mitä itsellä jo on. Sen sijaan pitäisi koko ajan haluta lisää ja tehdä työtä sen eteen. Postmodernissa kulutusyhteiskunnassa yhteiskuntaan sen sijaan integroidutaan lähinnä kulutuskapasiteetin avulla. Työn etiikan tilalle tulee kulutuksen estetiikka ja vapaa valinta. Myös työ muuttuu esteettiseksi asiaksi. Asioilla ei ole samanlaista yhteistä suuntaa ja loogista rakennetta eettisine normeineen, vaan tärkeää on se, ettei mitään mahdollisuuksia jätetä käyttämättä eikä mitään lykätä. Myös taloudellinen kasvu on riippuvaisempaa kuluttajien halusta osata kuin tuotannon vahvuuksista.¹²⁰ Baumanin väitteet tuntuvat uskottavilta, mutta kärjistetyiltä: kyse on ennemminkin siitä, että yksilön keskeiseksi rooliksi kulutusyhteiskunnassa on työntekijänä toimimisen rinnalle noussut sekä yrittäjäyys että vastuullisena ja myös talouskasvua ruokkivana kuluttajakansalaisena toimiminen.¹²¹

2.2 Yhteiskuntamme arvot ja uskomukset kuluttajakansalaisen näkökulmasta

Hyvinvointivaltiomme idea on nimensä mukaisesti tuottaa hyvinvointia. Von Wrightin mukaan hyvinvointi on utilitaarinen käsite, joka liittyy hyvää tekevän käsitteeseen. Hyvää tekevä on jotain sellaista, mitä tarvitaan ja halutaan, mikä on suotuisaa ja hyväksi ihmiselle. Hyvinvoinnissa siis pohditaan, miten erilainen tekeminen ja tapahtumat vaikuttavat kausaalisesti. Hyvinvointi on laajempi kuin hedonistinen onnellisuuden käsite, joka liittyy mielihyvään ja asioihin, joista pidetään ja joiden kohdalla asioiden kausaalisuuden miettiminen ei ole niin tärkeää.¹²²

Perusoikeuksien taustalla olevat arvot ovat ihmisarvon loukkaamattomuus, yksilön vapaus ja oikeudet sekä oikeudenmukaisuuden edistäminen.¹²³ Niiden varaan rakentuu koko perusoikeuksien järjestelmä ja näin muodoin myös hyvinvointiyhteiskuntamme toiminnan puitteet.

---

¹²⁰ Bauman 1998, 5-6, 17-19, 26-27 ja 30-32. Toisaalta Baumannin mukaan (1998, 46-47) hyvinvointivaltion ja työn etiikan liitto on ristiriitainen: hyvinvointiyhteiskunta tarvitsee normikseen työn etiikkaa, mutta taatessaan kaikille hyvää elämää riippumatta heidän omasta panoksestaan se mahdollistaa myös työn etiikan ulkopuolelle jäämisen.

¹²¹ Tässä yhteydessä kannattaa kuitenkin todeta se, että kansalainen kuluttajan roolissa on yllättävän heikosti näkyvillä *Vanhasen hallitusohjelmassa*, vaikka kulutus on taustaoletus sille taloudelliselle toimelaisuudelle, jota nykymuotoinen talouskasvu riippuvainen hyvinvointiyhteiskunta tarvitsee. *Vanhasen hallitusohjelman* 56 sivun mittaisesta tekstistä kuluttaja- ja kilpailupolitiikalle on varattu puoli sivua. Kts. HALLOHJ 37.

¹²² Von Wright 2001, 147-150.

¹²³ Hallberg 1999, 31-32.

Perusoikeuksien taustaoletuksena, eräänlaisena uskomusjärjestelmänä ja aatteellisena näkemyksenä näyttää taas olevan se, että hyvinvointi edellyttää toimimista sekä työvoima- että hyödykemarkkinoilla, toisin sanoen kuluttajana. On kuitenkin huomattava, että lakitekstissä ei käytetä käsitettä ”kuluttaja”. Taustaoletus siitä, että meidän jokaisen elämäntapaan liittyy kiinteästi markkinat ja taloudellinen järjestelmä, tulee selkeästi esille muun muassa omaisuuden suoja koskevan perustuslain 15. pykälän tulkinnassa. Sen mukaan omaisuuden suojan tehtävä perusoikeusjärjestelmän kokonaisuudessa on yksilön taloudellisen toimintavapauden ja taloudellisen turvallisuuden suojaaminen ja edistäminen. Taustalla on ajatus siitä, että jokainen yksilö voisi elää yhteisössä taloudellisessa suhteessa mahdollisimman omavastuisesti, riippumattomasti ja turvallisesti, huolehtia omin avuin omasta ja perheensä elämisestä, päättää taloudellisista suhteistaan sekä muutoinkin ohjata elämänsä suuntaa taloudellisissa asioissa, samalla kuitenkin kunnioittaen muiden yksilöiden oikeuksia ja vapauksia sekä vaarantamatta yhteisöllisiä etuja.¹²⁴ Omaisuuden suojan lisäksi myös monet muut perusoikeuspykälät kytkeytyvät kulutukseen suoraan tai välillisesti. Näihin palataan pääluvussa 3.

Perusoikeuksissa ei kuitenkaan suljeta pois sitäkään vaihtoehtoa, että ihminen valitsisi elämän omavaraistaloudessa työvoima- tai kulutusmarkkinoiden ulkopuolella. Ihmisiä ei pakoteta työn tekemiseen, ei myöskään kuluttamiseen. Ainoana poikkeuksena voidaan pitää oppivelvollisuutta, joka pakottaa yksilön vastaanottamaan julkisen vallan tarjoamia peruskoulupalveluja¹²⁵. Ehkä ihminen nyky-yhteiskunnassa ottaisi liian suuren riskin, jos jättäytyisi markkinatalouden ulkopuolelle. Kyseenalaista on, olisiko se ylipäättään edes mahdollista muuna kuin marginaalisena ilmiönä: käytännössä jokainen toimii markkinoilla yritysten maksavina asiakkaina sekä yritysten ja julkisen sektorin tuottamien palveluiden kuluttajana. Markkinatalouden ulkopuolella eläminen onkin nykyisessä yhteiskunnassa vain teoreettinen vaihtoehto, jota ei ole edes tuotu esiin *Vanhasen hallitusohjelman* tai *Kuluttajapoliittisen ohjelman* tasolla.

Työvoima- ja kulutusmarkkinoiden ulkopuolelle jättäytymisen riskeihin viittaa myös riskiyhteiskuntateoreetikko Ulrich Beck. Hänen mukaansa yksilöä, joka aikoinaan vapautettiin feodaalisesta ja uskonnollis-transendenttaalisesta varmuudesta teollisen yhteiskunnan maailmaan, ollaan nyt ”vapauttamassa” globaaliin riskiyhteiskuntaan. Yksilöt joutuvat käsittelemään omina valintoinaan ne asiat, jotka aiemmin oli mahdollista

---

¹²⁴ Länsineva 1999, 476 ja 478 ja 508.

ratkaista perhe- tai kyläyhteisössä tai tukeutuen yhteiskuntaluokkaan. Lännessä tämä vapauttaminen ja yksilöllistäminen tapahtuvat hyvinvointivaltiossa¹²⁶. Beckin mukaan yksilöllistyminen ei kuitenkaan perustu yksilöiden vapaisiin päätöksiin, vaan meidät on tuomittu yksilöllistymään. Yhteiskunnalliset oikeudet ovat yksilöllisiä ja niihin voivat vedota ainoastaan työtätekevät ja/tai työhaluiset yksilöt. Osallisuus hyvinvointivaltion aineellisiin etuihin edellyttää suuren enemmistön kohdalla osallistumista työelämään, joka puolestaan edellyttää osallistumista koulutukseen. Sekä työelämään osallistuminen että koulutus taas edellyttävät liikkuvuutta. Nämä edellytykset – siis esimerkiksi osallistuminen työelämään eivät sinänsä velvoita mihinkään, mutta kehottavat yksilöä mieltämään itsensä yksilöksi, suunnittelemaan elämänsä sekä toimimaan näissä puitteissa, tai vaihtoehtoisesti kärsimään itse aiheutetut seuraukset ja epäonnistumiset.¹²⁷

Myös usko markkinatalouteen perustuvan ja talouskasvusta riippuvaisen hyvinvointiyhteiskuntamme hyvää tekevään voimaan on olemassa. *Vanhasen hallitusohjelmassa* todetaan hyvinvointiyhteiskuntamme nauttivan laajaa luottamusta kansalaisten parissa.¹²⁸ Niin ikään hallitusohjelman tavoitteisiin kytkeytyvä *Kuluttajapoliittinen ohjelma* lähtee siitä, että kuluttajan hyvinvoinnin edellytys on toimivat yksityisten ja julkisten hyödykkeiden markkinat.¹²⁹ Nähtävästi myös talouskasvun edellyttämä yksityinen kulutuksen kasvu ja sen mukanaan tuoma elintason kohoaminen uusien kulutushyödykkeiden käyttöönottona tai olemassa olevien lisääntyvänä kulutuksena uskotaan olevan kaikille ihmisille heidän hyvinvointiaan lisäävä asia, vaikka sitä ei suoraan lähteissä todetakaan. Ainakin yksilöiden jatkuvasti kasvavat kulutustarpeet ovat sekä *Kuluttajapoliittisen ohjelman* että *Vanhasen hallitusohjelman* taustaoletus. Muussa tapauksessa Vanhasen hallitusohjelmassa ei olisi realistista asettaa nykyisenlaisia tavoitteita talouskasvulle ja työllisyyden hoidolle eikä kuluttajien hyvinvoinnista huolta kantavassa Kuluttajapoliittisessa ohjelmassa jätettäisi huomioimatta sitä vaihtoehtoa, että ihmiset eivät välttämättä enää koe hyvinvointinsa lisääntyvän kasvavan talouden myötä. Tosin huolenaiheitakin kasvavaan kulutukseen näiden lähteiden mukaan liittyy, muun muassa teknisiin ja tietoyhteiskunnan hyödykkeisiin liittyvät käytettävyysongelmat, kestävän kulutuksen tukeminen sekä uudenlaisten välttämättömyshyödykkeiden saatavuus ja kohtuullinen hinta

---

¹²⁵ Hallberg 1999, 52. Hallbergin mukaan koulutuksella ja sivistyksellä onkin kansakunnan hyvinvoinnille olennainen merkitys. Kollektiivinen hyvä näyttää siis menevän yksilön vapauden edelle.

¹²⁶ Beckin mukaan hyvinvointivaltio on kenties tahtomattaan koejärjestely, jossa testataan egokeskisiä elämäntapoja.

¹²⁷ Beck 1995, 19-20 ja 29-31.

¹²⁸ HALLOHJ 1.

¹²⁹ KULPOL 9 ja 11.

kaikille kuluttajille.¹³⁰ Ongelmana on kuitenkin siis vain kulutuskysynnän oikeanlainen suuntautuminen sekä saatavuus ja laatuongelmat, ei kasvava kulutus sinänsä. Voidaan-kin todeta, että suomalaisen kuluttajakansalaisen arvot ja hyvinvointikäsitys näyttäytyvät lähteiden valossa kovin materialistisilta. Mitä enemmän on sitä mitä kuluttaa, sen parempi.¹³¹

Kuluttajakansalaisen kannalta keskeinen arvolähtökohta yhteiskunnassamme on kestä-
vän talouskasvun tukeminen Lissabonin strategian mukaisesti.¹³² Kestävä talouskasvu
tarkoittaa kasvua, jossa on huomioitu niin taloudellinen, ekologinen kuin sosiaalinenkin
kestävyys.¹³³ *Vanhasen hallitusohjelman tavoitteet* vakaan talouskasvun ja kilpailuky-
vyn edistämisestä sekä valtiontalouden vahvistamisesta liittyvät taloudelliseen kestä-
vyyteen.¹³⁴ Edelleen *Vanhasen hallitusohjelman* mukaan kilpailukykyimme tulee perus-
tua ekologisesti kestävä kehityksen ehdot täyttävään kulutukseen ja tuotantoon.¹³⁵
Myös sosiaalisesti kestävä talouden kehitys on vahvasti esillä *Vanhasen hallitusohjel-
massa*, vaikka siitä ei tällä nimellä puhutakaan. Talouskasvun tärkeyden korostaminen
työllisyyden ja julkisten palveluiden turvaamiseksi on nimenomaan sosiaalisesti kestä-
västä taloudesta huolehtimista.¹³⁶

Kestävän tuotannon ja kulutustapojen edistäminen on myös *Kuluttajapoliittisessa oh-
jelmassa* määritelty kuluttajapolitiikan tehtävä. Kuluttajapoliittisissa toimenpiteissä pai-
nottuu erityisesti ympäristön kannalta kestävä kulutus ja tuotanto sekä yhdenmuetty tuo-
tepolitiikka. Kasvavan kulutuksen myös myönnetään olevan suoraan tai välillisesti syy-
nä ympäristöongelmiin.¹³⁷

---

¹³⁰ KULPOL 12-13 ja 25-27. Ks. myös HALLOHJ 34, 38 ja 43.

¹³¹ Taustaluvussa mainittujen onnellisuustutkimusten valossa, jotka on tehty tämän tutkimuksen lähteiden julkaisemisen jälkeen, kasvavan kulutuksen hyvää tekevä vaikutus yhteiskunnassamme ei enää välttämät-
tä näyttäisi enää olevan niin suuri, pikemminkin päinvastoin.

¹³² HALLOHJ 1 ja 6.

¹³³ Kestävästä kehityksestä ks. esim. www.ymparisto.fi

¹³⁴ HALLOHJ 6 ja 8-10. Talouden kestävyudessa on kyse tasapainoisesta talouden kasvusta, joka ei pe-
rustu pitkällä aikavälillä velkaantumiseen tai varantojen hävittämiseen. Niin ikään talouden kilpailuky-
vystä huolehtiminen on talouden kestävydestä huolehtimista, koska vain kilpailukykyinen talous voi
kasvaa. Ks. esim. www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=126460&lan=fi ja
ja www.ek.fi/ek-suomeksi/kilpailukyky/kestava_kehitys/index.php

¹³⁵ HALLOHJ 34.

¹³⁶ HALLOHJ 1.

¹³⁷ KULPOL 14 ja 27-28.

2.3 Kuluttajakansalainen osana suomalaista yhteiskuntaa ja sen talousjärjestelmää

Taloustieteen suvereniteettiopin mukaisesti markkinoilla toimii *homo economicus*, tarpeensa tiedostava ja muiden toiminnasta riippumaton rationaalinen olento, joka muuntaa tarpeensa kysynnäksi markkinoilla maksimoiden omaa kokonaishyötyään. *Homo economicuksen* psyykkiset ominaisuudet haluine ja tarpeineen eivät ole tämän teorian puitteissa kiinnostavia, koska hintojen ajatellaan täydellisen kilpailun vallitessa mittavan kuluttajien yksilöllisiä haluja ja niiden tyydyttymistä. Myös kuluttajan valintateorian lähtökohdat ovat samat kuin tässä suvereniteettiopissa. Valintateorian mukaan kulutus mielletään yksilöllisenä tapahtumana vailla menneisyyden ja nykyisten sosiaalisten siteiden painolastia. Valintoja tehdessään kuluttaja valitsee sen vaihtoehdon, joka suokäytössä olevilla tuloilla parhaan tarpeentyydytyksen eli maksimoi kokonaishyödyn. Rationaalinen harkinta ei siten ole biologista, vaan taloudellista rationaalisuutta, jossa tuloja ja tavaroiden hintoja suhteutetaan toisiinsa.¹³⁸

Homo economicus -näkemys on saanut osakseen paljon kritiikkiä, koska se ei pysty yksinään selittämään kuluttajien käyttäytymistä. Kuluttajan suvereniteettioppi ei ilmaise todellisuutta, vaan ennemminkin sitä, millainen ihmisen tulisi olla, jotta hän olisi talousjärjestelmän tehokas osa. *Homo economicus* muistuttaa metodologisen individualismin hellimää olentoa, *homo claususta*, suljettua tai valmista ihmistä. Vastaavasti metodologiselle individualismille uskollinen kuluttajan valintateoria unohtaa, että tulot ja talous eivät johda automaattisesti toimintaan, jossa punnitaan yksityiskohtaisesti ja yksilöllisesti tulossa olevan valinnan hyötyjä. Se ei ota huomioon, että kulutusvalintaa ohjaavat myös muut tekijät kuten muoti ja tyyli. Talous luo ainoastaan edellytykset valintojen tekemiselle.¹³⁹ Keskeinen kiistakysymys on myös *homo economicuksen* moraalinen piittaamattomuus ja se, että hyvinvoinnin sisällöllinen määrittely jää yksin tuon vapaan ja riippumattoman yksilön omaksi valinnaksi.¹⁴⁰ Esimerkiksi moraalitalouden tutkija Sayer toteaa epäkriittisen taloustieteen tekevän tällaisesta omaa etua tavoittelevasta liberaalista yksilöstä ihmiskunnan ja taloudellisen toiminnan universaalin mallin.¹⁴¹ Institu-

¹³⁸ Ks. esim. Pekkarinen & Sutela 2000; Ilmonen 1998, 110-114 ja 153-154.

¹³⁹ Ilmonen 1993, 110-114 ja 153-154.

¹⁴⁰ Ks. tarkemmin liberalistisesta individualismista esim. Kajanoja 2005, 103-104 ja 106-107.

¹⁴¹ Sayer 2004, 27, 30, 33. Sayer viittaa artikkelissaan mm. Doyaliin ja Goughiin. Vrt. myös Korten (1999), jonka mukaan vapaiden markkinoiden ideologian mukaan ihmistä motivoi ahneus ja hankkimisvietti.

tionaalisen taloustieteen parissa onkin omaksuttu ihmiskäsitys, jossa on piirteitä niin käyttäytymis-, humanistisesta ja kognitiivisesta psykologiasta kuin psykoanalyysistä ja filosofiasta. Heidän parissaan on nostettu esiin esimerkiksi professori Lauri Rauhalan holistinen ihmiskäsitys, joka korostaa subjektiivisen maailmankuvan ja yksilöllisten, ainutlaatuisen situationaalisuuden käsitteitä. Tällöin ihmisen toiminta on rationaalista vain hyvin rajallisessa mielessä. Ihmiskuvan lisäksi institutionaalisessa taloustieteessä korostuu holistinen ote myös taloudelliseen systeemiin osana yhteiskunnallista kulttuuria. He korostavat arvojen merkitystä yhteiskuntapolitiikassa eivätkä hyväksy valtavirta-taloustieteen näennäistä arvoneutralismia.¹⁴²

Kuluttajapoliittisen ohjelman kuva kuluttajasta vastaa monelta osin *homo economicuksen* kaltaista rationaalista oliota, joka itse vastaa omasta hyvinvoinnistaan, kunhan valinnan vapaus ja toimivat markkinat on taattu.¹⁴³ Keskeinen ihannekuluttajan ominaisuus on jo aiemmin mainittu kuluttajan vastuullisuus omasta hyvinvoinnistaan. Hyvinvoinnin turvaamista ei suomalaisessa yhteiskunnassa kuitenkaan jätetä yksin kuluttajan vastuulle, kuten *homo economicuksen* tapauksessa, vaan kuluttajakansalaisen hyvinvointiin nähdään *Kuluttajapoliittisen ohjelman* mukaisesti vaikuttavan julkinen sektori ja viranomaiset omilla kehittämis- ja ohjaustoimillaan, elinkeinoelämä ja yritykset sekä kuluttajien oma aktiivinen toiminta. Kuluttajan hyvinvoinnin edellytykset syntyvät näiden toimijoiden yhteistyön ja vuorovaikutuksen lopputuloksena¹⁴⁴. Kuluttajapolitiikan tehtävänä tässä kokonaisuudessa on varmistaa yksityisten ja julkisten markkinoiden toimivuutta ja turvallisuutta, taataan kuluttajalle riittävää osaamista ja tietopohjaa sekä edistää kestäviä kulutus- ja tuotantotapoja.¹⁴⁵ Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että kuluttajan valintoihin vaikutetaan myös julkisin keinoin.

Hyvinvoinnin sisällöllinen määrittely tehdään *Kuluttajapoliittisessa ohjelmassa* kytke-mällä kuluttajapolitiikan toteutus osaksi *Vanhasen hallitusohjelman* tavoitetta ylläpitää ja kehittää hyvinvointiyhteiskuntaa.¹⁴⁶ Kuluttajapoliittisen ohjelman avulla edistetäänkin muun muassa kestävästä kehityksestä sekä teknologia- ja tietoyhteiskuntakehitystä. Lisäksi kuluttajapolitiikan piiriin kuuluu niin yksityisten kuin julkisten markkinoiden toi-

---

¹⁴² Hyvönen & Leskinen & Pantzar 2005, 127.

¹⁴³ Ks. esim. KULPOL 9 ja 11. *Homo economicus*-näkemys tuli esiin myös Koltta-Sarkasen haastattelussa 27.12.2005. Kuluttajapolitiikan taustalla oleva ihmiskäsitys muistuttaa tunteetonta tai järkiohjautuvaa olentoa, jonka arvomaailma on materialistinen. Myös perinteinen kuva kuluttajasta markkinoiden uhrina on väistynyt.

¹⁴⁴ KULPOL 10.

¹⁴⁵ KULPOL 14.

¹⁴⁶ KULPOL 14.

mivuuden varmistaminen. Huomionarvoista tämän tutkimuksen kannalta on se, että nämä kuluttajapolitiikan toimenpiteet kytkeytyvät monin tavoin myös talouskasvun ja kilpailukyvyn tukemiseen. Markkinoiden toimivuus on edellytys talouskasvulle, samoin kuin kuluttajien luottamus talouteen ja markkinoihin. Teknologia- ja tietoyhteiskunta-kehityksen edistäminen, kestäväan tuotantoon ja kulutukseen kannustaminen sekä julkisten palveluiden markkinoiden toimivuuden turvaaminen edistävät myös yhteiskuntamme kilpailukykyä ja talouskasvua.¹⁴⁷ Toisaalta kun talous kasvaa, lisääntyvät myös mahdollisuudet turvata näihin kilpailukykytekijöihin liittyviä suoria etuja kuluttajille, kuten puhtaampaa ympäristöä, parempaa julkisten palveluiden saatavuutta tai parempia mahdollisuuksia hankkia edullista ja laadukasta kulutuselektroniikkaa. Voidaankin puhua laajoja kerrannaisvaikutuksia omaavan kestäväan talouskasvun tukemisesta.

Nykypäivän kuluttajakansalainen on keskeinen osa hyvinvointiyhteiskuntamme taloudellista tukijärjestelmää. Tätä tilannetta kuvaa hyvin termin ”luottamus” käyttö *Kuluttajapolitiisessa ohjelmassa*. Kuluttajien luottamuksen tärkeyttä sekä markkinoihin että vuorovaikutteiseen yhteiskuntaan korostetaan ohjelman viitekehyksessä. Ohjelma-asiakirjan mukaan kuluttajapolitiiset toimenpiteet varmistaessaan markkinoiden toimivuutta luovat paitsi johdonmukaisen ja yhteneväisen toimintaympäristö, varmistavat myös kuluttajien luottamusta markkinoiden ja talouden toimintaan.¹⁴⁸ Luottamuksen korostaminen on ymmärrettävää, koska ilman luottamusta kuluttajat eivät osta¹⁴⁹. Yhtenä ohjelman painopiste-alueena on myös ”kuluttajien luottamuksen lisääminen tietoyhteiskunnan palveluihin”. Tietoliikenteen ja viestintäkulttuurin kehityksen uskotaan parantavan tuottavuutta ja edistävän talouden kasvua samalla kun mahdollistuu sekä julkisten että kaupallisten palveluiden laadun ja saatavuuden paraneminen.¹⁵⁰ Kuluttajien oletetaan pääsääntöisesti haluavan uutta teknologiaa, kunhan se vain on helppokäyttöistä, kuluttajan toimintaympäristöön sopivaa ja että sen käyttöönottoon on varaa.¹⁵¹ Lauseen ”kuluttajien luottamuksen lisääminen tietoyhteiskunnan palveluihin” muotoilu on kuluttaja-kansalaisen näkökulmasta kiinnostava: painopisteenä ei ole tietoyhteiskunta-palveluiden luotettavuuden kehittäminen, vaan kuluttajien luottamukseen vaikuttaminen,

---

¹⁴⁷ Ks. esim. KULPOL 14-15 ja 19.

¹⁴⁸ KULPOL 9-11 ja 14.

¹⁴⁹ Vrt. myös Tilastokeskuksen julkaisema kuluttajabarometri, jonka yksi keskeinen mittauskohde on kuluttajien luottamus. Tällainen tieto on olennaista elinkeinoelämälle.

¹⁵⁰ KULPOL 25-27 sekä myös HALLOHJ 43, jossa tietoyhteiskuntapolitiikan tavoitteena pidetään tuottavuuden ja kilpailukyvyn sekä sosiaalisen ja alueellisen tasa-arvon edistämistä.

¹⁵¹ KULPOL 25-27 ja 34. Ohjelma-asiakirjassa tuodaan tosin lyhyesti esiin myös se, että kaikki eivät välttämättä ole halukkaita tekemään uusien laitteiden vaatimia investointeja tai käyttämään näitä laitteita. Toimenpidetasolla keskitytään kuitenkin lähinnä käyttäjänäkökulman varmistamiseen kehittämisessä sekä sopimus- ja riskiasioihin, joten kulutushaluttomuutta ei todennäköisesti pidetä laajamittaisena ilmiönä.

olkoonkin että otsakkeen alla myöhemmin esitetyt toimenpide-ehdotukset edistävät myös markkinoiden ja palveluiden toimivuutta. Tässä valossa kuluttaja voidaan nähdä joko pelkkänä välineenä talouskasvun ja kilpailukyvyn ylläpitämiseksi, tai itseisarvoisena toimijana, joka myös itse aidosti haluaa kuluttaa enemmän uutta teknologiaa ja näkee sen lisäävän omaa hyvinvointiaan. Edellisessä alaluvussa esitetyn ihmiskäsitysten valossa taustaoletuksena on varmasti ollut jälkimmäinen vaihtoehto. Tästä huolimatta ihmiset nähdään välineellisellä tavalla tilanteessa, jossa tarvitaan kasvavaa kysyntää markkinoiden kehittämiseksi.

Kuluttajakansalainen on *Kuluttajapoliittisen ohjelman* valossa myös halukas ja kyvykäs jatkuvaan oppimiseen. Tällaiseen toimintaan häntä myös aktiivisesti kannustetaan. Ohjelma-asiakirjan toimenpide-ehdotuksista reilu kolmannes liittyy kuluttajien tietojen ja taitojen kehittämiseen. Näillä toimenpiteillä pyritään edistämään oikeansuuntaista kulutusta sekä yksilön että koko yhteiskunnan hyvinvoinnin ja kestävä kehityksen kannalta.¹⁵² Kuluttaja on siten paitsi omaa etuaan maksimoiva toimija, myös vastuullinen ja oppiva yhteiskunnan jäsen, jonka arvot oletetaan olevan yhteneväiset hyvinvointiyhteiskunnan arvojen kanssa. Kuluttajiin liittyvien muutostrendien listalla *Kuluttajapoliittinen ohjelma* nimeää kuluttajien lisääntyneen aktiivisuuden ja tiedontason. Kyse ei siis ole pelkästään kehittyvien markkinoiden ja hyvinvointiyhteiskunnan ihannekuluttajasta, vaan todellisesta tämän päivän tiedonjanoisesta ihmisestä.¹⁵³ Ihmiskuvan kannalta mielenkiintoinen on myös toteamus kuluttajakasvatuksen tehtävästä. *Kuluttajapoliittisessa ohjelmassa* todetaan kuluttajakasvatuksella tavoiteltavan omat tarpeensa ja oman elämänsä hallitsevaa kriittistä kuluttajaa, joka osaa tehdä hyviä valintoja sekä oman taloutensa että ympäristön kannalta monimutkaistuvilla ja kansainvälisillä markkinoilla.¹⁵⁴ Taustalla on siis käsitys moraaliselta päätöksentekokyvyltään kyvykkäästä kuluttajasta. Kysymykseen moraalisesti toimivasta kuluttajasta palataan alaluvussa 4.4.

---

¹⁵² KULPOL 30-35. Tuotetietoon liittyviä painopistealueita ovat: rahoituspalveluiden läpinäkyvyyden ja vertailtavuuden lisääminen, asumiseen ja asunnon hankintaan liittyvän neuvonnan ja tiedon lisääminen, elintarvikkeiden tuotetietojen ja kuluttajainformaation lisääminen, kuluttajien tiedon lisääminen elintarvikkeista ja niiden terveellisestä ja turvallisesta käytöstä, hinnoittelun ja sopimusehtojen läpinäkyvyys ja vertailukelpoisuus, monipuolisen tiedon tarjoaminen kulutuksen ympäristövaikutuksista ja kulutukseen liittyvistä eettisistä ja ekologisista kysymyksistä. Osaamiseen ja oppimiseen liittyviä painopisteitä ovat: kuluttajien osaamisen lisääminen yksityistalouden hoitamisessa, ylivelkaantuneiden kuluttajien kannustaminen aktiiviseen ongelmanratkaisuun, kuluttajien osaamisen edistäminen monimutkaistuvilla markkinoilla sekä kuluttajien kannustaminen vastuulliseen kulutukseen.

¹⁵³ KULPOL 12.

¹⁵⁴ KULPOL 17.

2.4 Kulutuksen taustalla olevat halut, tarpeet ja muut inhimilliset tekijät

Taloudellisen toiminnan lopullisena tarkoituksena on ihmisten tarpeiden tyydyttäminen. Koska monia tarpeiden tyydytykseen tarvittavia hyödykkeitä on saatavilla vain rajallinen määrä ja niistä on maksettava, ne kuuluvat taloudellisen toiminnan alaisuuteen. Taloudellisen kasvun ansiosta yhä suurempi määrä tarpeita on pystytty tyydyttämään. Ei kuitenkaan ole merkkejä siitä, että kaikki ihmisten tarpeet olisi tyydytetty. Tarpeiden täydellisen tyydyttämisen estää niiden jatkuvan kasvun lisäksi käytettävissä olevien tuotannontekijöiden eli luonnonvarojen, työvoiman ja reaali-pääoman niukkuus.¹⁵⁵ Sekä klassisen taloustieteen edustajat että utopiasosialistit ymmärsivät yhteiskunnallisen varallisuuden kasvun tarpeiden ja halujen rikastumisena. Pelkkä olemassa olevien halujen ja tarpeiden rajoissa tapahtuva toiminta eivät voineet olla yhteiskunnallisia päämääriä. Tilalle tarjottiin tavaraa, uutuuksia, muotia ja tyyliä, joissa tärkeää oli myös tarpeentyydytyksen laatu ja elämys.¹⁵⁶ Näkemys ihmisten tarpeiden ja halujen rikastumisesta näyttää pätevän myös nykypäivänä. Jos ihmisten jatkuvasti kasvaviin tarpeisiin ja haluihin ei uskottaisi, *Vanhasen hallitusohjelmassa* kannettaisiin varmasti erityistä huolta siitä, miten varmistaa riittävä kotimainen tai vientikysyntä talouskasvun ja verovarojen varmistamiseksi tilanteessa, jossa kuluttajat eivät enää halua kuluttaa lisää. Vastaavasti *Kuluttajapoliittisessa ohjelmassa* saattaisi korostua kuluttajien yhteiskunnallinen vastuu kuluttaa talouskasvun ylläpitämiseksi tai velvollisuus hillitä julkista kulutustaan.¹⁵⁷

Tarvenaturalistien mukaan tarpeiden edellytetään olevan valmiina ihmisen biologisessa perimässä. Tarpeet jaetaan perustarpeisiin ja johdettuihin tarpeisiin. Tässä ajattelussa ei eroteta toisistaan tarvetilaa, tarvetta ja tarpeentyydytystä, esimerkiksi nälkää, ruokahalu ja syömistä. Mutta jos tarpeilla katsotaan olevan myös psykologis-sosiaalinen puoli, myös kokemukset, tavat, moraali ja laki vaikuttavat siihen, miten tarpeita ilmenee. Vasta sitten, kun kohde on varmistunut, siitä tulee toiminnan motiivi ja alkaa varsinainen tarpeentyydytys. Tavarat ja palvelut pyrkivät tällaisten tarpeiden kohteiksi. Edelleen kun yksi tarve on tyydytetty, toiset nousevat pintaan. Mutta jos tarvetta ei tyydytetä, syntyy lacanilaisen haluteorian mukaan halu. Tällöin todellisen tarpeen tilalle tulee epämääräinen kaipuu, joka pitää ihmistä loputtoman etsimisen tilassa. Ilmonen kytkee edelleen lacanilaisen halun ja ihmisten tunteiden hallinnan toinen toisiinsa. Hänen mukaan protestantismi kehottaa meitä tarkkailemaan tunteitamme ja tarpeen mukaan peit-

¹⁵⁵ Pekkarinen & Sutela 2000, 53-54.

¹⁵⁶ Ilmonen 1993, 98-99.

tämään ne. Tämä tunteilla pelaaminen ja tunneilmaisun kontrollointi sitoo inhimillistä elinvoimaa ja vaikuttaa tarpeisiimme. Tämä pidättäytyminen hillitsee tarpeen tyydytystä ja laukaisee lacanilaisen halun. Halut inhimillisen toiminnan psyykkisenä moottorina ovat siten tunteiden taloudenpidon tuote ja suhteellisen uusi ilmiö. Halu panee modernin kuluttajan kääntymään reaali maailman kohteiden puoleen ja kuvittelemaan niiden antamaa tyydytystä. Lopulta valintatilanteessa siihen, mitä kuluttaja haluaa ostaa, vaikuttavat niin traditio ja tottumus kuin elämäntapa, tyyli ja muoti.¹⁵⁸

Nykyisen kulutusyhteiskunnan nousun taustalla nähdään erityisesti hedonistisen kuluttajan syntyminen, jonka kuluttamisen ytimessä on mielihyvän tavoittelu. Tuo mielihyvä ei ole pelkästään jokaisen oikeus, vaan jokaisen pakko itseään kohtaan. Elämästä nauttiminen tarkoittaa sitä, että kulutamme mielihyvän takia, emme elääksemme tai vain tarpeiden takia.¹⁵⁹ Campbellin mukaan mielihyvään suuntautuvaa kulutusta ohjaavat pitkälle samat voimat, jotka ovat protestanttisen etiikan mukaisten työhön liittyvien asenteiden taustalla. Romantiikan aatevirtauksista vaikutteita saaneessa nykyaikaisessa hedonismissa tärkeää on nimenomaan nautinnon etsiminen, ei itse nautinnoilla ”mässäily”, kuten traditionaalisessa hedonismissa. Nautinto on henkistynyttä ja jo pelkät mielikuvat herättävät mielihyvää ja liikuttavat tunteita. Tunteiden merkitys on siis keskeinen. Edellytys kuitenkin on, että hedonisti käyttää tunteitaan kurinalaisesti ja rationaalisesti, eli alistaa ne tahdolle. Esimerkiksi päiväunissa haaveet pyritään pitämään mahdollisuuden rajoissa, jotta tämä haaveilu voisi tuottaa mielihyvää. Olennaista on lisäksi, että unelman on vielä omaksuttava kaipuun tai ikävöinnin muoto, joka kohdistuu johonkin tuntemattomaan, uuteen, vieraaseen.¹⁶⁰

Ihmisten tarpeiden ja halujen laadullinen näkökulma on heikosti esillä *Kuluttajapoliittisessa ohjelmassa*, *Vanhasen hallitusohjelmasta* puhumattakaan.¹⁶¹ Myös tämä heijastaa näiden molempien lähteiden taustalla olevaa käsitystä kuluttajasta *homo economicuksen* kaltaisena oliona, jonka psyykkisiin ominaisuuksiin ei tarvitse kiinnittää huomiota. Esimerkiksi kuluttajia koskeviin muutostrendeihin on *Kuluttajapoliittisessa ohjelmassa*

---

¹⁵⁷ Näihin kysymyksiin palataan pääluvussa 4.

¹⁵⁸ Ilmonen 1993, 73-83, 89-95, 108-109 ja 227.

¹⁵⁹ Gabriel ja Lang 1995, 100.

¹⁶⁰ Campbell 1987, 58-76.

¹⁶¹ *Vanhasen hallitusohjelma* puolestaan tarkastelee tuotteiden ja palveluiden sisällöllistä puolta lähinnä elinkeinoelämän ja yhteiskunnan näkökulmasta. Yrityksiä halutaan kannustaa erityisesti uuden teknologian ja innovaatioiden kehittämiseen ja käyttöönottoon. Tarpeelliseksi katsotaan edistää matkailuelinkeinotoimintaa ja puutuotealaa. Kuluttaja- ja kilpailupoliittisissa asioissa mainitaan välttämättömyyspalveluiden saatavuuden turvaaminen, mutta ei muita sisällöllisiä asioita. HALLOHJ 36-38.

kirjattuna kulutustottumuksista lähinnä se, että kuluttajien käyttäytyminen sekä odotukset ja tarpeet ovat keskenään erilaisia, sekä se, että kuluttajilla on kasvavia odotuksia parempaan palveluun sekä kestäväan kulutukseen. Tuotteiden ja palveluiden ominaisuuksien osalta huolta kannetaan erityisesti tuotteiden monimutkaisuudesta, tuotteisiin liittyvistä terveys- ja muista riskeistä, palveluiden laadusta, käyttäjäystävällisyydestä ja ekologisuudesta. Ainoana poikkeuksena on ehkä elintarvikkeiden kulutukseen liittyvät arvomaailmatekijät ja kulutustyyli.¹⁶² Näkökulma on siis vahvasti tavaraopillinen, ilman symbolista ulottuvuutta, eikä haluihin ja tarpeisiin liittyviä sisäisiä ja ulkoisia mekanismeja tuoda esille lainkaan. Onko tosiaan niin, että esimerkiksi teknologian käyttöönottoon ei liittyisi merkityksiä ja mielikuvia tai sitä, mitä muut tekevät ja ostavat? Ovatko teknologian kuluttamisen ongelmat vain käytettävyy- tai osaamiskysymyksiä? Entä miksi ei puhuta lainkaan siitä, miten teknologia muuttaa toimintaympäristöä ja tapaamme hallita arkea?

Kuluttajapoliittisen ohjelman ongelmana näyttäisi siis olevan liian vähäinen ihmislähtöisyys vahvan elinkeinolähtöisyyden ja markkinoiden toimivuuden kustannuksella. *Vanhasen hallitusohjelman* ongelma markkinoita ja talouselämää pohtiessaan taas näyttää olevan se, että kuluttajia käsitellään annettuina tekijöinä, objekteina talouselämässä. Tämä pelkästään taloudelliseen tai tavaraopilliseen näkökulmaan keskittyvä ihmiskuva on yllättävää, kun sitä peilataan valtion tilaaman kulutustutkimuksen vastaavaan ihmiskuvaan. Siellä kulutuksen fokus on muuttunut hengissä pysymisen ehdosta kysymykseksi, joka liittyy ihmisten identiteettiin ja joka on osa ihmisten taloudellista, toiminnallista ja sosiaalista ympäristöä. Myös hyvinvoinnin käsite on laajentunut kattamaan pehmeämpiä arvoja ja fyysisten tarpeiden lisäksi psyykkisiä ja sosiaalisia tarpeita.¹⁶³

2.5 Yksilöllisyys ja postmoderni ihmiskäsitys

Postmodernin filosofian ja yhteiskuntateorian kannattajat ovat pyrkineet kumoamaan ajatuksen suvereenista ja muuttumattomasta ihmisestä, siis myös *homo economicus* -tyyppisen olion olemassaolosta. Nämä kriitikot vetoavat muun muassa Freudiin ja Foucaultiin ja toteavat, että suvereeni ihminen on vanhan modernin maailman narratiivi,

---

¹⁶² KULPOL 19-28.

¹⁶³ *Hyvää elämää - 90 vuotta suomalaista kuluttajatutkimusta* –kirjan johdanto, 2000, 5-6. Kilpiön (2000, 187) mukaan yksityinen ihminen luo tulevaisuudessa yhä autonomisemmin kulutusvalinnoillaan itselleen tärkeitä merkityksiä, mielihyvää ja elämänlaatua. Kulutukseen kuuluu taloudellisen ulottuvuuden ja having-kategorian lisäksi loving ja being. Esimerkiksi hiljaisuus, luonnonrauha ja yksityisyys odottavat hänen mukaansa kulutustutkimuksen tuottamaa käsitteellistämistä ja tulkintaa.

joka liittyy työhön, moraaliseen valintaan ja onnellisuuteen.¹⁶⁴ Postmodernismiin liittyy myös teesi minuuden hajoamisesta. Pronomini ”minä” ei todellisuudessa viittaisi mihinkään, vaan olisi pelkkä kielellinen harha. On myös hylätty ajatus ihmisen elämästä yhtenä kertomuksena, johon kaikki nivoutuu. Näkemyksen mukaan eläisimme monia toisiinsa limittyviä kertomuksia. Näissä ei välttämättä aina edes muodostuisi selvää kuvaa minun ja muiden, minun ja luonnon tai vaikka minun ja musiikin välille.¹⁶⁵

Yhteiskunnalliselta tasolta tarkasteltuna postmodernismissa on kysymys ihmisten elämäntapojen individualisoitumisesta ja kulttuuristen arvojen heikentymisestä. Sosiaalisten käytäntöjen ei ajatella enää jäsentyvän ensisijassa yhteiskuntaluokkien ympärille. Tätä kautta yksilöiden valinnan vapauden ja omaan elämään vaikuttamisen mahdollisuuden uskotaan kasvavan. Vastaavasti kulutuksen rooli arkielämän ja arvojen jäsentäjänä on nykyään huomattavasti merkittävämpi kuin aiemmin. Elämäntavat myös ymmärretään helpommin vaihtuviksi ja omaa identiteettiä luodaan jatkuvasti osto- ja muiden kulutustottumusten avulla. Jotkut postmodernistit, esimerkiksi jo aiemmin mainittu Bauman, jopa väittävät, että ihmisten identiteetti perustuu ennemminkin kulutustapoihin kuin ammattiin tai sukupuoleen. Tällaiset näkemykset ovat kuitenkin liioiteltuja, esimerkiksi sosiaaliluokka ei ole merkityksetön postmodernissakaan maailmassa eikä shoppailu ole välttämättä kaikkien ihmisryhmien suosima elämäntapa.¹⁶⁶ Myös kysymys kulutuksen individualisoitumisesta on ristiriitainen. Jos kulutuksella halutaan viestiä merkityksiä ja rakentaa identiteettiä, kytkeytyy se välttämättä myös toisiin ihmisiin. Ranskalainen sosiologian professori Michael Maffesoli korostaakin postmodernismin kollektiivista puolta. Hänen mukaansa postmodernismissa on kyse siitä, että *homo economicuksen* tilalle on syntynyt kulutusyhteiskunnan *homo aestheticus*. Tällainen ihminen kykenee tuntemaan tunteita ja aistimuksia kollektiivisesti sekä luomaan merkityksiä yhdessä. Tämä tarkoittaa siirtymää individualistis-utilitaristisesta ajattelusta hedonistis-kollektiiviseen ajatteluun. Asioiden esteettinen luonne ja visuaalisuus tarkoittavat, että toisin kuin rationaalisessa lähestymistavassa, postmodernissa ei tähdätä eksaktisuuteen tai totuuteen.¹⁶⁷

Kulutustutkijat korostavat myös, että tulevaisuuden kulutusyhteiskunnassa kuluttajat muuttuvat ennalta arvaamattomiksi ja markkinat pirstaloituvat. Tämän päivän kuluttaja

---

¹⁶⁴ Gabriel & Lang 1995, 91.

¹⁶⁵ Yrjönsuuri 2005, 50.

¹⁶⁶ Räsänen 2000, 82-86.

¹⁶⁷ Maffesoli 1997, 24-27.

voi olla joko suvereeni toisista riippumaton yksilö tai manipuloinnin uhri, uusia kokemuksia hakeva löytöretkeilijä ja shoppailija tai yhteisöllisten oikeuksien puolesta taisteleva aktivisti, kulutuksen kautta toisiin ihmisiin yhteyksiä rakentava kommunikoija tai kulutusyhteiskuntaa sen omin asein vastaan taisteleva kapinallinen, kulutuksen avulla itseään etsivä identiteetinrakentaja tai kulutuksen tuottaman mielihyvän perässä kulkeva hedonisti. Toiminnassaan kuluttaja voi olla yhtä hyvin irrationaalinen, epäyhtenäinen ja epäjohdonmukainen kuin rationaalinen, suunnitelmallinen ja organisoitu.¹⁶⁸

Kuluttajapoliittisessa ohjelmassa ei viitata postmodernin teorioihin, vaikka kuluttajien lisääntyvä yksilöllisyys ja tarpeiden erilaisuus on selkeästi esillä. Samoin viitataan kuluttajan erilaisiin rooleihin markkinoilla, yhteiskunnassa ja kotona.¹⁶⁹ Kuluttajan yksilöllisyyden ja roolien moninaisuuden korostaminen *Kuluttajapoliittisessa ohjelmassa* onkin ehkä tapa piirtää kuvaa tämän päivän kuluttajakansalaisesta ilman, että sortuu liian yksiulotteiseen ihmiskuvaan. Samalla tämäntyyppisen kuluttajakäyttäytymisen varaan voi rakentaa ihannekuvan kuluttajakansalaisesta aktiivisena ja myös toiset ihmiset huomioon ottavana hedonistisena olentona, joka eri rooleissaan pystyy tekemään ainakin riittävän rationaalisia päätöksiä.¹⁷⁰

---

¹⁶⁸ Gabriel & Lang 1993, 1-6 ja 187-188. Kulutuksen symbolista ulottuvuutta korostavat esim. Veblen, Simmel, Bourdieu, Douglas, Isherwood, Campbell.

¹⁶⁹ KULPOL 11-13. Vastaavaan roolien jaotteluun viittaa myös Heinonen ja Raijas (2005, 14-15), joiden mukaan monikasvoinen kuluttaja on ennen muuta aktiivinen toimija, jolle kulutus korostuu sosiaalisena toimintana. Markkinoilla kuluttaja voi olla valitsija, kommunikoija, löytöretkeilijä, identiteetin etsijä, hedonisti, uhri ja/tai kapinallinen. Julkisella sektorilla rooleina taas on olla kansalainen, aktivisti ja/tai kapinallinen. Kotitalouden piirissä kuluttaja on käyttäjä, kommunikoija, identiteetin etsijä ja/tai hedonisti

¹⁷⁰ Vrt. myös Gylling 2005, 454, jossa hän analysoi mm. Alisdair McIntyren käsityksiä yhteiskunnasta, jossa ihmiset nähdään eri rooliensa kautta ja jossa myös moraalinen toiminta on nähtävissä ja perusteltavissa rationaalisesti.

3 KULUTTAJAKANSALAISEN VAPAUS JA TALOUSKASVU

Tämä pääluku vastaa tutkimuskysymykseen, mistä muodostuu kuluttajakansalaisen tosiasiallinen vapaus, sekä miten talouskasvu ja sen tukeminen vaikuttavat tämän vapauden toteutumiseen. Ensimmäisessä alaluvussa analysoidaan kuluttajakansalaisen tosiasiallisen vapauden ja talouskasvun kytkeä omaisuusturvan kautta suomalaisessa hyvinvointivaltiossa. Toisessa alaluvussa analysoidaan perusoikeuksia kulutuksen rahallisten resurssien ja välttämättömyyshyödykkeiden turvaajina. Kolmannessa ja neljännessä alaluvussa keskitytään tarkastelemaan kuluttajakansalaisen valinnan vapautta ja vapautta olla kuluttamatta. Päälukuun liittyvässä liitteessä konkretisoidaan yritys esimerkein sitä, miten erilaiset innovaatiotoimintaan ja työllistämiseen liittyvät julkisen vallan toimenpiteet heijastuvat kuluttajakansalaisen tosiasialliseen vapauteen markkinoilla sekä mahdollistavat taloudellista kasvua.

3.1 Tosiasiallisen vapauden ja talouskasvun liitto suomalaisessa hyvinvointivaltiossa

Ajatus talouskasvusta politiikan ylivertaisena tavoitteena perustuu näkemykseen vapaista täysi-ikäisistä ihmisistä, jotka rakentavat omaa elämäänsä omien halujensa mukaisesti ilman holhousa. Talous on neutraali väline, joka pystyy tuottamaan paljon valinnan vaihtoehtoja ja synnyttämään yrityksiä, jotka tarjoavat kaikkiin mahdollisiin tarpeisiin tyydytystä. Mitä enemmän on talouskasvua ja sen mukana tuomaa valinnan vapautta, sitä enemmän vapailla yksilöillä on mahdollisuuksia onneen.¹⁷¹ Vastaavasti yksilön taloudellinen vapaus voidaan määritellä yksilön vapaudeksi allokoita omia resurssejaan preferenssiensä mukaisesti ilman kenenkään väliintuloa.¹⁷² Tällaisen ajattelutavan taustalla on negatiivisen vapauden ihanne.

Kun lähtökohtana pidetään tosiasiallisen vapauden ideaa, kuluttajakansalaisen vapauksessa on kyse muustakin kuin pelkästä valinnan vapaudesta ja oikeudesta päättää omista taloudellisista asioista. Tärkeitä perusoikeuksia ovat tällöin omaisuudensuoja (15§), valinnan vapauteen liittyvä oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja kos-

---

¹⁷¹ Yrjönsuuri 2006, 21 ja 34.

¹⁷² Tämän tyyppisestä ajattelusta on esimerkkinä amerikkalainen The Center for Consumer Freedom. Kyse on ravintola-alan sekä juoma- ja tupakkateollisuuden yhteenliittymästä, joka korostaa yksilöiden vastuuta kulutuksestaan sekä kuluttajien vapaan valinnan puolustamista. Kts. tarkemmin www.consumerfreedom.com

kemattomuuteen (7§) sekä kuluttajalle rahallisia resursseja ja peruspalveluita turvaavat oikeus työhön ja elinkeinovapaus (18§), oikeus sosiaaliturvaan (19§) ja sivistykselliset oikeudet (16§).

Kaiken lähtökohta on *Perusoikeuksien* 15. pykälä omaisuudensuojasta. Sen mukaisesti ”Jokaisen omaisuus on turvattu. Omaisuuden pakkolunastuksesta yleiseen tarpeeseen täyttää korvausta vastaan säädetään lailla”.¹⁷³ Omaisuudenturvan ideana on yksilön taloudellisen toimintavapauden ja taloudellisen turvallisuuden suojaaminen ja edistäminen.¹⁷⁴ Toisaalta se on myös kanava, jonka kautta koko perusoikeusjärjestelmän normatiiviset ajatukset välittyvät taloudellisen toiminnan alueelle. Tämän vuoksi kyse ei ole pelkästä negatiivisesta vapausoikeudesta.¹⁷⁵ Omaisuudensuoja onkin suhteellista ja se on sovitettava yhteen muiden yksilöiden perusoikeuksien ja yleisten etujen kanssa. Hyväksyttäviä perusteita kaventaa omaisuudensuojaa ovat julkisella puolella muun muassa luonnon ja ympäristöarvojen suojaaminen, yleinen järjestys, kilpailun edistäminen, fisikaaliset ja kansantaloudelliset intressit sekä kansanterveydelliset ja sosiaaliset perusteet. Omaisuudensuoja myös edellyttää valtiolta aktiivisia toimia; sen tulee suojella yksilön omaisuutta muiden toimijoiden loukkauksilta sekä pyrkiä takaamaan ja luomaan edellytyksiä kyseisen perusoikeuden tehokkaalle toteutumiselle. Niin ikään sen tulee pyrkiä ylläpitämään vakautta ja ennakoitavuutta taloudellisen toiminnan edellytyksissä sekä huolehtimaan siitä, että riskit ja rasitukset yleisen taloudellisen tilanteen vaikutuksista jakaantuvat oikeudenmukaisesti ja tasapuolisesti.¹⁷⁶ Käytännössä tämä julkisen vallan vastuu tarkoittaa nykytilanteessa myös riittävästä talouskasvusta ja kilpailukyvyistä huolehtimista.

Talouskasvun välttämättömyys kytkee omaisuudenturvan ja tosiasiallista vapautta edistävien sosiaalisten oikeuksien turvaamisen kiinnostavalla tavalla toisiinsa. Sosiaaliin oikeuksiin kuuluvien peruspalveluiden turvaaminen edellyttää vahvaa taloudellista kasvua riittävien verovarojen kerryttämiseksi. Keskeinen talouspoliittinen kiistakysymys on kuitenkin se, miten julkiset palvelut korkeine veroineen paitsi rajoittavat ihmisten negatiivista vapautta ja omaisuudenturvaa, myös häiritsevät taloudellista kasvua. Uus-

---

¹⁷³ PEROIK 15§.

¹⁷⁴ Karapuu & Jyräki 1999, 70.

¹⁷⁵ Lämsineva 1999, 478; hän myös toteaa, että omaisuussuojaa on perinteisesti tarkasteltu vapausoikeutena, mutta nykykäsityksen mukaan se ymmärretään huomattavasti moniulotteisempaa perusoikeutena. Siinä on myös elementtejä mm. TSS-oikeuksista. Juuri siksi Lämsineva kutsuukin sitä kanavaksi, jonka kautta koko perusoikeusjärjestelmän normatiiviset ajatukset välittyvät taloudellisen toiminnan alueelle.

¹⁷⁶ Lämsineva 1999, 477-479 ja 498-503.

klassiseen talousteoriaan¹⁷⁷ nojautuvien uusliberalistien mukaan valtion väliintulo markkinoille aiheuttaa hyvinvointitappiota, koska tulonsiirtojen ja julkisten palveluiden myötä syntyy kannustinloukkuja ja niiden rahoittamiseksi tarvittavat korkeat verot aiheuttavat monenlaista haittaa. Ehkäistessään näin myös talouskasvua tulonsiirrot ja sosiaaliset palvelut koituvat lopulta vähäosaistenkin haitaksi.¹⁷⁸ Jotkut libertaristit jopa rinnastavat omaisuusturvaa loukkaavat tulonsiirrot varkauteen.¹⁷⁹ Empiiristen tutkimusten mukaan edellä mainittua talouden tehokkuuden ja tulojen tasauksen trade-off-tilannetta ei kuitenkaan olisi, eikä hyvinvointivaltion laajuudella olisi siten tilastollisesti merkittävää vaikutusta talouskasvuun.¹⁸⁰ Negatiivista vapautta loukkaavaa korkeaa verotusta taas voidaan perustella tasa-arvoon ja oikeudenmukaisuuteen liittyvällä tosiasiallisella vapaudella.¹⁸¹

Luonnollisesti riippuu kuluttajakansalaisen veronmaksutasosta, tuottaako tämä yhtälö hänen kohdallaan vapautteen liittyvää tappiota vai voittoa. Korkeita veroja maksavalle kuluttajakansalaiselle tosiasiallista vapautta edistävät julkiset palvelut eivät todennäköisesti kompensoi menetettyä negatiivista vapautta. Vähätuloisilla kuluttajilla tilanne on toinen. Mitä enemmän yhteiskunta rahoittaa välttämättömiä peruspalveluja, sitä enemmän tällaiselle kuluttajalle jää resursseja omien halujen mukaisiin itsekkäisiin valintoihin. Keskimääräiselle veronmaksajalle kysymys on nollasummamelistä olettaen kuitenkin, että hän kokee julkisesti rahoitettavat hyödykkeet tarpeellisiksi ja että niiden hintalaatusuhde on vähintään yhtä hyvä kuin olosuhteissa, joissa palvelutuotanto tapahtuisi puhtaan markkinamekanismin turvin.

Hyvinvointiyhteiskuntamme talous siis kasvaa normaaliin tapaan julkisen sektorin markkinoilla olostu huolimatta turvaten niin kuluttajakansalaisen valinnan vapautta ja vaurauden kertymistä kuin työllisyyttä ja peruspalveluiden rahoitus pohjaa. Mikäli talouskasvu on riittävän vahvaa, kyetään jopa laskemaan veroastetta ja sen kautta turvaamaan parempaa negatiivista vapautta sekä parempaa ostovoimaa. Positiivinen kierre,

---

¹⁷⁷ Uusklassinen talousteoria perustuu toimiville vapaille markkinoille, jossa markkinaosapuolina ovat rationaaliset kuluttajat ja voittoa tavoittelevat yritykset. Täydellisen kilpailun vallitessa syntyy markkinatasapaino, joka täyttää kuluttajien tarpeet ja hyvinvoinnin optimaalisesti. Mikäli kuluttajat eivät pysty tyydyttämään tarpeitaan markkinoilla, on kyse epäoptimaalisesta tilanteesta ja hyvinvointitappiosta. Olennaista kuluttajien valinnassa on edellä mainittu vapaaehtoisuus: ketään ei pakoteta ostamaan eikä myymään. Ks. esim. Pekkarinen & Sutela 2000, 40 ja 69 ja 110 sekä myös Kajanoja 2005, 111.

¹⁷⁸ Kajanoja 2005, 111-112. Ks. myös Kiander & Lönnqvist 2002, 9-10.

¹⁷⁹ Gylling 2005, 438 ja 449. Gylling viittaa tässä kohden artikkeliaan mm. Noziciin. On myös huomattava, että käsitteitä libertarismi ja uusliberalismi käytetään osin päällekkäin. Molemmissa on kyse siitä, että valtion ei tule rajoittaa markkinoiden vapaata toimintaa. Libertaristisessa ajattelussa korostuu lisäksi yleisesti yksilön henkilökohtainen vapaus.

¹⁸⁰ Kiander & Lönnqvist 2002, 78-81. Ks. myös Saari 2005, 44; Kajanoja 2005, 113.

¹⁸¹ Kts. myös Kiander & Lönnqvist 2002, 188-190 ja Gylling 438.

jossa kestävä talouskasvu toimii resurssina ihmisten tosiasiallisen vapauden edistämiseksi, on olemassa. Myös *Vanhasen hallitusohjelma* edistäessään talouskasvua ja luvatta samanaikaisesti sekä ansiotulojen verotuksen keventämistä että julkisten palveluiden saatavuuden turvaamista pyrkii maksimoimaan tällä tavoin kehkeytyvää kuluttaja-kansalaisen vapautta.¹⁸²

Harvemmin kuitenkin puhutaan niistä välillisistä vaikutuksista, joita talouskasvua, kilpailukykyä ja työllisyyttä edistäväillä julkisilla toimenpiteillä on yksittäisen kuluttajan omaisuudenturvaan ja negatiiviseen vapauteen, siis perinteiseen taloudelliseen vapauteen. Tällaisissa toimenpiteissä on kysymys julkisen vallan interventioista markkinoille. Erityisen kiinnostavia vaikutuksia on uuden teknologian sekä tietoyhteiskuntakehityksen tukemisella, eli asioilla, joihin *Vanhasen hallitusohjelman* mukaisesti talouskasvumme ja kilpailukykyemme perustuvat¹⁸³ ja joita myös *Kuluttajapoliittisen ohjelman* avulla edistetään¹⁸⁴. Konkreettinen esimerkki tästä on siirtyminen digitaalisiin televisiolähetysiin, johon viitataan *Vanhasen hallitusohjelman* tieto- ja viestintäpolitiikassa.¹⁸⁵ Kysymyksessä on tietoyhteiskuntakehitykseen liittyvä poliittinen päätös ja toiminta, jossa julkinen sektori on myös itse markkinoilla palvelun tuottajana. Digitaalisiin televisiolähetysiin siirtymisen myötä luvassa on ehkä enemmän hyvinvointia ja palveluja yksilön kannalta sekä kilpailukykyä yhteiskunnan kannalta. Omaisuudenturva lienee sekin pidemmällä tähtäimellä paremmin taattu globalisoituvassa ja teknistyvässä maailmassa. Talouden kasvulle taas kehittyy suotuisia olosuhteita esimerkiksi uudenalaisina sisältötuotantomahdollisuuksina tai teknologia-innovaatioina. Lyhyellä tähtäimellä kuluttajien omaisuuden suoja kuitenkin heikennetään (analogiset tv:t) ja kansalaisia pakotetaan kuluttamaan (digisovittimet), mikäli kuluttajien ajatellaan haluavan ylläpitää ny-

---

¹⁸² HALLOHJ 11 ja 14. Viimeaikaisten kansantalouden kasvutilastojen valossa yhtälö näyttää myös toimivan ainakin veroalen ja talouskasvun osalta.

¹⁸³ HALLOHJ 36, 43-44 ja 54. Vanhasen hallitusohjelman teknologiapoliitiikan mukaan Suomen talouden kasvu ja kilpailukyky perustuvat ennen kaikkea osaamiseen ja uuden teknologian hyödyntämiseen. Teknologian kehittäminen kytkeytyy edelleen tieto- ja viestintäpolitiikkaan sekä tietoyhteiskuntaohjelmaan. Liikenne- ja viestintäpolitiikalla parannetaan tietotekniikan ja tietoyhteiskunnan palveluiden käytön kautta kansalaisten hyvinvointia sekä elinkeinoelämän ja julkishallinnon tuottavuutta ja kilpailukykyä. Tietoyhteiskuntaohjelman tavoite on lisätä kilpailukykyä ja tuottavuutta sekä sosiaalista ja alueellista tasa-arvoa. Sen avulla edistetään kilpailua viestintämarkkinoilla ja tehostetaan tietoyhteiskuntapalveluiden käyttöä elinkeinoelämässä, koulutuksessa, terveydenhuollossa sekä hallinnossa ja kansalaisten arjessa. Näin varmistetaan hyötyjen kerrannaisvaikutukset kansantaloudessa. Kuluttajapoliittisessa ohjelmassa taas todetaan teknologian käyttöönoton tärkeys elinkeinoelämän kilpailukykyyn ja yhteiskunnan hyvinvoinnin kannalta. Sen käyttöönottoa tuetaan erityisesti lisäämällä kuluttajien luottamusta tietoyhteiskunnan palveluihin.

¹⁸⁴ KULPOL 13 ja 25-27.

¹⁸⁵ HALLOHJ 43.

kyistä elämäntapaansa, johon televisio välttämättömyyshyödykkeenä kuuluu.¹⁸⁶ Yksilön negatiivinen vapaus siis kaventuu.¹⁸⁷ Käytännössä julkinen sektori on markkinoilla yhdessä muiden toimijoiden kanssa luomassa uutta elämäntapaamme uusine kulutus-hyödykkeineen ja samalla vanhentamassa olemassa olevien kestokulutus-hyödykkeittemme käyttöikää.¹⁸⁸

Tässä yhteydessä on kiinnostavaa todeta, että *Perusoikeuksissa* tai muuallakaan perustuslaissa ei talouskasvua määritellä vapauden, omaisuusturvan eikä minkään muunkaan perusarvon toteutumisen ehdoksi. *Vanhasen hallitusohjelmassa* talouskasvu taas on keskeinen julkilausuttu tavoite. Talouskasvun edistämistä ei kuitenkaan perustella valinnan vapauden turvaamisen tai vaurauden kasvattamisen välineenä, vaan välttämättömyytenä muun muassa työllisyyden ja perusturvan takaamisessa. *Kuluttajapoliittisen ohjelman* kytkentä *Vanhasen hallitusohjelmaan* taas tekee talouskasvun tukemisesta yhden lähtökohdan koko kuluttajapolitiikan toteuttamiselle, vaikka talouskasvun tavoitetta ei suoraan ohjelma-asiakirjassa todetakaan. Kuluttajapolitiikka kantaa huolta erityisesti kuluttajan valinnan vapaudesta, joka on luonnollisesti edellytys kaupankäynnille ja myös talouskasvulle.

3.2 Perusoikeudet kulutusresurssien ja välttämättömyyshyödykkeiden turvaajana

Kuluttajakansalaisen tosiasiallisen vapauden kannalta on olennaista, että hänellä on riittävät rahalliset resurssit kulutukseen. Jos hänellä ei ole tuloja tai ne ovat suhteettoman pienet, ei hänellä ole myöskään mahdollisuutta tehdä aitoja valintoja kuluttajamarkkinoilla.¹⁸⁹ Keskeinen *Perusoikeuksien* pykälä on siksi oikeus työhön ja elinkeinovapaus (18§):

---

¹⁸⁶ Ks. myös Petteri Järvisen kirjoitus ”Digikatastrofi konkretisoituu 2007” Helsingin Sanomissa 2.1.2007/b2. Kun hallitus päätti 1996 lähetystoiminnan digitalisoimisesta, ajatuksena oli, että Suomesta tehdään digisovittimia valmistavan Nokian avulla digitelevision edelläkävijä. Lisäksi jakeluverkko olisi suomalaisten käsissä. Samalla pystyttäisiin luomaan uusia sisältötuotannon mahdollisuuksia. Nokia kuitenkin lopetti digisovittimien teon ja nyt ne hankitaan Aasiasta. Jakeluteknikka myytiin ulkomaille. Niin ikään paikallinen sisältötuotanto ei osoittautunut kannattavaksi liiketoiminnaksi ja kanavaluvat onkin myönnetty lähinnä sellaisille yhtiöille, jotka jo toimivat satelliittiteleviopioulella.

¹⁸⁷ Tässä on käsitelty kuluttajakansalaisen tosiasiallisen vapauden kaventumista omaisuusturvan ja julkisen aktiivisen markkinoilla olon kautta. Sitä, miten julkisen vallan muut toimenpiteet kilpailukyvyyn, talouskasvun ja työllisyyden edistämiseksi voivat vaikuttaa kuluttajien tosiasialliseen vapauteen, kuvataan tarkemmin liitteessä.

¹⁸⁸ Luonnollisesti julkinen valta voi harjoittaa myös sellaisia toimenpiteitä, jossa pyritään pidentämään olemassa olevien tuotteiden elinikää. Siihen liittyy esimerkiksi kierrätyksen edistäminen tai muut ympäristöpoliittiset toimenpiteet. Ks. myös HALLOHJ 34-35.

¹⁸⁹ Täsmennettäköön tässä yhteydessä vielä sitä, että uusklassisen talousteorian mukaisesti kysymys riittävistä kulutusresursseista ajatellaan ratkeavan pelkän markkinamekanismin turvin ilman julkisen vallan

Jokaisella on oikeus lain mukaan hankkia toimeentulonsa valitsemallaan työllä, ammatilla tai elinkeinolla. Julkisen vallan on huolehdittava työvoiman suojelusta. Julkisen vallan on edistettävä työllisyyttä ja pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus työhön. Oikeudesta työllistävään koulutukseen säädetään lailla. Ketään ei saa ilman lakiin perustuvaa syytä erottaa työstä.¹⁹⁰

Pykälän mukaan julkisella vallalla on velvollisuus pyrkiä turvaamaan jokaiselle oikeus työhön. Lisäksi julkinen valta vaikuttaa esimerkiksi palkkatasojen ja minimipalkan suuruuteen tai irtisanomisista säädellessään turvaa työsuhteiden pysyvyyttä.¹⁹¹ Näin toimissaan julkinen valta siis pyrkii aktiivisesti varmistamaan, että kullakin kuluttajalla voisi olla oman työn ansiosta riittävät resurssit kuluttamiseen. Elinkeinovapaus voidaan tulkita paitsi yksilön negatiiviseksi vapaudeksi hoitaa omia taloudellisia asioitaan ja hankkia elantonsa valitsemallaan tavalla, myös yhteiskunnan velvollisuudeksi taata tosiasiallista elinkeinovapautta esimerkiksi edistämällä aktiivisesti uudenlaisten ansaintamahdollisuuksien syntymistä kehittyvillä markkinoilla¹⁹².

Kuluttajakansalaisen rahallisia resursseja voivat olla myös toimeentuloturva ja perustoimeentulo sekä lapsiperheiden rahalliset etuudet ja asumistuet, jotka taataan *Perusoi-keuksien* 19. pykälässä:

Jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Lailla taataan jokaiselle oikeus perustoimeentulon turvaan työttömyyden, sairauden, työkyvyttömyyden ja vanhuuden aikana sekä lapsen syntymän ja huoltajan menetyksen perusteella. Julkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut ja edistettävä väestön terveyttä. Julkisen vallan on myös tuettava perheen ja muiden lasten huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu. Julkisen vallan tehtävänä on edistää jokaisen oikeutta asuntoon ja tukea asumisen omatoimista järjestämistä.¹⁹³

Toimeentuloturvassa tai lapsiperheiden rahallisissa etuuksissa ei luonnollisesti ole kysymys siitä, että ihmisiä kannustettaisiin näiden verovaroin rahoitettavien tukien turvin ylikuluttamaan tai että tällaisella kulutuksella olisi välttämättä merkittävää vaikutusta hyödykkeiden kokonaiskysyntään markkinoilla. Esimerkiksi pykälässä määritelty ”ihmisarvoisen elämän kannalta tarvittava toimeentulo” on perustuslakivaliokunnassa tullut kättä kattamaan vain elämisen biologisen jatkumisen kannalta välttämättömän eksistenssiminimin, joka tarkoittaa välttämättömää ravintoa, vaatetusta ja asuntoa.¹⁹⁴ Kiinnostavaa tämän tutkimuksen kannalta on kuitenkin se, että toimeentulotukijärjestelmässä, jolla

---

interventioita. Kuluttajahinnat asettuvat sille tasolle, jonka kuluttajat ovat valmiita maksamaan ja vastaava mekanismi toimii myös työvoimamarkkinoilla.

¹⁹⁰ PEROIK 18§.

¹⁹¹ Karapuu 1999, 561, 566 ja 576.

¹⁹² Negatiivisten vapauksien tulkinnasta tosiasiallisena vapautena, ks. esim. Karapuu & Jyränki 1999, 79-82.

¹⁹³ PEROIK 19§.

¹⁹⁴ Ks. esim. Tuori 1999b, 609-610 ja 613-620. Tosin perustoimeentulolla voidaan turvata laajempaaakin kulutusta, koska siihen kuuluu sekä työhistoriasta riippumattomia että ansiosidonnaisia etuuksia. Kyse on

tätä oikeutta toteutetaan käytännössä, taataan eksistenssiminimin ylittävä ja kulttuurin arvojen sekä tottumusten mukainen sosiaalisen toimeentulon taso. Perusosalla katetaan ravintomenot, vaatemenot, vähäiset terveydenhuoltomenot sekä henkilökohtaisesta ja kodin puhtaudesta, paikallisliikenteen käytöstä, sanomalehden tilauksesta, televisiolu- vasta, puhelimen käytöstä ja harrastus- ja virkistystoiminnasta aiheutuvat menot, henki- lön ja perheen jokapäiväiseen toimeentuloon kuuluvat menot sekä myös osa asumisme- noista. Lisäosan suuruus puolestaan määräytyy tarveharkinnan perusteella ja sillä kate- taan muut kuin perusosaan sisältyvät asumis- ja terveydenhuoltomenot sekä lasten päi- vähoitomenot, samoin kuin muut henkilön tai perheen erityisistä tarpeista tai olosuhteis- ta johtuvat menot.¹⁹⁵ Kriittinen lukija paitsi löytää luettelosta hyödykkeitä, joiden tar- peellisuus on helppo asettaa kyseenalaiseksi, mutta myös ymmärtää, miksi välttämättö- myyshyödykkeiden määrä yhteiskunnassamme koko ajan kasvaa lisäten samalla kulu- tuspaineita. Esimerkiksi tietokone ja laajakaistayhteydet muodostuvat varmasti lähitule- vaisuudessa välttämättömyyshyödykkeiksi, joita ilman kouluikäisten lasten perheet ei- vät voi käytännössä suoriutua arkiaskareistaan. Tähän ongelmaan viittaa myös *Kulutta- japolitiittinen ohjelma* todetessaan, että yhteiskunnan muuttuessa uudentyyppiset palvelut tulevat kuluttajille välttämättömiksi.¹⁹⁶

Samaan *Perusoikeuksien* 19. pykälään sosiaalisista oikeuksista liittyvät jokaiselle tur- vattavat riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut, esimerkiksi terveyskeskuspalvelut, päivä- hoito ja vanhustenhoiva. Nämä palvelut ovat yhteisesti sovittuja välttämättö- myyshyödykkeitä, joita ilman on vaikea nykyisenlaisessa hyvinvointiyhteiskunnassa tulla toimeen. Julkisesti rahoitettuna niiden voidaan ajatella olevan välttämättömän ku- lutuksen resursseja, jotka välttämättömyyksinä on jo puolestamme valittu.¹⁹⁷ Kunnalla ei kuitenkaan ole palveluiden tuottamisvelvoitetta, vaan ainoastaan velvollisuus turvata palveluiden saatavuus. Palveluista voidaan myös periä asiakasmaksuja, kunhan se ei siirrä palveluja tarvitsevia saavuttamattomiin tai toimeentulotuen piiriin.¹⁹⁸ Sillä, tuot- taako nämä hyvinvointipalvelut yksityinen vai julkinen sektori, ei liene kuluttajan kan- nalta merkitystä, jos palvelun laatu on kohdallaan ja saatavuus turvattu. Sen sijaan ky- symys hinnoittelusta on kuluttajan kannalta olennaisempi asia, koska sillä on vaikutusta kuluttajan käytettävissä oleviin resursseihin. Mitä enemmän palveluista peritään hintaa

---

kuitenkin muulla tavoin kuin verovaroin rahoitettavista eduista, esimerkiksi eläkemaksuista tai työttö- myyskassan jäsenmaksuista.

¹⁹⁵ Tuori 1999b, 611-612 . Ks. myös laki toimeentulotuesta (30.12.1997/1412).

¹⁹⁶ KULPOL 25.

¹⁹⁷ Kysymykseen valinnan vapaudesta palataan luvussa 3.3. Ks. myös taustaluku 1.1. liittyen hyvinvoin- tiyhteiskunnan rakenteistumiseen ja välttämättömyyspalveluiden syntyyn.

tai mitä useammat palvelut muuttuvat maksullisiksi, sitä enemmän niissä on kyse ”normaaleista” kulutushyödykkeistä, niistä, joihin kuluttajan pitää allokoida omia niukkoja taloudellisia resurssejaan. Tällöin tällaisten hyödykkeiden merkitys etenkin pienituloisten kuluttajien tosiasiallisen vapauden edistäjänä vähenee. Valinnan mahdollisuudet kapenevat, koska suurempi osa tuloista joudutaan suuntaamaan maksullisiin välttämättömyshyödykkeisiin.

Myös *Perusoikeuksien* sivistyksellisiin oikeuksiin (16§) liittyy julkishyödykkeitä:

Jokaisella on oikeus maksuttomaan perusopetukseen. Oppivelvollisuudesta säädetään lailla. Julkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin määritellään, jokaiselle yhtäläinen mahdollisuus myös muuta kuin perusopetusta sekä kehittää itseään varattomuuden sitä estämättä. Tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapaus on turvattu.¹⁹⁹

Perusopetuksen ja muun koulutuksen lisäksi julkisen vallan toimet liittyvät opetuksen ohella esimerkiksi tiedonhankintaan, tieteelliseen ja taiteelliseen toimintaan, taiteesta nauttimiseen sekä liikunnan ja ruumiinkulttuurin harjoittamiseen. Julkinen valta toteuttaa turvaamisvelvollisuuttaan muun muassa ylläpitämällä ja tukemalla kirjastoja, kansalais- ja työväenopistoja sekä kulttuuri- ja liikuntalaitoksia.²⁰⁰ Näillä ilmaisilla tai subventoiduilla palveluilla on merkittävä lisäarvo kuluttajakansalaisille verrattuna tilanteeseen, että vastaavat palvelut pitäisi ostaa vapailta markkinoilta. Luonnollisesti ne ovat myös väline taata yksilöiden riittävää osaamista, joka taas on edellytys työllistymiselle.

Lienee itsestään selvää, että hyvinvointivaltiota puolustavassa *Vanhasen hallitusohjelmassa* kannetaan huolta näiden perusoikeuksien toteutumisesta²⁰¹. Lisäksi pyritään edistämään näiden oikeuksien toteutumisen edellyttämää rakenteellisesti työllistävää talouskasvua, mutta myös turvaamaan kuluttajan itse hankkimia kulutusresursseja tuloverotuksen alentamisen kautta. Erityisesti korostuu työn ja yrittäjyyden tukeminen. Työn, yrittäjyyden ja yhteisvastuun politiikka nimetään keskeiseksi linjaukseksi ohjelman etusivulla. Lisäksi hallitusohjelmaan kuuluvat erilliset työllisyyden ja yrittäjyyden politiikkaohjelmat.²⁰² Tämä on ymmärrettävää, koska työllistyminen ja yrittäjyys edesauttavat yhteiskunnan mahdollisuuksia taata sosiaalisia perusoikeuksia. Ne myös ovat talouskasvun keskeinen tekijä, sen lisäksi, että ovat jo itsessään perusoikeus. Niin ikään syrjäy-

---

¹⁹⁸ Tuori 1999b, 624-629.

¹⁹⁹ PEROIK 16§.

²⁰⁰ Tuori 1999a, 517.

²⁰¹ Vaikka moniin näistä oikeuksista ei perustuslain nojalla ole subjektiivista oikeutta ja vaikka näiden etuuksien rajoittaminen on mahdollista esimerkiksi taloudellisen laman tai julkisten rahoitusvaikeuksien takia, TSS-oikeuksia koskevat säännökset tulisi ymmärtää priorisointiratkaisuiksi, jotka velvoittavat julkista valtaa taloudellisten voimavarojen kohdentamisessa. Heikennyskiellosta ja priorisointiratkaisuista Ks. Tuori 1999, 599-602.

²⁰² HALLOHJ 1, 8, 36-37 ja 51-53.

tymisen ja köyhyiden ehkäisy sekä peruspalveluiden ja toimeentulon turvaaminen on nostettu vahvasti esiin hallitusohjelmassa. Julkisten sosiaali- ja terveyspalveluiden osalta tärkeänä pidetään erityisesti sitä, että palvelut ovat kaikkien saatavilla ja että ne rahoitetaan pääosin verovaroin. Koulutuksen, tieteen ja kulttuurin osalta on kiinnostavaa, että ohjelma painottaa tietoyhteiskuntakehitystä ja esimerkiksi maksuttomien kirjastojen roolia.²⁰³

Myös *Kuluttajapolitiittisen ohjelman* tavoitteet liittyvät näiden perusoikeuksien varmistamiseen, sillä julkisten palveluiden markkinoiden toimivuus kuuluu kuluttajapolitiikan piiriin yksityisten markkinoiden rinnalla. Tavoite on meneillään olevalla ohjelmakaudella muun muassa yksityisten ja julkisten välttämättömyshyödykkeiden saatavuutta kohtuullisin ehdoin kaikille kuluttajille, eli asiaa, josta huolehtiminen on tärkeää välttämättömyshyödykkeiden määrän kasvaessa. Kilpailu kun ei välittämättä toimi kuluttajille välttämättömissä palveluissa.²⁰⁴ Parhaimmillaan kuluttaja- ja elinkeinopolitiikan avulla voidaanakin esimerkiksi edistää hintakilpailua siten, että ihmisillä on rahaa useampien kulutushyödykkeiden hankintaan tai että julkinen sektori voi ostaa edullisempia ja laadukkaampia sosiaali- ja terveyspalveluja yksityiseltä sektorilta. Niinikään kuluttajapolitiikan painopiste ”laadukkaiden elintarvikemarkkinoiden edistäminen” ja ”kuluttajien taloudellisen turvallisuuden lisääminen” liittyvät terveyden edistämisen sekä toimeentulon turvaamisen myötä perusoikeuksien 19. pykälään sosiaalisista oikeuksista.²⁰⁵

3.3 Valinnan vapaus

Vapaus postmodernissa yhteiskunnassa on Baumanin mukaan ennen kaikkea kuluttajan vapautta tehdä valintoja ja mieluiten siten, että yksilö saa suosituimmat hyödykkeet ensimmäisten joukossa. Kuluttamalla poistetaan ikävystymistä, hankitaan aina jotain uutta, jännittävää. Koska tähän kaikkeen tarvitaan rahaa, epäonnistuneita kuluttajia ovat ne, jotka eivät pääse osalliseksi valinnasta ja materiaalisesta hyvästä ja siten syrjäytyvät kulutusyhteiskunnasta.²⁰⁶ Näkemys on radikaali, koska se tarkoittaa käytännössä kansalaisten poliittisen vapauden vähenemistä taloudellisen vapauden tieltä ja liukumaa suuntaan, jossa kuluttajuus on ihmisten ensisijainen rooli ja valinnan vapaus markkinoilla ensisijainen vapauden muoto. Kuten jo aiemmin on todettu, näin ei välttämättä ole suo-

---

²⁰³ HALLOHJ 1, 8-9, 12-13, 15-22, 29-31, 38-38, 43-44 ja 51-54.

²⁰⁴ KULPOL 9, 14 ja 24-25. Ks. myös HALLOHJ 38, jossa viitataan julkisten palveluvelvoitteiden ajantasaisuuteen sekä muiden välttämättömyyspalveluiden saatavuuden turvaamiseen.

²⁰⁵ KULPOL 22-23 ja 19-20.

malaisessa hyvinvointiyhteiskunnassa, eikä sellaiseen myöskään viitata esimerkiksi *Vanhasen hallitusohjelmassa* tai *Kuluttajapoliittisessa ohjelmassa*. Silti valinnan vapaudella on keskeinen merkitys kuluttajille myös suomalaisessa hyvinvointivaltiossa. Valinnan vapautta voidaan myös tarkastella tosiasiallisena valinnan vapautena, jolloin siihen kytkeytyy paitsi edellä tarkasteltu kysymys kuluttajan käytettävissä olevista resursseista, myös kysymys valintatilanteiden aitoudesta.

Kriitikot ovat korostaneet valinnan vapauden rajoituksia, kilpailun epätäydellisyyttä tai informaation epätäydellisyyttä.²⁰⁷ Valinta ilman kunnollista informaatiota ei ole aito valinta. Kuluttajat joutuvat myös informaatiotulvan kohteiksi, jolloin riski epäonnistuneeseen valintaan on suuri. Lisäksi mainonta liittyy enemmänkin mielikuvien ja elämäntyylien tarjoamiseen kuin tuoteinformaatioon. Kulutuksesta kiinnostuneet sosiologit ovat myös korostaneet kulutusta viettelynä. Valinta itsessään on illuusio ja toimiin kontrollin välineenä.²⁰⁸ Baumanin mukaan elämme halusta toiseen ja tämä sisäinen pakko olla elämättä toisella tavalla näyttäytyy vapaan tahdon harjoittamisena. Kulutuksessa ei saa olla viivytyksiä, mutta vastaavasti tarpeentyydytyksenkin pitää loppua riittävän nopeasti, jotta voidaan taas haluta lisää.²⁰⁹

Valinnan vapauden edistäminen on keskeinen lähtökohta *Kuluttajapoliittisessa ohjelmassa*. Sen sijaan *Vanhasen hallitusohjelmassa* ei talouskasvun mukana tuomasta lisääntyvästä valinnan vapaudesta puhuta lainkaan. Tosiasiallisen valinnan vapauden edistäminen liittyy keskeisesti kuluttajapolitiikan tehtävään taata yksityisten ja julkisten markkinoiden toimivuutta sekä kuluttajien kykyä toimia markkinoilla.²¹⁰ Turvallisuus ja valinnanvapaus sekä saatavuus ja laatu ovat toimivien markkinoiden edellytys. *Kuluttajapoliittisen ohjelman* toimenpide-ehdotukset liittyvätkin monipuolisesti niin turvallisuuden ja tietoturvallisuuden, laadun, kuluttajalähtöisyyden, hinnoittelun läpinäkyvyyden kuin saatavuuden turvaamiseen.²¹¹ Ohjelman mukaan tärkeää on myös turvata kuluttajien riittävä tietopohja ja osaaminen kehittyneillä markkinoilla sekä vaikuttaa kuluttajina yhteiskunnassa. Kuluttajien omien valmiuksien sekä tietotason kohottaminen näkyykin vahvasti ohjelman strategiassa, painopistealueilla ja toimenpide-ehdotuksissa

---

²⁰⁶ Bauman 1998, 32-41.

²⁰⁷ Toisaalta nämä heikkoudet myönnetään jo kansantalouden oppikirjoissa. Ks. esim. Pekkarinen & Sute-la 2000, 64. Kysymys on ehkä ennemminkin siitä, miten taloustieteen malleja käytetään selityspäerusteina tai argumentteina eri näkemysten puolesta.

²⁰⁸ Ks. esim. Gabriel & Lang 1995, 27, 33-38.

²⁰⁹ Bauman 1998, 25-26.

²¹⁰ KULPOL 14.

²¹¹ KULPOL 19-28 ja 30-35.

erilaisen tuotetiedon tuottamisena ja kuluttajien osaamisen kehittämisenä.²¹² Sen sijaan kuluttajaa mainonnan uhrina tai tahdottomana oliona, joka kuluttaa vain sisäisestä kuluttamisen pakosta, ei tuoda esille. Valinnan vapauden esteet ovat siis ulkoisia.

Valinnan vapauteen kytkeytyy olennaisesti myös talouskasvu, kuten johdannossa ja ensimmäisessä pääluvussa on tuotu esiin. Talouskasvu lisää valinnan vapautta ja kuluttajat valintoja tehdessään ohjaavat markkinoiden kehitystä mahdollistaen siten myös talouden kasvua. Valinnan vapauden laajeneminen tuodaan *Kuluttajapoliittisessa ohjelmassa* esiin erityisesti globalisaation, teknologian kehittymisen, kestävän kehityksen sekä julkisten hyvinvointipalveluiden kehittämisen yhteydessä. Ohjelman mukaan globalisaatio mahdollistaa kuluttajille entistä laajemmat valinnanmahdollisuudet, mikäli kuluttajat osaavat hyödyntää niitä ja mikäli valintoihin liittyvät riskit osataan hallita.²¹³ Tavalliset kuluttajat ovat kuitenkin vielä arkielämässään suhteellisen riippuvaisia lähi- ja paikallispalveluista ja vain osa kuluttajista osaa käyttää laajentuneiden markkinoiden tarjoamia vaihtoehtoja. Lisäksi laajentuneiden markkinoiden hyödyntämiseen liittyy ohjelma-asiakirjan mukaan myös uudenlaisia riskejä.”²¹⁴ Käytännössä tässä kannettaneen huolta sekä kuluttajien kyvystä maksimoida ostovoimaansa ostamalla halvemmalla että heidän mahdollisuuksista hankkia ehkä kokonaan uudenlaisia hyödykkeitä globaaleilta markkinoilta. Mikäli kuluttajat eivät osaa näin tehdä, on seurauksena paitsi tosiasiallisten valinta- ja kulutusmahdollisuuksien kaventuminen, ehkä myös syrjäytyminen. Epäviisas rahojen käyttö tarkoittaisi myös yhteiskunnan tarvetta tukea ihmisiä taloudellisesti.²¹⁵

Hyvinvointipalveluiden yhteydessä *Kuluttajapoliittisessa ohjelmassa* pidetään tärkeänä, että kuluttajat pystyvät hahmottamaan tarjolla olevia vaihtoehtoja ja tekemään oman taloutensa kannalta järkeviä valintoja.²¹⁶ Ohjelmassa yhdistetään väestön ikääntyminen, kuluttajien erilaisuus sekä julkisten palveluiden yksityistäminen kiinnostavalla tavalla:

Väestö ikääntyy ja kaupunkimaiset keskittymät lisääntyvät. Kuluttajat ovat keskenään yhä erilaisempia. Tämä ei tarkoita pelkästään ikäluokkien välisiä eroja vaan myös tietyn ikäryhmän sisällä kuluttajat ovat keskimääräistä erilaisempia kuin ennen. Kuluttajien intressit pirstoutuvat ja valintojen taustat ovat entistä monimutkaisempia. Tämä luo paineita erityisesti erilaisten palveluiden saatavuuteen ja asumiseen. Julkisella sektorilla ja kunnil-

---

²¹² KULPOL 30-35.

²¹³ Globalisaation mukanaan tuomia valinnan mahdollisuuksia analysoitaessa kannattaa kuitenkin muistaa, että globalisaatiokehityksen taustalla ovat myös muut talouden ja kilpailukyvyn kehittämiseen liittyvät poliittiset tavoitteet kuin pelkästään yksilöiden valinnan vapauden edistäminen.

²¹⁴ KULPOL 12.

²¹⁵ Tämä kysymys liittyy kuluttajapoliittisen ohjelman painopisteeseen ”Kuluttajien taloudellisen turvallisuuden lisääminen. Ks. tarkemmin KULPOL 19.

²¹⁶ KULPOL 13 ja 24-25.

la on keskeinen rooli erilaisten hyvinvointipalveluiden tuottajana. Uusia toimintatapoja, kuten palveluiden ulkoistamista, kilpailuttamista ja erilaisten yritystoiminnan mallien soveltamista kehitetään edelleen.²¹⁷

Myöhemmin *Kuluttajapoliittisen ohjelman* painopisteiden kuvausten yhteydessä painotuvat kuntien paineet suoriutua hyvinvointipalveluiden turvaamisvelvoitteesta sekä tehokkuus- ja taloudellisuusvaatimukset.²¹⁸ Uudenlaiset toimintamallit, teknologian kehittäminen sekä palveluiden yksityistäminen hyvinvointialalla ovat toki keskeisiä, jotta hyvinvointiyhteiskunta selviää kasvavasta sosiaali- ja terveystalouden kysynnästä taloudellisesti kestäväällä sekä kilpailukykyä ja talouskasvua edistävällä tavalla. Avainkysymys on kilpailukykyyn liittyvä julkisten palveluiden tuottavuuskehitys.²¹⁹ Todennäköisesti Kuluttajapoliittisen ohjelman taustalla on kuitenkin aito huoli myös nykyisen julkisen palvelutarjonnan saatavuudesta, kapea-alaisuudesta ja kuluttajien vähäisistä valinnanmahdollisuuksista. Valinnan mahdollisuus on kulutusyhteiskunnassa tärkeä asia. Yksilöiden tulisi voida valita juuri sellaiset palvelut, jotka heille parhaiten sopivat, olivat nämä sitten yksityisiä tai julkisia palveluita.²²⁰ Mikäli asiakkaat kokevat, että palveluja ei ole saatavilla tai että heiltä puuttuu valinnan mahdollisuuksia, he tuskin ovat sitoutuneita maksamaan palveluiden edellyttämiä korkeita veroja. Tällöin houkuttelevampi vaihtoehto on siirtää näiden välttämättömyyshyödykkeiden tarjonta ja rahoitus vapaille markkinoille, koska kenenkään intresseissä ei liene verovarojen tehoton käyttö.

Teknologian kehittymistrendejä kuvatessaan *Kuluttajapoliittinen ohjelma* tuo esiin uudet kulutuksen ja valinnan mahdollisuudet sekä esteet, jotka liittyvät lähinnä kuluttajien osaamiseen tai teknologian liialliseen tuotantolähtöisyyteen.²²¹ Kestävän kehityksen saralla halutaan huolehtia siitä, että kuluttajilla on mahdollisuus vastuullisiin valintoihin, joita he yhä enemmän ovat halukkaita tekemään.²²² Kannattaa kuitenkin muistaa, että sekä teknologian käyttöönoton että kestävän kehityksen tukemisessa päämäärinä ovat muutkin tekijät kuin kuluttajan valinnanvapauden lisääminen. Teknologian kehittämistä tarvitaan tietoyhteiskuntakehityksen sekä talouskasvun ja kilpailukykyyn vuoksi. Siksi on tärkeää, että kuluttajat ottavat käyttöön uutta teknologiaa ja valitsevat sitä muiden vaihtoehtojen joukosta. Vastaavasti kestävän kehityksen taustalla on huoli ympäristön tilasta mutta myös yhteiskuntamme kilpailukykyä sekä Suomen aseman vakiinnuttamisesta

²¹⁷ KULPOL 13. Ks. myös HALLOHJ 15.

²¹⁸ KULPOL 24-25 ja 33.

²¹⁹ Kysymykseen talouskasvusta ja julkisen sektorin rakennemuutoksesta palataan alaluvussa 4.3.

²²⁰ Vrt. Baumann (1998, 59), jonka mukaan vain valitsemalla yksilöt pystyvät olemaan yhteiskunnan täysivaltaisia jäseniä. Valinnan vapaus on tärkeää, ei hyvinvointivaltion perustarpeita ja samankaltaisuutta korostava ajattelu.

²²¹ KULPOL 12-13.

²²² KULPOL 28.

korkeasta ympäristösuojelun tasosta tunnettuna tieto- ja osaamisyhteiskuntana, jonka talous kasvaa kestäväen kehityksen mukaisesti.²²³ *Kuluttajapolitiittisen ohjelman* painopisteiden ”kuluttajien luottamuksen lisääminen tietoyhteiskunnan palveluihin” ja ”kulutuksen ja tuotannon ympäristövaikutusten tunnistaminen ja vastuullisen kulutuksen edistäminen” yhteydessä esitettyjen toimenpiteiden avulla pyritäänkin vaikuttamaan siihen, että kuluttajien valinnat suuntautuvat sekä teknologian käyttöönotton että kestäväen kehityksen kannalta suotuisiin hyödykkeisiin.²²⁴

3.4 Vapaus olla kuluttamatta

Valinnan vapaudessa on kysymys myös tosiasiallisesta mahdollisuudesta olla kuluttamatta, toisin sanoen valita ostamatta jättäminen negatiivisena vapausoikeutena. Tämä liittyy erityisesti *Perusoikeuksien* 7. pykälään, jonka mukaan:

Jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen... Henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta...²²⁵

Tämä yleisperusoikeus suojaa paitsi ihmisen fyysistä vapautta, myös hänen tahdonvapauttaan ja itsemääräämisoikeuttaan. Julkisen vallan on yhtäältä pidättäydyttävä itse loukkaamatta näitä oikeuksia ja toisaalta luotava olosuhteet, joissa nämä perusoikeudet nauttivat suojaa myös yksityisiä loukkauksia vastaan.²²⁶ Tahdon vapautta voidaan tässä yhteydessä tarkastella taustaluvussa mainittuna vapautena erilaisuuteen sekä vapautena toteuttaa halujaan ja toiveitaan – siis myös sitä, että ei osta ainakaan siksi, että muutkin ostavat.

Ostamatta jättämistä tai lisäkulutuksesta kieltäytymistä voidaan vapausoikeutena tarkastella yhtäältä ostamatta jättämiseen liittyvien esteiden kautta, suoranaisena ostamiseen pakottamisena ja toisaalta pohtimalla sitä, onko ihmisellä tosiasiallisia mahdollisuuksia valita ei-ostaminen. Pakottamisen puuttumista yhteiskunnan toimesta on jo sivuttu aikaisemmin; käytännössä ainoa pakko kuluttajan kannalta liittyy perusoikeuksien oppivelvollisuuteen eli pakkoon vastaanottaa peruskoulupalveluja. Välillisesti julkinen valta taas pakottaa kuluttamaan edistämällä muun muassa uuden teknologian ja innovaatioiden kehittämistä ja siten vanhojen hyödykkeiden käyttökeltvottomaksi muuttumista. Eräänlaisena pakkona, uhkauksena tai ainakin tosiasiallisten mahdollisuuksien kaventa-

²²³ KULPOL 13 ja 25-28. Ks. myös HALLOHJ 34 ja 36.

²²⁴ KULPOL 25-28 ja 34-35. Kestäväen kehityksen edistämiseen liittyvät toimenpiteet painottuvat ekologisesti kestäväen tuotantoon ja kulutukseen.

²²⁵ PEROIK 7§.

²²⁶ Pellonpää 1999, 263.

jana voidaan myös pitää koko hyvinvointivaltiota, joka Beckin tavoin kehottaa ihmisiä elämään luomiensa raamien mukaisesti tai vaihtoehtoisesti kärsimään itse aiheuttamat seuraukset yhteiskunnan ulkopuolelle jäämisestä. Hyvinvointivaltion palvelurakenteet (esimerkiksi päivähoido, vanhustenhoito, palkka pankkiin-järjestelmä) kiinnittää meidät kulutuksen ja työnteon maailmaan omalla kokonaisvaltaisella tavallaan. Yhteiskuntamme on vahvasti kiinni tässä oravanpyörässä, mikä on osoitettu esimerkiksi toimeentuloturvan yhteydessä alaluvussa 3.2.

Kun ihmisen henkilökohtainen vapaus ja koskemattomuus ulotetaan yksityisten välisiin suhteisiin ja pohditaan kuluttajakansalaisten tosiasiallista vapautta olla kuluttamatta, voidaan kysyä, missä määrin valtion tulisi puuttua sellaiseen kehitykseen, joka tekee meistä entistä riippuvaisempia kulutusyhteiskunnasta toisten tarjoamine tuotteineen ja palveluineen sekä tekee kasvavasta kulutuksesta normin, josta on vaikea poiketa. Onko tällainen talouden kehitys enää sosiaalisesti kestävä? Entä onko poliittisella tasolla riittävä julkinen toimenpide esimerkiksi välttämättömyyshyödykkeiden määrän kasvuun liittyen se, että edistetään näiden hyödykkeiden saatavuutta kohtuullisin ehdoin kaikille ja kannetaan huolta kuluttajien ostovoimasta? Vakiovastaus viimeksi mainittuun kysymykseen on usein se, että totalitarismia ja keskusjohtoisen talouden mallia on kyllä kokeiltu, ja huonoin tuloksin. Ihmiset tietävät itse paremmin, mitä haluavat ja markkinat ovat paikka näiden halujen tyydyttämiseen. Uskotaan myös ihmisten olevan rationaalisia, jolloin sääntelyä tarvitaan korkeintaan lasten ja muiden ei-täysivaltaisten ihmisten suojelemiseksi esimerkiksi mainonnalta.²²⁷

Aiheellinen kysymys tässä yhteydessä on myös se, kuka ylipäättään määrittää kulutusyhteiskunnan toimintatavan ja kehityksen suunnan. Jos kulutuspäätöksemme ovat niin symbolien ja mielikuvien värittämää kuin uskotaan, ei ole syytä puhua ainakaan tietoisista, harkituista päätöksistä. Ihmisten pohjattomiin haluihin uskoen voidaan ehkä väittää, että kulutusyhteiskunnan kehitys on luonnollista seurausta inhimillisestä käyttäytymisestä, eräänlainen luonnonlaki, jossa halujen tyydytys vain tapahtuu kuluttamalla

---

²²⁷ Toisaalta tietohyödykkeiden ja -tekniikan kehityksen osalta on avoimesti myönnetty se seikka, että niiden markkinoilla eivät täydellisen kilpailun ehdot ja marginaalikustannuksiin perustuva hinnoittelu toimi. Esimerkiksi tietokoneen uuden käyttöjärjestelmän kehittäykustannukset ovat suuret, mutta sen jälkeen tuotetta voidaan monistaa käytännössä liki olemattomin kustannuksin. Kiinteät kustannukset ovat suuria, rajakustannukset alhaisia ja keskimääräiset kustannukset alenevat voimakkaasti myynnin kasvun myötä. Kuluttajalle hyöty nimittäin muodostuu sitä suuremmaksi, mitä useampia käyttäjiä hyödykkeellä on. Käytännössä tämän ansiosta isojen tuottajien asema helposti vahvistuu ja samalla kuluttaja joutuu riippuvaiseksi tällaisesta valtat tuotteesta, tulee sen vangiksi. Tästä syystä yhteiskunnassamme painotetaankin vahvasti kilpailupolitiikkaa. Ks. Pekkarinen 2000, 28.

markkinoilla. Vastaavasti, jos otetaan huomioon kollektivistiseen tai kommunitaristiseen ajatteluun pohjautuva ihmiskäsitys, on ilmiselvää, että yhteisö arvoineen ja normeineen säätelee kulutustottumuksiamme²²⁸, olkoonkin, että näiden kollektiivisten voimien ei aina tarvitse tarkoittaa kulutuksen lisääntymistä.²²⁹

Kiinnostava on myös väite talouselämän ja –eliitin vaikutuksesta arvoihimme ja ostopäätöksiimme. David Kortenin mukaan kuluttajat eivät tee itsenäisiä päätöksiä, vaan sen tekevät yhtiöt muokatessaan arvojamme. Maailman voimakkaimpien yhtiöiden symbolit ovat korvaamassa kulttuurisia symboleja²³⁰. Kuluttajat ostavat mainonnan vaikutuksesta. Tämän vuoksi tarvitaan lisää rahaa. Seurauksena on syvenevää vieraantumista, jota mainonta taas pyrkii korjaamaan eheyttämällä ihmistä. Tästä on edelleen seurauksena lisääntyvä ostohalu, jolloin kierre on valmis. Kortenin mukaan arvovapaata tiedettä, ihmisen itsekkyyttä ja vapaata valintaa korostavat talousrationalistit, yksilövapauden moraalifilosofiaa sekä oikeuksia ja omaisuutta korostavat markkinaliberalistit sekä oikeushenkilöiden vapautta ja omistusoikeutta korostavat yhtiöluokan omistajat muodostavat keskenään yhtiövapauden kannattajien liittouman, joiden intressit vallankäytölle ovat yhteneväiset. Vaatimus taloudellisen kasvun välttämättömyydestä on tämän eliitin ahneuden peittämisen myytti.²³¹

Kuluttajavalintojamme säätelevät siis sekä sisäiset että ulkoiset mekanismit. Tällöin täydellinen valinnan vapaus markkinoilla on illuusio, kuten myös ajatus siitä, että eläisimme kulutusyhteiskunnassa tai missään muussakaan yhteiskunnassa täysin autonomisina yksilöinä²³². Ei sovi unohtaa myöskään sitä, että tiede ja tutkimus kehittääessään jatkuvasti uusia menetelmiä, tuotteita ja palveluita sairauksien ennaltaehkäisyyn, hoitoon, kuntoutukseen sekä hyvän elämän edistämiseen, lisäävät palveluiden tarjontaa. *Perusoikeuksien* mukainen julkisen vallan tehtävä edistää väestön terveyttä (19§) alle-

---

²²⁸ Uudenlaisia tarpeita ja sosiaalisia normeja yhteiskunnassa syntyy esim. koneiden ja tekniikan käytönnoton myötä kotitalouksissa. Ks. Hakamäki 2000, 152–153.

²²⁹ Erinomainen esimerkki tällaisesta yhteisöjen vaikutuksesta ihmisten kulutusvalintoihin on tupakan ja alkoholin kulutustottumusten muutokset. Tupakointi oli aiemmin eliitin ja yläluokan ajanvietettä, johon kaikki halusivat hiljalleen samaistua, mutta siirtyi jo vähitellen ensisijaisesti alempien yhteiskuntaluokkien tavaksi. Nyt uskotaan alkoholin käytölle tapahtuvan samoin: eliittiin kuuluu yhä enemmän raittiita henkilöitä. Ks. Seppänen 2006, 189.

²³⁰ Vrt. myös Baumann (1998, 26), joka toteaa markkinoiden valmentavan meitä kuluttajiksi ja riistävän vapautemme olla huomioimatta erilaisia markkinoiden tarjoamia houkutuksia.

²³¹ Korten 1997, 97–109 ja 343–346. On huomattava, että Korten ei kritisoi markkinataloutta, vaan ainoastaan uusliberalistista ajattelua. Hän myös toteaa sen olevan täysin ristiriidassa Adam Smithin alkuperäisen markkinatalousmallin kanssa.

²³² Razin (1986) mukaan persoona on autonominen, jos hänellä on valittavanaan vaihtoehtoja ja jos hänen elämänsä on suureksi osaksi määrittynyt hänen tekemiensä valintojen kautta. Persoonan autonomisuus

viivaa tällaisen tutkimuksen tarpeellisuutta sekä vastaavien tuotteiden ja palveluiden kehittämistä markkinoille, olivat ne sitten julkisesti rahoitettavia tai vapailla markkinoilla vaihdettavia hyödykkeitä. Kasvavassa kulutuksessa ja siihen kannustamisessa ei siten ole kysymys pelkästään markkinoiden tuottamista uusista ”turhista” tarpeista, vaan myös yhteiskuntamme arvoista ja tavasta tuottaa hyvinvointia.

4 TALOUSKASVU JA KULUTTAJAKANSALAISEN SUOTUISA KÄYTÖS

Tämä pääluku vastaa tutkimuskysymykseen, millaisia suotuisan kuluttajakäyttäytymisen ideoita kuluttajakansalaiselle lähteissä asetetaan kestävän talouskasvun ja tosiasiallisen vapauden tukemiseksi. Tässä yhteydessä tosiasialliseen vapauteen liittyvä keskeinen käsite on oikeudenmukaisuus. Tätä lähtökohtaa, samoin kuin kuluttajaa tosiasiallisen vapauden resursseina, käsitellään ensimmäisessä alaluvussa. Toisessa alaluvussa tarkastellaan kuluttajan suotuisaa käytöstä vapailla markkinoilla. Kolmannessa alaluvussa analyysin kohteena on kuluttajan suotuisa käytös julkishyödykkeiden markkinoilla. Neljännessä alaluvussa tarkastelun kohteena on kuluttajan käytös moraaliagenttina ja erityisesti sosiaalisen vastuun kantajana.

4.1 Oikeudenmukaisuudesta ja tosiasiallisen vapauden resursseista

Tosiasialliseen vapauteen liittyy olennaisesti oikeudenmukaisuus. Esimerkiksi tosiasiallista vapautta edistävien julkisten palveluiden ja tulonsiirtojen kääntöpuolella ovat tasarvon ja oikeudenmukaisuuden perusarvot.

Oikeudenmukaisuus on tulkinnanvarainen termi aivan kuten tosiasiallinen vapauskin. Oikeudenmukaisuuden voidaan sanoa olevan esimerkiksi sitä, että annetaan jokaiselle se, mikä hänelle kuuluu. Von Wrightin mukaan oikeudenmukaisuutta on se, että kenenkään ei pidä saada osaansa sen yhteisön yhteisestä hyvästä, jonka jäsen hän on, ellei hän itse hoida omaa osuuttaan. Kyse on moraaliyhteisön kulmakivistä. Von Wrightin mukaan velvollisuus noudattaa oman osuutensa hoitamista voidaan asettaa yksilölle joko autonomisena tai heteronomisena toisia huomioivana velvollisuutena. Tällainen moraalisen velvollisuuden noudattaminen on eräänlaista julkista hyödyllisyyttä. Moraalisen velvollisuuden hoitaminen on välttämätön edellytys yhteisön yhteisen hyvän olemassaololle, sen yhteisön, jonka jäsen velvollisuuteen sitoutunut ihminen on. Oikeudenmukaisuudella ja moraalisen velvollisuuden noudattamisella on siten utilitaarinen perusta.²³³

Heteronominen velvollisuus asetetaan esimerkiksi lakien ja käskyjen avulla. Esimerkkinä tällaisesta oman velvollisuuden hoitamisesta ovat suhteellisen korkeat verot, joihin olemme hyvinvointiyhteiskuntamme jäseninä sitoutuneet. Korkea verotus yhdessä talo-

---

²³³ Von Wright 2001, 309-337.

uskasvun kanssa on edellytys oikeudenmukaisuutta edistävien julkisten palveluiden rahoittamiselle, mutta myös asia, joka loukkaa yksilön negatiivista vapautta. Keskimääräisellä veronmaksajalla tämä negatiivinen vapaus tosin kompensoituneen tosiasiallisen vapautta edistävien hyödykkeiden ”ilmaisjakeluna”, mutta mitä suurituloisemmasta veronmaksajasta on kyse, sitä enemmän maksaa veroja puhtaasti edistääkseen oikeudenmukaisuutta ja toisten ihmisten tosiasiallista vapautta.

Won Wrightin määrittelemä autonominen velvollisuus taas nojautuu enemmän moraalisiin motiiveihin ja moraaliseen tahtoon. Tällaisiin autonomisiin toisia huomioiviin velvollisuuksiin voi kuulua, että ihminen omaksuu toisia huomioivia hyveitä, esimerkiksi toisten huomioon ottamista, avuliaisuutta ja rehellisyyttä.²³⁴ Kuluttajakansalaisen suotuisaa käytöstä talouskasvun ja tosiasiallisen vapauden – ja siis myös oikeudenmukaisuuden edistämiseksi voidaankin tarkastella tällaisina autonomisina toisia huomioivina velvollisuuksina.

Riittävä talouskasvu on tosiasiallisen vapauden edistämisen edellytys, koska ilman kasvua ei voida taata julkisia palveluja eikä myöskään riittävää työllisyyttä. Kuluttajakansalaisen rooli talouskasvun takaajana on tärkeä, koska ilman yksityistä kulutusta talous ei kasva ainakaan riittävästi. Kun ostamme, talous kasvaa ja sen mukanaan tuomat positiiviset asiat koituvat kaikkien hyödyksi, erityisesti, jos kulutusvalinnat suuntautuvat kilpailukyvyn ja työllisyydenkin kannalta suotuisiin kohteisiin. Toisaalta tosiasiallista vapautta voidaan edistää oikeudenmukaisella tavalla myös tinkimällä julkisten palveluiden kulutuksesta, jolloin verovaroja kuluu vähemmän eikä tarvita niin runsasta talouskasvua, tai suosimalla sellaisia julkisia palveluja, jotka on tuotettu kustannustehokkaasti. Niin ikään tosiasiallisen vapauden tukemiseen liittyy myös se, että otamme huomioon omien kulutusvalintojemme vaikutukset toisten ihmisten mahdollisuuteen tehdä tosiasiallisia valintoja. Viimeksi mainitussa tapauksessa kyse on sosiaalisesti kestävästä talouskasvun tukemisesta.

Edellisen perusteella voidaan todeta, että kuluttajakansalaiset ovat keskeinen oikeudenmukaisuuden ja tosiasiallisen vapauden resurssi hyvinvointivaltiossa talouskasvun tukemisen ja oikeanlaisten kulutusvalintojen kautta. Edelleen kuluttajakansalaisen hyveet tai suotuisa ostokäyttäytyminen voidaan kiteyttää seuraavasti: yksityisiin tuotteisiin ja palveluihin kohdistuva runsas kulutushalu, julkisiin palveluihin kohdistuva niukka kulu-

---

²³⁴ Von Wright 2001, 289 ja 336.

tustarve sekä kyky ja halu tehdä kestävän talouskasvun ja tosiasiallisen vapauden kannalta suotuisia kulutusvalintoja.²³⁵ Tällä tavoin hyveellisesti toimiessaan kuluttajakansalaiset myös toteuttavat *Perusoikeuksiin* liittyvää laajaa perusoikeusnäkemystä, jonka mukaan perusoikeuksista – ja tässä tapauksessa kuluttaja-kansalaisten tosiasialliseen vapauteen liittyvistä ja alaluvuissa 3.1., 3.2. ja 3.4. analysoiduista omaisuudenturvan, henkilökohtaisen vapauden, työn ja elinkeinon, sosiaalisten oikeuksien sekä sivistyksellisten oikeuksien kokonaisuudesta huolehtiminen kuuluu kaikille yhteiskunnan jäsenille.²³⁶

4.2 Talouskasvu, verokertymä ja kuluttajakansalaisen suotuisa käytös vapailla markkinoilla

Pursiainen käyttää ilmaisua ”kuninkaan aarre” kuvaamaan ideaa, jonka mukaan jokaisessa kansantaloudessa on kansalaisten yritteliäisyyteen ja työkykyyn kätkeytyneitä resursseja, jotka verottaja voi tarvittaessa ottaa käyttöönsä. Se tarkoittaa maksimaalista verokertymää, joka voidaan kerätä, mutta jonka ylittäminen liian korkean veroasteen muodossa merkitsee sekä kansantalouden että julkisen talouden voimavarojen kuihtumista.²³⁷

Kuninkaan aarteen kokoamiseen - tai verokertymän maksimointiin - liittyy olennaisella tavalla talouskasvu sekä yksityinen kulutus. Talouskasvun myötä voidaan kerätä lisää veroja ilman, että veroastetta tarvitsee välttämättä nostaa, koska verojen absoluuttisen määrän kasvaessa verojen suhteellinen osuus kokonaistuloista voi jopa pienentyä. Yksityiseen kulutukseen verokertymä taas kytkeytyy kahta kautta: yksityinen kulutus mahdollistaa veroastetta keventävää talouskasvua, mutta on myös oletus sille, että veroja yleensä voidaan kantaa. Ilman yksityistä kulutusta, joka on noin 50% koko bruttokansantuotteestamme, ei nimittäin yritysveroja, henkilöveroja eikä välillisiä veroja kerry ainakaan riittävästi. Suotuisa kulutus voi olla myös lykättyä kulutusta siten, että tietynlaisissa suhdannetilanteissa ihmisiä kannustetaan säästämään kuluttamisen sijaan²³⁸.

---

²³⁵ Käytännössä tämä hyveellisyys edellyttää itsekkäistä haluista luopumista, esimerkiksi siitä, että haluaa elää mahdollisimman riippumattomana markkinoista: tekemällä arkiasioita itse, sen sijaan että ostaisi ne palveluina, viettämällä vapaa-aikaa luonnossa tai kirjastokirjojen parissa kaupallisten virkistyspalveluiden sijaan.

²³⁶ Ks. tästä johdannossa.

²³⁷ Pursiainen 1995, 47-49 ja Pursiainen 1997, 182-187. Huom. Pursiaisen mukaan oikeudenmukaisuudessa on kyse molemminpuolisesta pyyteellisyydestä, esimerkiksi siitä, että veroja maksamalla saa jotain vastineeksi. Oikeudenmukaisuuden perusta on siten amoraalinen, toisin kuin Von Wrightilla.

²³⁸ Korkean elintason maissa ongelmaksi saattaa ajoittain muodostua kulutuksen liiallinen kasvu ja säästämisen vähäisyys. Siksi kulutusta säädellään talouspolitiikan keinoin.

Näin kansantaloudelle kertyy pääomaa investointeihin, joita myös tarvitaan uusia innovaatioita ja tuotekehitystä varten.

Kuluttajakansalaisen suotuisaa käytöstä onkin ostaa käytettävissä olevilla varoillaan hyödykkeitä yksityisiltä markkinoilta ja pitää siten kansantalouden rattaat pyörimässä. Mikä tahansa yksityinen kulutus ei kuitenkaan ole suotuisaa verokertymän kerryttämisen tai muidenkaan taloudellisten hyötyjen kannalta. Esimerkiksi tuontikysyntä, jos se suuntautuu EU-alueen ulkopuolella tuotettaviin kulutushyödykkeisiin, ei edistä verovarja kerryttävää kotimaisten hyödykkeiden kaupankäyntiä, työllisyydestä tai kilpailuky- vystä puhumattakaan. Sen sijaan EU-alueelle suuntautuvalla kysynnällä on positiivisia vaikutuksia koko Unionin talouskasvuun, kilpailukykyyn ja työllisyyteen. Suotuisaa ei ole myöskään ostaa sellaisia hyödykkeitä, jotka vaarantavat luontoa tai sosiaalista ympäristöä. Erityisen hyviä seurauksia verovarja kerryttävän talouskasvun sekä työllisyy- den ja kilpailukyvyn kannalta on suomalaisen teknologian ostamisella sekä suomalais- ten työvoimaintensiivisten palveluiden kuluttamisella.

Koska Suomen talouskasvu ja kilpailukyky perustuvat ennen kaikkea osaamiseen ja uuden teknologian hyödyntämiseen, teknologian käyttöä halutaan edistää monin eri tavoin sekä *Vanhasen hallitusohjelmassa* että *Kuluttajapoliittisessa ohjelmassa*.²³⁹ Vas- tuullinen kuluttajakansalainen voi edistää uuden teknologian käyttöönottoa eri tavoin. Ensinnäkin hän voi suosia sellaisten hyödykkeiden hankintaa, jossa käytetään suoma- laista uutta tuotantoteknologiaa²⁴⁰. Näin hän paitsi kasvattaa verokertymää, myös edis- tää kilpailukyvyn kannalta oikeanlaista yritystoimintaa. Yhteiskuntamme tuotantokapa- siteetti pysyy ajan tasalla globaalissa kilpailussa. Todennäköisesti uusi tuotantoteknolo- gia on myös aikaisempaa ympäristöystävällisempää, jolloin kuluttajakansalainen pystyy valinnallaan edistämään myös ympäristön kannalta kestävää talouskasvua. Tosin tämän- tyyppisten hyödykkeiden kysynnässä on se ongelma, että yritysten käyttämä uusi tuo- tantoteknologia on ehkä johtanut irtisanomisiin. Koska rakenteellinen työttömyys on ongelma, jonka poistamiseen on puututtu myös *Vanhasen hallitusohjelmassa*²⁴¹, kulut- tajakansalaisen on hyvä tasapainottaa kulutushankintojaan ostamalla työvoimaintensi- ivisiä palveluita. Näin hän antaa yrittäjille ansaintamahdollisuuden, joka taas tarkoittaa

---

²³⁹ KULPOL 13, 25-28 JA 34-35; HALLOHJ 34 ja 36. Ks. myös kansantalouden kasvuteoriat, joita on käsitelty johdannossa sekä yrityseseimerkit liitteessä.

²⁴⁰ Ks. liite, esimerkki 1.

²⁴¹ Ks. HALLOHJ 8, jossa todetaan tarvittavan nimenomaan sellaista talouskasvua, joka on rakenteelli- sesti työllistävää.

sosiaalisesti kestävää talouskasvua.²⁴² Tällä tavoin kuluttajakansalaiset lieventävät yhteiskunnassa vallitsevan työnteon etiikan ja tuottavuuskysymyksen välistä ristiriitaa. Tilanteessa, jossa työpaikat tuottavuuspaineiden alla katoavat, on suotuisaa, että kuluttajien kulutushalut suuntautuvat uusille työllistävillä aloilla.²⁴³ Vähäisimpänä positiivisena asiana työvoimaintensiivisten palveluiden käytössä ei suinkaan ole se, että tällaisten immateriaalisten hyödykkeiden tuotanto ja käyttö eivät kuormita ympäristöä.

Kuluttajakansalainen voi edistää talouskehitystä myös ostamalla kotimaista kuluttajateknologiaa, esimerkiksi digiboxeja, viihde-elektroniikkaa ja käsipuhelimia, sekä niihin liittyviä immateriaalisia sisältöpalveluja.²⁴⁴ Erityisen suotuisaa on hankkia tietopohjaisen talouden tuotteita, joissa hyödynnetään uutta tietotekniikkaa ja laajakaistaratkaisuja. Laajakaistaratkaisujen tarjonnan laajentaminen sekä yksityisellä että julkisella sektorilla on keskeinen tavoite sekä *Vanhasen Hallitusohjelmassa* että *Kuluttajapoliittisessa ohjelmassa*.²⁴⁵ Tällaiseen uuden teknologian ja tietotekniikan varaan rakennettuun kuluttajamarkkinoille suunnattuun liiketoimintaan ei yleensä liity vastaavaa työttömyysongelmaa kuin tuotantoteknologiassa, koska usein kysymys on kokonaan uudentyyppisiin tarpeisiin liittyvistä tuotteista ja palveluista, joiden tekeminen ja tuottaminen lisäävät työllisyyttä. Erinomainen esimerkki tietotuotteiden liiketoiminnasta ja kuluttamisesta on suomalaisen Suulake Oyn kehittämä ja kansainvälisillekin markkinoille etabloitunut virtuaalinen Habbo-hotelli. Habbo-hotelli on palvelualusta, jossa käyttäjät voivat ostaa virtuaalisia huonekaluja ja luoda erilaisia hahmoja virtuaaliyhteisöön.²⁴⁶ Näin toimiesseen kuluttajat pystyvät tyydyttämään symboli- ja ehkä luovallakin tasolla olevia kulutustarpeitaan. Tuotanto eikä myöskään kulutus kuluta luonnonvaroja.

Yhteenvetona voidaan todeta, että talouden ja sen kilpailukyvyn kannalta suotuisasti käyttäytyvä kuluttajakansalainen muistuttaa hedonistista, mutta kuitenkin rationaaliseen päätöksentekoon kykenevää olentoa, jolla on jatkuva halu kuluttaa ja integroitua arkipäivään uudenlaisten tuotteiden ja palveluiden kuluttamisen välityksellä. Rationaalisena ja vastuullisena olentona hän paitsi suuntaa kulutustaan oman ja yhteiskunnan talouden kannalta oikeanlaisiin ja oikeudenmukaisuutta edistäviin kohteisiin, myös ymmärtää sen,

---

²⁴² Ks. liite, esimerkki 2.

²⁴³ Työnteon etiikan ja tuottavuuskehityksen ristiriidasta, ks. Bauman 1998, 65 ja 72.

²⁴⁴ Ks. liite, esimerkki 2.

²⁴⁵ KULPOL 25 ja HALLOHJ 43 ja 54.

²⁴⁶ Kts. www.habbo.fi. Habbo-hotelli toimii 18 maassa ja 5 eri maanosassa. Sillä on 7.1 miljoonaa käyttäjää joka kuukausi. Se on saanut mm. Finnish Engineering award-palkinnon vuonna 2006 sekä voittanut samana vuonna vuorovaikutteisen median kilpailun (Prix Mobius Nordica) pääpalkinnon.

että kulutus- ja osaamisyhteiskunnassa eläminen tarkoittaa jatkuvaa halua kehittää omaa osaamistaan riittävän hyvät kulutusresurssit takaavan elinkeinon turvaamiseksi.

4.3 Julkinen kulutus ja kuluttajakansalaisen suotuisa käytös

Verovaroin rahoitettavat ja tosiasiallista vapautta edistävät julkiset palvelut ovat keskeinen syy hyvinvointiyhteiskuntamme riippuvuuteen hyvästä talouskasvusta. Ne ovat hyödykkeitä, joiden oikeanlaisella kulutuksella on vaikutusta hyvinvointivaltion tarpeeseen, myös sen kykyyn edistää talouskasvua.

Tänä päivänä yhä useampi julkisesti kokonaan tai osittain rahoitettava hyvinvointipalvelu tuotetaan yksityisellä sektorilla. Lisäksi julkisen sektorin itse tuottamissa palveluissa on usein mukana yritysten toimittamaa teknologiaa. Palveluja tuotetaan yhä enemmän myös tietoverkossa virtuaalisesti. *Vanhasen hallitusohjelmassa* ja *Kuluttajapoliittisessa ohjelmassa* todetaan yksityisten palveluiden ja teknologioiden käytön lisäävän julkisesti rahoitettavien hyvinvointipalveluiden tuottavuutta.²⁴⁷ Taustalla on yhteiskunnan tehtävä edistää väestön terveyttä²⁴⁸ ja tarve hakea uudenlaisia, taloudellisesti kestäviä ratkaisuja hyvinvointipalveluiden tuottamiseksi myös tulevaisuudessa. Tuottavuuskehityksen seurauksena julkisen vallan mahdollisuudet tarjota julkisia palveluita paranevat. Toisaalta kun tällaisten yksityisten hyvinvointipalveluiden ja teknologiaratkaisujen kysyntä kasvaa, avautuu niitä tuottaville suomalaisille yrityksille mahdollisuuksia laajentaa toimintaa vapaille markkinoille ja esimerkiksi vientiin - siis asiakkaille, jotka eivät rahoita palveluiden hankintaa suomalaisin verovaroin. Tämän seurauksena vientitulot ja työllisyyskin kehittyvät.²⁴⁹ Myös edellytykset tuotekehitykseen esimerkiksi hyvinvointiteknologian alueella kasvavat liiketoiminnan laajenemisen myötä. Kuluttajakansalaisen suotuisaa käytöstä onkin ennakkoluulottomasti kokeilla uudenlaisella tavalla tuotettuja julkisia palveluita, erilaisia virtuaalisia hyvinvointipalveluja tai ulkoistettuja hoivapalveluja. Näin hän omilla vapailla valinnoillaan edistää hyvinvointialan palvelurakenteiden uudistamista. Tämän seurauksena paitsi tuottavuus kohoaa, mahdollisesti syntyy myös kokonaan uusia liiketoiminnan mahdollisuuksia.

---

²⁴⁷ KULPOL 24-25 ja HALLOHJ 15. Hallitusohjelman sosiaali- ja terveystalouden yhteydessä viitataan mm. tietotekniikan hyödyntämiseen sekä uudenlaisiin palveluiden tuotantotapoihin.

²⁴⁸ Ks. PEROIK 19§ sekä HALLOHJ 15.

²⁴⁹ Ks. liite, esimerkki 3 ja 4.

Taloudellisesti vastuulliseen julkisten palveluiden kuluttamiseen liittyy myös kysymys siitä, miten kuluttaja käyttää verovaroja edellyttäviä ilmaispalveluja, jotka kypsässä ja ihanteiden kyllästävässä hyvinvointivaltiossa ovat niukka voimavara.²⁵⁰ Hyveellinen kuluttajakansalainen luopuu vapaaehtoisesti ilmaisten terveydenhuoltopalveluiden käytöstä, mikäli hänellä itsellään olisi varaa ostaa vastaavat palvelut vapailta markkinoilta. Näin hän harjoittaa omakohtaista tarveharkintaa sen sijaan, että julkisen sektorin pitäisi tehdä sitä *Perusoikeuksiin* liittyvästä universaaliusperiaatteista luopuen.²⁵¹ Julkisesti rahoitettavat palvelut jäävät niille, jotka niitä eniten tarvitsevat ja samalla paineet verovaroja kerryttävälle talouskasvulle vähenevät.²⁵² Näillä kulutusvalinnoilla kuluttajakansalainen samalla edistää yksityisellä sektorilla syntyvää taloudellista kasvua ja palvelu-alojen työllisyyttä. Myös ryhtyminen omaishoitajaksi edistää tätä julkisten palveluiden säästeliästä käyttöä.²⁵³

Julkisten palveluiden niukkaan kulutukseen liittyy myös kysymys siitä, miten kuluttajakansalainen huolehtii omasta terveydestään. Vastuullinen kuluttajakansalainen tekee sellaisia kulutusvalintoja, jotka pitävät hänet verovaroja runsaasti kuluttavan sairaanhoidon ulkopuolella. Tämä terveys- ja talousajattelu näkyy ensinnäkin kuluttajakansalaisen lisääntyvänä terveyttä edistävien ja yksityisesti tuotettujen palveluiden kulutuksena, esimerkkinä liikuntapalvelut ja -välineet sekä virkistyspalvelut. Toiseksi hän osaa valita tarjolla olevista vaihtoehtoisista hyödykkeistä ja elintarvikkeista ne, jotka parhaiten edistävät terveyttä. Hän hyödyntää näitä valintoja tehdessään kaiken sen tiedon, mitä kuluttajaviranomaiset *Kuluttajapoliittisen ohjelman* mukaan tuottavat.²⁵⁴ Kolmanneksi hän osaa välttää liian runsasta sellaisten hyödykkeiden käyttöä, jotka vaarantavat terveyttä tai voivat aiheuttaa syrjäytymistä. Esimerkiksi valtiolle verovaroja ja suomalais-tuottajille liikevaihtoa tuottavien alkoholituotteiden käytön suhteen hän on himojaan

---

²⁵⁰ Pursiainen (1995, 47-49) toteaa nykyisen hyvinvointivaltion olevan kypsässä ja ihanteiden kyllästävässä tilassa, jossa koko kuninkaan aarre on otettu käyttöön ja eletään käytännössä pakkoaskeesin tilassa. Yleisesti puhutaan myös siitä, että hyvinvointivaltiossa ollaan siirrytty jälkiekspansiiviseen tilaan, jossa keskeistä on menojen kasvun hillitseminen.

²⁵¹ Ks. PEROIK 19§, jonka mukaan julkisen vallan tehtävänä on taata kaikille kansalaisille riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut.

²⁵² Vastuullinen kuluttaja on kuitenkin samalla huolissaan siitä, että tällainen kulutuskäyttäytyminen voi kärjistää hyväosaisten ja heikompiosaisten välistä kuilua, etenkin, jos yksityiset palvelut ovat laadultaan tai imagoltaan parempia.

²⁵³ Omaishoitajaksi ryhtymisessä on luonnollisesti muitakin motiiveja. Tärkein niistä on luonnollisesti se, että yleensä hoidettavat omaiset haluavat myös itse pysyä kotona laitoksen sijaan. Omaishoidon tavoitteista ks. myös HALLOHJ 17.

²⁵⁴ KULPOL 22-23 ja 32. Ohjelman mukaisesti kuluttajien tietämystä ravitsemuksellisesti hyvien elintarvikkeiden valinnasta lisätään, elintarvikkeiden turvallisuuteen liittyviä riskejä kartoitetaan sekä kuluttajien tietotaitoja näiden riskien hallinnassa kohotetaan.

hillitsevä rationaalinen olento, jolla järki ohjaa kulutusta.²⁵⁵ Terveydelle vaarallisia ja suomalaisen kansantalouden kannalta vähempimerkityksiä tupakkatuotteita hän ei käytä lainkaan, pimeästi myytävistä huumeista puhumattakaan. Näin toimiessaan kuluttajakansalainen kantaa laajennetun perusoikeustulkinnan mukaista vastuuta julkisen vallan tehtävästä edistää väestön terveyttä, joka on määritelty *Perusoikeuksien* 19. pykälässä.²⁵⁶ Niin ikään hän myös toteuttaa *Kuluttajapoliittisen ohjelman* mukaista kuluttajan omaa vastuuta hyvinvoinnistaan.²⁵⁷ Samalla kuluttajakansalainen saattaa kysyntänsä kautta edistää myös innovaatioiden syntymistä, kuten suomalainen kävelysauvaesimerkki osoittaa.

4.4 Kuluttajakansalainen moraaliagenttina yksityisillä markkinoilla

Kuluttajakansalaisen suotuista käytös kestävän talouskasvun ja tosiasiallisen vapauden resurssina kytkeytyy päivänpolttavaan kysymykseen yritysten yhteiskuntavastuusta sekä kuluttajien roolista markkinoilla. Keskeinen kiistanaihe on se, pitääkö yritysten kantaa vastuuta taloudelliseen kehitykseen liittyvän voiton maksimoinnin lisäksi myös muista asioista, esimerkiksi sosiaalisista- ja ympäristökysymyksistä. Vastaus riippuu siitä, millaista yritysten yhteiskuntavastuun ideologiaa kannattaa: omistajalähtöistä, sidosryhmälähtöistä vai hyvinvoinnin ideologiaa. Viimeksi mainitussa voiton tavoittelu on vain reunaehto ja varsinainen arvopäämäärä on hyvinvointi. Keskimmaisessä on lähtökohtana yrityksen näkeminen moraalisubjektina, jonka tulee suuren yhteiskunnallisen vaikutusvaltansa vuoksi kantaa vastuuta kaikkien sidosryhmien näkökulmasta. Ensimmäinen ”shareholders value” -ajattelu taas edustaa perinteistä friedmanilaista voiton maksimoinnin ideaa, jossa hyvinvoinnin uskotaan kasvavan ja tasaantuvan pitkällä tähtäimellä, mikäli yritykset saavat keskittyä vain voiton tavoitteluun. Sen mukaan yritykset eivät ole moraaliagentteja, vaan neutraaleja toimijoita, joille moraali on yksi kysyntätekijä siinä missä esimerkiksi asiakkaiden halu palvelun parempaan laatuun tai turvallisuuteen.²⁵⁸

---

²⁵⁵ Alkoholin käyttö kytkeytyy talouskasvuun ja hyvinvointipalveluiden rahoitustarpeeseen monimutkaisella tavalla. Alkon myynnistä saadaan myyntituloja sekä alkoholiveroa valtion kassaan. Vastaavasti kotimainen alkoholintuotanto saa omat myyntitulonsa tästä kulutuksesta. Samalla se kuitenkin väärinkäytettynä lisää sekä terveys- että sosiaalipalveluiden kysyntää. Aiheeseen liittyen ks. esim. Seppänen 2006.

²⁵⁶ PEROIK 19§.

²⁵⁷ KULPOL 11.

²⁵⁸ Ks. esim. Takala 2005.

Friedmanilainen näkemyksen mukaisesti yrityksille vastuullinen liiketoiminta on siis vapaaehtoinen valinta, joka otetaan mukaan yrityksen tavoitteisiin vain, jos siitä on taloudellista hyötyä. Myös suomalaisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa korostetaan usein tätä vapaaehtoisuutta. Tällöin puhutaan vastuullisesta yritystoiminnasta erotuksena yrityksen yhteiskuntavastuusta, joka terminä viittaa enemmän pakkoon ottaa vastuuta.²⁵⁹ Perusajatuksena tällaisessa lähestymistavassa on se, että moraalikysymyksiinkin löytyy ratkaisu, mikäli markkinat vain toimivat moitteettomasti ja kuluttajat käyttävät niillä valtaansa. Kun moraalille on kysyntää, sille syntyy markkinoilla yhä enemmän tarjontaa. Eettisyydestä tulee näin yritysten kilpailukeino ja imagotekijä. Kuluttajat pysyvät siten ostokäyttäytymisellään ohjaamaan yrityskulttuuria suuntaan, joka tyydyttää myös kansalaisten moraalisia tunteja.²⁶⁰

Suomalaisen kuluttajakansalaisen odotetaan olevan vastuullinen kestäväan kehitykseen liittyvissä kysymyksissä. Hänen uskotaan myös olevan halukas käyttäytymään vastuullisesti. *Kuluttajapoliittisessa ohjelmassa* on yhdeksi kuluttajapolitiikan painopistealueeksi nimetty jo aiemmin mainittu ”kulutuksen ja tuotannon ympäristövaikutusten tunnistaminen ja vastuullisen kulutuksen edistäminen.” Toisaalta tuodaan vahvasti esiin valmistajien, kaupan ja kuluttajien rooli kestäväan kehityksen edistäjinä sekä siihen liittyvä yhdenmukainen tuotepolitiikka.²⁶¹ Kuluttajia pidetään kuitenkin avainasemassa kestäväan kehityksen edistämiseksi. Tätä osoittaa erityisesti se, että kuluttajien valmiuksien kehittäminen ja kestävien kulutustapojen edistäminen ovat ohjelma-asiakirjassa saman strategisen linjauksen alla. Myös toimintaympäristön kehityspiirteiden todetaan korostavan yleisesti kuluttajien osaamisen ja vastuun merkitystä.²⁶² Kuluttajaa pidetään myös hyvin tiedonhaluisena ja eettisenä sekä ympäristöön että sosiaalisiin asioihin liittyvissä asioissa. *Kuluttajapoliittisen ohjelman* mukaisesti:

Kaikille kuluttajille ei enää riitä tieto kulutuksen ja tuotannon ympäristövaikutuksista, vaan he haluavat tietoa yritysten eettisistä toimintaperiaatteista, joihin sisältyy yritysten ympäristövastuun lisäksi sosiaalinen ja taloudellinen vastuu. Kuluttajat seuraavat yritysten toimintaperiaatteista niin kotimarkkinoilla kuin globaaleillakin markkinoilla. Globaalit toimintatavat vaikuttavat kuluttajien käsityksiin yrityksistä ja niiden tuotemerkeistä ja sitä kautta myös kuluttajan ostopäätöksiin ja yritysten menestykseen.²⁶³

Tämä määritelmä muistuttaa edellä mainittua ihannekuva kuluttajasta, joka omilla valinnoillaan ohjaa yritysten toimintaa vastuullisempaan suuntaan.

²⁵⁹ Ks. esim. www.ktm.fi/index.phtml?s=88 tai www.ek.fi/ek_suomeksi/kilpailukyky/kestava_kehitys/vastuullinen_yritystoiminta.php, joissa terminä käytetään vastuullisen yritystoiminnan käsitettä.

²⁶⁰ Kanninen 2006, 15-17.

²⁶¹ KULPOL 27-28. Tämä näkemys on myös *Perusoikeuksien* hengen mukainen. Sen 20§:n perusteella vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille.

²⁶² KULPOL 17.

Näkemyks kuluttajasta vastuullisena toimijana, joka pystyy realisoimaan moraaliset odotuksensa markkinoilla ja joka omilla vapailla valinnoillaan pystyy ohjaamaan yritysten toimintaa vastuullisempaan suuntaan, on ylioptimistinen. Moraalinen käyttäytyminen nimittäin vaatii paljon tietoa, mutta tietokaan ei yksin riitä.

Moraalisessa päätöksentekotilanteessa moraaliagentin tulee nimittäin ensin havaita ja tulkita tilanne moraalisesti ongelmaksi. Sen jälkeen hänen on kyettävä päättämään, mikä on toimintavaihtoehtoista eniten oikea tapa toimia. Tämän jälkeen hänen tulee motivoitua toimimaan moraalisesti ja viimein omata moraalista selkärankaa eli kykyä ja rohkeutta toimia valitsemansa moraalisen periaatteen mukaisesti.²⁶⁴

Kuluttajakansalaisella pitäisi siis aluksi olla riittävästi tietoa, jotta hän pystyy havaitsemaan kuluttajavalintoihin liittyvät taloudelliset, ympäristöön liittyvät sekä sosiaaliseen yhteisöön kytkeytyvät moraaliset ulottuvuudet. Tämän jälkeen hänen tulisi kyetä valitsemaan ”eniten oikea” vaihtoehto. Hän siis osaa valita tuotteista ympäristöystävällisimmät sekä ne, joiden tuotanto on ollut työntekijöiden kannalta oikeudenmukaista. Käytännössä hän tuntee yrityksen tuotantotavan ja tuotteen elinkaaren. Mahdollinen hyödykkeen kierrätys ja muu ympäristön kuormittuminen ovat myös hänellä mielessä päätöstä tehtäessä. Edelleen hän pystyy harkitsemaan oman kulutuksensa vaikutuksia oman sosiaalisen ympäristön kannalta sekä taas valitsemaan näistä eniten oikean vaihtoehdon. Käytännössä hän pohtii sitä, miten kulutusvalinta mahdollisesti vaikuttaa lähiyhteisön ihmisten kulutuspaineisiin ja heidän tosiasialliseen vapauteen valita. Esimerkiksi ostaessaan 24-vaihteista polkupyörää ala-asteikäiselle lapselleen vastuullinen kuluttajakansalainen arvioi, miten hankinta saattaa johtaa kilpavarusteluun ja eriarvoistaa köyhempien perheiden elämää. Hän oivaltaa, että köyhemmän perheen lapsi saa saman pyörän ehkä vuoden kahden päästä, kun hinnat ovat laskeneet. Samalla hän kuitenkin ymmärtää, että tällöin pyörällä ei ehkä enää ole samaa symbolista arvoa kuin tänään. Markkinoille kun on jo tuotu uusia innovatiivisempia, tai käyttäjiensä kannalta ”makeempia” pyöriä²⁶⁵. Toinen vaihtoehto on, että kuluttajakansalainen hyväksyy eriarvoisuuden elämään kuuluvana tosiasiana ja uskoo oman talouskasvua ruokkivan käyttäy-

---

²⁶³ KULPOL 27-28.

²⁶⁴ Juujärvi & Myyry 2005, 72-73. Kirjoittajat viittaavat artikkelissaan ns. Restin neljän komponentin malliin ja toteavat sen sopivan hyvin monien nyky-yhteiskunnan moraalisten kysymysten analysointiin, joihin perinteinen Kohlbergin teoria ei kykene yksin vastaamaan. Restin neljän komponentin mallista ks. esim. Rest & al. 1999.

tymisensä luovan pitkällä tähtäimellä aineellista vaurautta myös vähävaraisimmille. Ehkä hän saattaa ajatella näiden köyhempien itse valinneen elämäntapansa, johon ei kuulu aineellisilla symboleilla ”kukkoilu” ja kilpavarustelu. Oli hänen kantansa kumpi tahansa, realismia on kuitenkin se, että tällaisia sosiaaliseen ympäristöön liittyviä päätöksiä pystyy tekemään vain sellainen kuluttaja, jolla on rahaa.

Tuotantoon ja kulutukseen liittyvien sosiaalisten ja ympäristövaikutusten lisäksi vastuullinen kuluttajakansalaisen tulisi kyetä ottamaan kantaa omien valintojensa taloudellisiin vaikutuksiin niin tuottajanaan, oman yhteiskuntansa kuin oman yksityistaloutensa kannalta. Päätöksenteon jälkeen kuluttajakansalaisen tulisi vielä motivoitua toimimaan moraalisesti kestäväällä tavalla sekä kyetä seisomaan kulutusvalintojensa takana. Tämä edellyttäisi luultavasti omasta mukavuudenhalusta ja muista itsekkäistä motiiveista kieltäytymistä²⁶⁶. Jos kuluttaja olisi esimerkiksi päätenyt ostamaan lapselleen ulkolaisen 24-vaihteisen pyörän sijaan suomalaisen Jopon, hän joutuisi käytännössä maksamaan siitä korkeamman hinnan kuin ulkolaisesta halpapyörästä, joka olisi ehkä tehty lapsityövoimalla. Kulutusvalintojen takana seisominen tarkoittaisi todennäköisesti myös moraalisesti vielä kypsymättömien lasten kanssa käytäviä keskusteluja siitä, miksi kulutusvalintaan päädyttiin ja miksi esimerkiksi kavereiden pilkasta ei kannata pahoittaa mieltään.

Kuluttajapoliittisessa ohjelmassa tarjotaan tällaiselle tiedonhaluiselle ja vastuulliselle kuluttajakansalaiselle runsaasti tuotetietoa ja kuluttajakasvatusta. Myös elinkeinoelämää kannustetaan edistämään vastuullista tuotantoa. Toimenpide-ehdotusten painopiste on kuitenkin ympäristökysymyksissä sekä kuluttajan oman talouden hoitoon liittyvissä asioissa, muun muassa siinä, että vältetään ylivelkaantumisen ja maksuhäiriöiden ongelmat. Sosiaalisesti kestävä tuotannon ja kulutuksen osalta viitataan ainoastaan tuotantomaiden yritystoiminnan periaatteisiin ja työelämään, mutta ei kasvavan kulutuksesta mahdollisesti seuraaviin sosiaalisiin ongelmiin.²⁶⁷

---

²⁶⁵ Ks. myös aiemmin esitetyt Baumanin näkemykset siitä, että kuluttajan valinnoissa tärkeää on olla nimenomaan ensimmäisten kuluttajien joukossa uutuustuotteiden tullessa markkinoille.

²⁶⁶ Kysymys moraalisesta motivaatiosta liittyy Pursiaisen (1995, 57-58) näkemykseen ihmisten kahdenlaisista arvojärjestelmistä, hyötyfunktioista. Poliittisen yhteisön jäsenenä haluamme kommunitaristisen ihanteen mukaisen yhteiskunnan, jossa kannetaan vastuu heikoimmista ja toisaalta oman elämämme toimitusjohtajina liberaalin yhteiskunnan, jossa on vapaata tilaa yksilön kasvulle ja omintakeisuuden kukoistukselle.

²⁶⁷ KULPOL 19-21, 27-28 ja 30-35.

Toisaalta *Kuluttajapoliittinen ohjelma* korostaessaan kuluttajien aktiivista yhteiskunnallista roolia yhteiskunnassa ja tukemalla vuorovaikutuksen syntymistä muun muassa kuluttajajärjestöjen kanssa, pyrkii varmasti edistämään myös tämän tyyppisiin sosiaaliin ongelmakohtiin puuttumista.²⁶⁸ Ehkä tulevaisuuden kuluttajaliikkeet edistävätkin ekologisen kestävyuden lisäksi myös sosiaalisesti kestäväää kehitystä. Suotuisasti käyttäytyvän kuluttajakansalaisen olisikin syytä ryhtyä vaikuttamaan kulutusyhteiskuntamme toimintatapaan myös muulla tavoin kuin ostamalla. Hän voisi esimerkiksi liittoutua samanhenkisten ihmisten kanssa, kuten ympäristövastuulliset kuluttajat usein jo tekevätkin. Muussa tapauksessa on vaarana, että markkinat yksin osoittavat kulutusyhteiskunnan suunnan. Tällöin ostaminen olisi äänestämistä.

---

²⁶⁸ KULPOL 18.

5 YHTEENVETO

Tämän pro gradu -tutkielman tehtävänä on ollut tutkia kuluttajan vapautta ja suotuisaa käytöstä suomalaisessa hyvinvointiyhteiskunnassa ja erityisesti sen markkinoilla. Tutkimuksen lähtökohtaoletuksena on ollut suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan riippuvuus talouskasvusta sekä siihen liittyvästä työllisyyden ja kilpailukyvyn edistämisestä. Näkökulma on ollut sosiaalieettinen ja vapautta on tarkasteltu ennen muuta yhteiskunnallisesta näkökulmasta. Tahdon vapauden kysymystä on sivuttu ainoastaan lyhyesti yksilön valinnan vapauden yhteydessä. Lähdemateriaalina ovat olleet *Perusoikeudet*, *Vanhasen hallitusohjelma* sekä *Kuluttajapoliittinen ohjelma*.

Tutkielman ensimmäisessä pääluvussa taustoitettiin varsinaisen analyysin pohjaksi suomalaista hyvinvointiyhteiskuntaa sosiaalipoliittisesta näkökulmasta, talouskasvua kansantaloustieteen näkökulmasta, kulutusyhteiskuntaa sosiologian näkökulmasta sekä oikeuksien ja vapauden filosofiaa.

Tutkimuskysymyksiä oli kolme:

- 1) Minkälainen ihmiskäsitys on muotoiltavissa lähdeaineistosta?
- 2) Mistä muodostuu kuluttajakansalaisen tosiasiallinen vapaus markkinoilla, sekä miten talouskasvu ja sen tukeminen vaikuttavat tämän vapauden toteutumiseen?
- 3) Minkälaisia suotuisan kulutuskäyttäytymisen ideoita kuluttajakansalaiselle lähteissä asetetaan kestävän talouskasvun ja tosiasiallisen vapauden tukemiseksi?

Kuluttajakansalaisen käsitettä käytetään usein kuvaamaan yksilön roolia ja poliittista identiteettiä nyky-yhteiskunnassa. Siksi se oli keskeinen käsite myös tässä tutkimuksessa, jossa mielenkiinnon kohteena oli paitsi kuluttajan vapaus, myös hänen suotuista käytöksensä.

Tutkielman toisessa pääluvussa analysoitiin sitä, millainen ihmiskäsitys muotoutui lähdeaineistosta. Lähteistä hahmottui talouselämän ja toimivien markkinoiden tärkeys suomalaisessa yhteiskunnassa, kuluttajakansalaisen aktiivinen ja vastuullinen rooli yhteiskunnassa sekä perusarvojen - vapauden, oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon - heijastuminen myös markkinoille. Kuluttajakansalaisen vastuullisuus liittyi sekä vastuuseen omasta hyvinvoinnista että kestävästä kehityksestä. Talouselämälähtöisyys korostui kuitenkin lähteissä ihmislähtöisyyden kustannuksella. Syntyi vaikutelma, että kulut-

tajakansalaisina olemme ensisijaisesti systeemin osia, rationaalisesti ja vastuullisesti toimivia objekteja, joilla on materialistiset arvot.

Yhteiskunnassamme vallitsevana taustaoletuksena on, että ihmisen hyvinvointi edellyttää toimimista myös kuluttajana. Lähtökohta tälle ajattelulle löytyi *Perusoikeuksien* omaisuuden suojan pykälästä. Tosin *Perusoikeuksissa* ei ole suljettu pois sitäkään vaihtoehtoa, että ihminen valitsisi elämän omavaraistaloudessa työvoima- ja kulutusmarkkinoiden ulkopuolella. Tällainen elämäntapa lienee kuitenkin nykyisessä yhteiskunnassa teoreettinen vaihtoehto. Sellaista ei myöskään tuotu esiin *Vanhasen hallitusohjelmassa* eikä *Kuluttajapoliittisessa ohjelmassa*. Lähteiden mukaan myös usko markkinatalouteen pohjautuvan ja talouskasvusta riippuvaisen hyvinvointiyhteiskuntamme hyvää tekevään voimaan on olemassa. *Vanhasen hallitusohjelmassa* todettiin hyvinvointiyhteiskunnan nauttivan kansan laajaa luottamusta. Niin ikään *Kuluttajapoliittisessa ohjelmassa* todettiin, että hyvinvointimme edellytys on toimivat yksityisten ja julkisten hyödykkeiden markkinat. Nähtävästi myös talouskasvun edellyttämän yksityisen kulutuksen kasvun on uskottu olevan ihmisten hyvinvointia lisäävä asia, vaikka sitä ei lähteissä ole suoraan todettukaan. Kasvava kulutus on ainakin ollut sekä *Kuluttajapoliittisen ohjelman* että *Vanhasen hallitusohjelman* taustaoletus, koska muutoin ei *Vanhasen hallitusohjelmassa* olisi ollut realistista asettaa nykyisenlaisia tavoitteita talouskasvulle ja työllisyydelle, eikä kuluttajan hyvinvoinnista huolta kantavassa *Kuluttajapoliittisessa ohjelmassa* jättää huomioimatta sitä vaihtoehtoa, että ihmiset eivät välttämättä enää koe hyvinvointinsa lisääntyvän talouskasvun myötä.

Kestävän kehityksen ja kestävän talouskasvun merkitys painottui sekä *Vanhasen hallitusohjelmassa* että *Kuluttajapoliittisessa ohjelmassa*. Suomen talouskasvun tulee Lissabonin strategian mukaisesti olla nimenomaan kestävää talouskasvua. Lähteissä kannettiin erityisesti huolta ympäristön kannalta kestävästä kulutuksesta ja tuotannosta sekä talouden vakaasta toiminnasta, joka peruspalveluja ja työllisyyttä turvaavana todettiin tutkimuksessa olevan myös sosiaalisesti kestävä. Sen sijaan sosiaalisesti kestävä kulutuksen näkökulma oli lähteissä heikosti esillä.

Kuluttajapoliittisen ohjelman kuva kuluttajasta vastasi monelta osin *homo economicuksen* kaltaista rationaalista olentoa, joka vastaa itse omasta hyvinvoinnistaan, kunhan valinnan vapaus ja toimivat markkinat on taattu. Erona *homo economicus* -käsitykseen oli kuitenkin se, että hyvinvoinnin turvaamista ei lähteissä oltu jätetty yksin kuluttajan

vastuulle; hyvinvointia ei tuoteta pelkästään yksilöiden vapaiden valintojen seurauksena vaan hyvinvoinnin edellytykset syntyvät *Kuluttajapolitiittisen ohjelman* mukaan kuluttajien, yritysten ja julkisen vallan yhteistoiminnan ja vuorovaikutuksen tuloksena. Hyvinvoinnin sisällöllinen määrittely taas tapahtui kytkemällä kuluttajapolitiikan toteutus osaksi *Vanhasen hallitusohjelman* tavoitetta ylläpitää ja kehittää hyvinvointiyhteiskuntaa. *Kuluttajapolitiittisen ohjelman* avulla todettiin edistettävän muun muassa kestävä kehitystä sekä teknologia- ja tietoyhteiskuntakehitystä. Lisäksi kuluttajapolitiikan piiriin todettiin kuuluvan niin yksityisten kuin julkisten markkinoiden toimivuuden varmistaminen. Huomionarvoista tämän tutkimuksen kannalta on se, että nämä kuluttajapolitiikan toimenpiteet kytkeytyvät monin tavoin myös kestävän talouskasvun ja kilpailukykyyn tukemiseen. Markkinoiden toimivuus on edellytys talouskasvulle, samoin kuin kuluttajien luottamus talouteen ja markkinoihin. Niin ikään teknologia- ja tietoyhteiskuntakehityksen edistäminen, kestävä tuotanto ja kulutukseen kannustaminen sekä julkisten palveluiden markkinoiden toimivuuden turvaaminen edistävät myös yhteiskuntamme kilpailukykyä ja kestävä talouskasvua.

Nykypäivän kuluttajakansalainen on keskeinen osa hyvinvointiyhteiskuntamme taloudellista tukijärjestelmää. Ehkä selkeimmin kuluttajakansalaisen rooli osana talousjärjestelmäämme tuli ilmi *Kuluttajapolitiittisen ohjelman* tavassa käyttää termiä ”luottamus”. Luottamushan on edellytys kaupankäynnille. Ohjelma-asiakirjan mukaan kuluttajapolitiittisilla toimenpiteillä varmistettiin toimivat markkinat, jolloin luodaan paitsi johdonmukainen ja yhteneväinen toimintaympäristö, myös varmistetaan kuluttajien luottamus markkinoiden ja talouden toimintaan. Yhtenä *Kuluttajapolitiittisen ohjelman* painopistealueena oli myös ”kuluttajien luottamuksen lisääminen tietoyhteiskunnan palveluihin”. Painopisteenä ei siis ole ollut tietoyhteiskuntapalveluiden luotettavuuden kehittäminen, vaan kuluttajien luottamukseen vaikuttaminen, olkoonkin, että monet otsakkeen alla esitetyt toimenpide-ehdotukset edistävät markkinoiden ja palveluiden luotettavuutta ja toimivuutta. Kyse on tavasta nähdä ihmiset myös välineellisellä tavalla tilanteessa, jossa tarvitaan kasvavaa kysyntää markkinoiden kehittämiseksi.

Kuluttajapolitiittisessa ohjelmassa todettiin kuluttajakasvatuksen avulla tavoiteltavan omat tarpeensa ja oman elämänsä hallitsevaa kriittistä kuluttajaa, joka osaa tehdä hyviä valintoja sekä oman taloutensa että ympäristön kannalta. Ohjelma-asiakirjassa ehdotetuista toimenpiteistä runsas kolmannes liittyi sellaisten tietojen ja taitojen kehittämiseen, jotka edistävät joko kuluttajan omaa hyvinvointia tai kestävä kehitystä. Kuluttajakan-

salainen nähdään siten olevan paitsi omia etujaan markkinoilla maksimoiva toimija, myös oppiva ja vastuullinen yhteiskunnan jäsen, jonka arvot oletetaan olevan yhteneväiset hyvinvointiyhteiskunnan arvojen kanssa.

Ihmisten tarpeiden ja halujen näkökulma oli heikosti esillä *Kuluttajapoliittisessa ohjelmassa* ja näkökulma kulutukseen oli lähinnä tavaraopillinen. Teknologian kuluttamiseen liittyvät ongelmat nähtiin lähinnä käytettävyy- ja osaamiskysymyksinä, ei huolina siitä, miten teknologia muuttaa toimintaympäristöä ja tapaa hallita arkea. Kuluttajien lisääntyvää yksilöllisyyttä ja tarpeiden erilaisuutta toki korostettiin, samoin kuin sitä, että kuluttajalla on erilaisia rooleja markkinoilla, yhteiskunnassa ja kotona, mutta sen syvemmälle ihmisten kulutuspäätösten taustalla oleviin mekanismeihin ei *Kuluttajapoliittisessa ohjelmassa* syvennytty. Myös *Vanhasen hallitusohjelmassa* kuluttajakansalaisia käsiteltiin annettuina tekijöinä ja tuotteiden ja palveluiden sisällöllistä puolta tarkasteltiin vain elinkeinoelämän näkökulmasta.

Johtopäätöksenä voidaan todeta, että kuluttajan mieltäminen rationaaliseksi olennoiksi, jonka psyykkisiin ominaisuuksiin ei tarvitse paljonkaan kiinnittää huomiota, on houkutteleva vaihtoehto talouskasvusta riippuvaisessa yhteiskunnassamme. Usko ihmiseen *homo economicuksena* vapauttaa meidät kantamasta huolta siitä, lisääkö aineellisen elintason kohoaminen enää hyvinvointiamme, tai siitä, muuttuuko elämäntapamme kasvavan kulutuksen myötä ehkä epäsuotuisaan suuntaan. Riittää, että pidetään huolta markkinoiden moitteettomasta toiminnasta, kuluttajien tietotaidoista ja kulutuksen oikeanlaisesta suuntautumisesta yhteiskunnan kannalta. Rationaalisen ihmiskuvan avulla on myös helppo perustella piittaamattomuus väitteestä, jonka mukaan mainonta muokkaa arvojamme, tai jonka mukaan toisilla ihmisillä on vahva vaikutusvalta omiin ”vapaisiin” valintoihimme. Toisaalta voidaan myös väittää, että yritysten tai elinkeinopolitiikan harjoittajien on rationaalista ammentaa ihmiskuvansa psykologiasta ja sosiologiasta, tarpeiden ja halujen pauloissa olevista hedonistisista yksilöistä. Tällaiset hedonistiset olennot ovat yhteiskunnan kannalta hyödyllisiä, koska talouden rattaat pyörivät samalla kun nämä yksilöt toteuttavat vapaata tahtoaan markkinoilla. Kuluttamisesta ei tällöin tarvitse puhua kansalaisvelvollisuutena, kun sen voidaan todeta olevan ihmisen luonnollinen tapa toimia.

Tutkielman kolmannessa pääluvussa tarkasteltiin sitä, mistä lähteiden perusteella muodostuu kuluttajakansalaisen tosiasiallinen vapaus, sekä miten talouskasvu ja sen tuke-

minen vaikuttavat tämän vapauden toteutumiseen. Jälkimmäiseen osaan tutkimuskysymystä ei löytynyt suoria vastauksia lähteistä, vaan niiltä osin jouduttiin analyysissa hyödyntämään talous- ja liiketaloustieteellistä tietoa.

Tosiasiallinen vapaus tarkoittaa ihmisen todellista mahdollisuutta toimia haluamallaan tavalla. Tosiasiallisen vapauden esteet ovat useimmin taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten edellytysten puutteita, mutta voivat liittyä myös perinteisiin negatiivisiin vapausoikeuksiin.

Kuluttajakansalaisen tosiasiallisen vapauden kannalta tärkeiksi oikeuksiksi osoittautuivat tässä tutkimuksessa *Perusoikeuksien* omaisuudensuoja (15§), valinnan vapauteen liittyvä oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen (7§) sekä kuluttajalle rahallisia resursseja ja peruspalveluita turvaavat oikeudet, joita ovat oikeus työhön ja elinkeinovapaus (18§), oikeus sosiaaliturvaan (19§) ja sivistykselliset oikeudet (16§). Talouskasvu kerrannaisvaikutuksineen osoitettiin olevan keskeinen resurssi tosiasiallisen vapauden turvaamiseksi, mutta myös asia, jonka edistämällä julkisin toimenpitein on negatiivisia vaikutuksia tosiasialliseen vapauteen. *Vanhasen hallitusohjelman* tasolla kuluttajien vapauden edistäminen todettiin kytkeytyvän sosiaali- ja terveystalouden sekä talous-, työllisyys- ja veropolitiikan lisäksi elinkeino- ja energiapolitiikkaan. Tätä kokonaisuutta tukivat ja täydensivät *Kuluttajapolitiittisen ohjelman* toimenpiteet, jotka liittyivät erityisesti valinnan vapauden edistämiseen, mutta myös esimerkiksi välttämättömyyshyödykkeiden saatavuuden turvaamiseen.

Keskeinen kuluttajakansalaisen tosiasialliseen vapauteen liittyvä oikeus on *Perusoikeuksien* pykälä omaisuudenturvasta (15§). Omaisuudenturvan ideana on yksilön taloudellisen toimintavapauden ja taloudellisen turvallisuuden suojaaminen ja edistäminen. Omaisuudensuoja on kuitenkin suhteellista ja se on sovitettava yhteen muiden perusoikeuksien ja yleisten etujen kanssa. Omaisuudensuoja myös edellyttää valtiolta aktiivisia toimia. Näiden todettiin tutkielmassa tarkoittavan myös julkisen vallan vastuuta huolehtia riittävästä talouskasvusta ja kilpailukykyvystä. Tutkielmassa osoitettiinkin talouskasvun vaikutusten omaisuuden turvaan ja muihin kuluttajien tosiasiallisen vapauden kannalta tärkeisiin perusoikeuksiin olevan pääsääntöisesti positiivisia. Ihmisten vapaus kasvaa uusien valinnan mahdollisuuksien ja ehkä laskevien hintojen myötä samalla kun kansakunnan varallisuus ja omaisuudenturva kehittyvät. Yhteiskunnan kyky varmistaa peruspalveluiden rahoituspohjaa paranee samalla, kun veroastetta ehkä voidaan laskea.

Mahdollisten verojen laskun jälkeen kuluttajilla on enemmän rahaa kulutukseen, joka taas ruokkii talouskasvua. Myös työllisyysmahdollisuudet lisääntyvät. Positiivinen kierre, jossa kestävä talouskasvu toimii resurssina ihmisten tosiasiallisen vapauden edistämiseksi, on tutkimuksen mukaan olemassa. Myös *Vanhasen hallitusohjelman* todettiin ilmiselvästi pyrkineen maksimoimaan tällä tavoin kehkeytyvää kuluttajakansalaisen vapautta. Hallitusohjelma edistää talouskasvua ja lupaa samanaikaisesti ansiotulojen verotuksen keventämistä sekä julkisten palveluiden saatavuuden turvaamista.

Tutkielmassa tuotiin esiin myös niitä välillisiä vaikutuksia, joita talouskasvua, kilpailukykyä ja työllisyyttä edistävillä julkisilla toimenpiteillä on yksittäisen kuluttajan omaisuudenturvaan ja tosiasialliseen vapauteen. Erityisen kiinnostavia vaikutuksia osoitettiin olevan uuden teknologian ja tietoyhteiskuntakehityksen tukemisella, eli asioilla, johon talouskasvumme ja kilpailukykyimme *Vanhasen hallitusohjelman* mukaan perustuvat ja joita myös *Kuluttajapoliittisen ohjelman* avulla edistetään. Konkreettinen esimerkki on siirtyminen digitaalisiin televisiolähetysiin. Sen myötä voidaan uskoa saatavan parempia palveluja yksilön kannalta sekä kilpailukykyä yhteiskunnan kannalta. Omaisuuden turva on ehkä pidemmällä tähtäimellä taattu globalisoituvassa ja teknistyvässä maailmassa. Talouden kasvulle taas kehittyvät suotuisia olosuhteita uudenlaisten sisältötuotantomahdollisuuksien tai teknologia-innovaatioiden muodossa. Lyhyellä tähtäimellä kysymys on kuitenkin kuluttajien omaisuuden suojan heikentämisestä ja kansalaisten kulluttamaan pakottamisesta, mikäli kuluttajien ajatellaan haluavan ylläpitää nykyistä elämäntapaansa.

Kuluttajan käytettävissä olevien kulutusresurssien kannalta keskeiseksi *Perusoikeuksien* pykäläksi osoittautui oikeus työhön ja elinkeinovapaus (18§). Sen avulla julkinen valta pyrkii aktiivisesti varmistamaan, että kullakin kuluttajalla olisi oman työn kautta hankittuna riittävät resurssit kuluttamiseen. Rahallisia resursseja voivat olla myös toimeentuloturva ja perustoimeentulo sekä lapsiperheiden rahalliset etuudet ja asumistuet, jotka on taattu *Perusoikeuksien* 19. pykälässä. Samaan pykälään liittyvät myös jokaiselle turvattavat riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut. Nämä palvelut ovat yhteisesti sovittuja välttämättömyyshyödykkeitä, joita ilman on vaikea nyky-yhteiskunnassa tulla toimeen. Julkisesti rahoitettuna niiden voidaan ajatella olevan välttämättömän kulutuksen resursseja, jotka on puolestamme jo valittu. Myös sivistyksellisiin oikeuksiin (16§) liittyi runsaasti yhteiskunnan tarjoamia julkishyödykkeitä, joilla on merkittävä lisäarvo kuluttajalle verrattuna tilanteeseen, että vastaavat palvelut pitäisi ostaa vapailta markkinoilta.

Tosiasiallisen valinnan vapauden edistäminen osoittautui *Kuluttajapoliittisen ohjelman* keskeiseksi lähtökohdaksi. Se liittyy erityisesti kuluttajapolitiikan tehtävään taata markkinoiden toimivuutta sekä edistää kuluttajien kykyä toimia markkinoilla. Turvallisuus ja valinnan vapaus sekä saatavuus ja laatu todettiin *Kuluttajapoliittisessa ohjelmassa* tärkeiksi sekä yksityisillä että julkisilla markkinoilla ja ohjelma-asiakirjan toimenpideehdotukset liittyivätkin niin turvallisuuden ja tietoturvallisuuden, laadun, kuluttajalähtöisyyden, hinnoittelun läpinäkyvyyden kuin saatavuuden turvaamiseen. Tärkeää on myös turvata kuluttajien riittävä tietopohja ja osaaminen muun muassa tuottamalla tuotetietoa ja kehittämällä kuluttajien osaamista. Vapauden esteet on siis nähty *Kuluttajapoliittisessa ohjelmassa* ulkoisina; jos markkinat toimivat moitteettomasti ja kuluttajalla on riittävästi tietoja ja taitoja, hän on kykenevä tekemään vapaita valintoja. Kuluttajaa mainonnan uhrina tai tahdottomana oliona, joka kuluttaa vain sisäisestä kuluttamisen pakosta, ei ohjelma-asiakirjassa ole tuotu esille.

Valinnan vapauden laajeneminen tuotiin esiin *Kuluttajapoliittisessa ohjelmassa* erityisesti globalisaation, teknologian kehittymisen, kestävän kehityksen sekä julkisten hyvinvointipalveluiden yhteydessä. Globalisaatiokehityksen yhteydessä nähtiin huolena se, että vain osa kuluttajista osaa käyttää laajentuneiden markkinoiden tarjoamia vaihtoehtoja. Todennäköisesti tässä kohtaa ohjelma-asiakirjaa on ajateltu sekä kuluttajien kykyä maksimoida ostovoimaansa että heidän mahdollisuuksiaan hankkia kokonaan uudenlaisia hyödykkeitä globaaleita markkinoilta. Jos näin ei osata toimia, seurauksena paitsi tosiasiallisten valinta- ja kulutusmahdollisuuksien kaventuminen, ehkä myös syrjäytyminen.

Hyvinvointipalveluiden yhteydessä tärkeäksi *Kuluttajapoliittisessa ohjelmassa* nähtiin, että kuluttajat pystyvät hahmottamaan tarjolla olevia vaihtoehtoja ja tekemään oman taloutensa kannalta järkeviä valintoja. Lisäksi ohjelma-asiakirjassa viitattiin kuntien hyvinvointipalveluiden turvaamisvelvoitteisiin sekä tehokkuus- ja taloudellisuusvaatimuksiin. Todennäköisesti *Kuluttajapoliittisen ohjelman* taustalla on ollut kuitenkin erityinen huoli kuluttajien mahdollisuudesta tehdä aitoja valintoja. Kulutusyhteiskunnassa yksilöiden kun tulee voida valita juuri sellaiset palvelut, jotka heille parhaiten sopivat. Mikäli asiakkaat kokevat, että palveluita ei ole saatavilla tai että heiltä puuttuu valinnan mahdollisuuksia, he tuskin ovat myöskään sitoutuneita maksamaan palveluiden edellyttämiä korkeita veroja.

Teknologian kehittymistrendien yhteydessä *Kuluttajapoliittisessa ohjelmassa* korostettiin uusia kulutuksen ja valinnan mahdollisuuksia sekä esteitä, jotka liittyvät kuluttajien osaamiseen tai teknologian tuotantolähtöisyyteen. Kestävän kehityksen osalta ohjelma-asiakirjassa taas huolehdittiin siitä, että kuluttajilla on mahdollisuus vastuullisiin valintoihin, joita he yhä enemmän ovat halukkaita tekemään. Kannattaa kuitenkin muistaa, että sekä teknologian käyttöönoton että kestävän kehityksen tukemisessa päämääränä on muukin kuin kuluttajan valinnanvapauden lisääminen. Teknologiaa tarvitaan sekä tietoyhteiskuntakehityksen että talouskasvun ja kilpailukyvyn vuoksi. Siksi on tärkeää, että kuluttajat ottavat käyttöön uutta teknologiaa ja valitsevat sitä muiden vaihtoehtojen joukosta. Vastaavasti kestävän kehityksen taustalla on huoli ympäristön tilasta mutta myös yhteiskuntamme kilpailukyvyistä ja taloutemme kestävästä kasvusta. Varmasti juuri siksi kestäviä kulutus- ja tuotantotapoja edistetään myös kuluttajapoliittisin keinoin muun muassa lisäämällä kuluttajien luottamusta tietoyhteiskunnan palveluihin sekä edistämällä vastuullista kulutusta.

Tutkielmassa tulkittiin valinnan vapauden sisältävän myös kuluttajan tosiasiallisen mahdollisuuden olla kuluttamatta, valita ostamatta jättäminen negatiivisena vapausoikeutena. Tämä vapausoikeus todettiin kytkeytyvän erityisesti *Perusoikeuksien* 7. pykälään, jonka mukaan jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Lähteiden perusteella ainoa ostopakko liittyi kuluttajakansalaisen pakkoon vastaanottaa peruskoulupalveluja oppivelvollisuuden nimissä. Välillisesti julkisen vallan taas osoitettiin pakottavan kuluttajakansalaisia kuluttamaan edistämällä aiemmin mainittua uuden teknologian ja innovaatioiden kehittämistä. Eräänlaisena pakkona todettiin voitavan pitää myös hyvinvointivaltiota, joka palvelurakenteineen on kiinnittänyt meidät kulutuksen ja työnteon maailmaan omalla kokonaisvaltaisella tavallaan.

Tutkielmassa pohdittiin myös henkilökohtaisen vapauden ja koskemattomuuden ulottamista yksityisten välisiin suhteisiin sekä sitä, missä määrin valtion tulisi puuttua sellaiseen kehitykseen, joka tekee meistä entistä riippuvaisempia toisten tarjoamista tuotteista ja palveluista, sekä tekee kasvavasta kulutuksesta normin, josta on vaikea poiketa. Tällä tavalla kehkeytyvän talouskasvun ei välttämättä voida enää katsoa olevan sosiaalisesti-kaan kestävä. Keskeiseksi kysymykseksi nousi se, kuka ylipäätään määrittää kulutusyhteiskunnan toimintatavan ja kehityksen suunnan. Jos kulutuspäätöksemme ovat

niin symbolien ja mielikuvien värittämää kuin uskotaan, ei ole syytä puhua ainakaan tietoisista, harkituista päätöksistä. Täydellinen valinnan vapaus markkinoilla on joka tapauksessa illuusio, kuten myös ajatus siitä, että eläisimme kulutusyhteiskunnassa tai missään muussakaan yhteiskunnassa täysin autonomisina yksilöinä. Analyysin myötä korostui kuitenkin myös näkemys, että kasvava kulutus on seurausta myös hyvinvointiyhteiskuntamme tavasta tuottaa hyvinvointia juuri erilaisten hyödykkeiden avulla.

Johtopäätöksenä voidaan todeta, että kuluttajan vapaudella on rajansa myös suomalaisessa tosiasiallissa vapautta edistävässä hyvinvointivaltiossa. Nämä rajat liittyvät myös muuhun kuin perinteisesti kritisoituun korkeaan verotukseen. Laajojen ja samalla kulumahdollisuuksiemme mahdollistavien TSS-oikeuksien vastapainoksi tarvitaan vahvaa taloudellista kasvua ja työllisyyttä, jota ei synny ilman yksityistä kulutuskysyntää. Niin ikään julkisen vallan vastuu turvata omaisuuttamme velvoittaa sitä myös pitämään huolta talouskasvusta, työllisyydestä ja kilpailukyvyistä. Realiteetti on kuitenkin se, että näin toimiessaan julkinen valta suuntaa kulutustamme yhteiskunnan kannalta suotuisiin kohteisiin sekä edistää kulutuksen merkityksen lisääntymistä elämässämme. Periaatteessa olemme vapaita tekemään omat kulutusvalintamme, mutta käytännön tasolla tilanne on usein toinen, kuten digitv-esimerkki osoittaa. Toisaalta elämä pelkästään negatiiviseen vapauteen pohjautuvassa puhtaassa markkinataloudessa ei välttämättä sekään poistaisi kuvatuista pakkokulutusta; kulutustottumusten ja esimerkiksi teknologian kehittyessä sielläkin koittaisi jossain vaiheessa piste, jossa yritysten ei enää kannattaisi tuottaa vanhentuneita tuotteita kohtuullisilla hinnoilla. Tällöin kysymys ei kuitenkaan olisi negatiivisen vapauden rajoittamisesta suppeassa, valtiovallan toimintaan rajoituvassa mielessä, vaan valinnan vapauden kapenemisesta markkinoiden luonnollisen toiminnan seurauksena.

Se, onko yhteiskunnan tukema talouskasvu, työllisyys ja kilpailukyvyn edistäminen yksilön kannalta tosiasiallissa vapautta lisäävä vai rajoittaja tekijä, riippuu ennen kaikkea siitä, kuinka oikeaksi yksilö kokee julkisen vallan toimenpiteet sekä niiden taustalla olevat hyvinvointiyhteiskunnan arvot. Voidaan myös väittää, että negatiivisiin vapausoikeuksiin liittyvä henkilökohtainen vapaus ja itsemääräämisoikeus joka tapauksessa kaventuu kulutuskeskeisessä yhteiskunnassa, vaikutti julkinen sektori sitten markkinoiden toimintaan tai ei. Kulutuksen merkitys ihmisten ja yhteisöjen arjessa on niin suuri, että yksilön valinta jäädä kulutusyhteiskunnan ulkopuolelle tai tyytyä vain eksistenssiminimin kattavaan kulutustasoon, on radikaali ratkaisu.

Tutkielman viimeisessä pääluvussa tarkasteltiin sitä, millaisia suotuisan ostokäyttäytymisen ideoita kuluttajakansalaisille lähteiden perusteella asetetaan, jotta edistettäisiin kestäväää talouskasvua ja tosiasiallista vapautta. Tämän analysoinnin pohjaksi hahmotettiin aluksi sitä, millä tavoin kulutus yleensä kytkeytyy talouskasvuun ja tosiasialliseen vapauteen. Tutkielmassa osoitettiin kuluttajien olevan keskeinen tosiasiallisen vapauden ja oikeudenmukaisuuden resurssi talouskasvun tukemisen ja oikeanlaisten kulutusvalintojen kautta. Kuluttajakansalaisen suotuista ostokäyttäytyminen kiteytettiin tutkielmassa seuraavasti: yksityisiin tuotteisiin ja palveluihin kohdistuva runsas kulutushalu, julkisiin palveluihin kohdistuva niukka kulutustarve sekä kyky ja halu tehdä kestävä talouskasvun ja tosiasiallisen vapauden kannalta suotuisia kulutusvalintoja. Toimiessaan tällä tavoin kuluttajakansalaisen todettiin toteuttavan laajaa perusoikeusnäkemystä, jonka mukaan perusoikeuksista huolehtiminen kuuluu kaikille yhteiskunnan jäsenille.

Yksityinen kulutus mahdollistaa veroja lisää kerryttävää ja jopa veroastetta keventävää talouskasvua, mutta on oletus myös sille, että veroja yleensä voidaan kantaa. Ilman yksityistä kysyntää ei yritysveroja, henkilöveroja eikä välillisiä veroja kerry ainakaan riittävästi. Siksi kuluttajakansalaisen suotuisaa käytöstä todettiin olevan se, että hän päästää hedonistiset halunsa vapaaksi ja integroituu arkipäivään erilaisten hyödykkeiden kuluttamisen välityksellä. Rationaalisena ja vastuullisena olentona hän kuitenkin suuntaa kulutustaan sekä oman hyvinvointinsa että yhteiskunnan kannalta oikeisiin kohteisiin. Erityisen hyviä seurauksia talouskasvun ja kilpailukyvyn kannalta osoitettiin olevan suomalaisen teknologian ostamisella, johon myös monet *Kuluttajapoliittisen ohjelman* toimenpide-ehdotukset liittyivät, sekä työllisyyttä edistävien työvoimaintensiivisten palveluiden hankkimisella. Erityisen suotuisaa on hankkia tietopohjaisen talouden tuotteita, joissa hyödynnetään laajakaistaratkaisuja. Laajakaistaratkaisujen tarjonnan laajentaminen sekä yksityisellä että julkisella sektorilla on ollut keskeinen tavoite myös *Kuluttajapoliittisessa ohjelmassa* sekä *Vanhasen hallitusohjelmassa*. Tällaisen teknologian varaan rakennettuun ja kuluttajamarkkinoille suunnattuun liiketoimintaan ja sisälämpöpalveluihin ei yleensä edes liity vastaavaa työttömyysongelmaa kuin tuotantoteknologiassa, koska usein kysymys on kokonaan uudenlaisiin tarpeisiin liittyvistä tuotteista ja palveluista. Niiden tuottaminen lisää joka tapauksessa myös työllisyyttä. Tietopohjaisen talouden hyödykkeet ovat usein lisäksi ympäristöystävällisiä.

Verovaroin rahoitettavat ja tosiasiallista vapautta edistävät julkiset palvelut ovat keskeinen syy hyvinvointiyhteiskuntamme riippuvuuteen vahvasta talouskasvusta. Siksi niiden oikeanlaisella kulutuksella on vaikutusta sekä hyvinvointiyhteiskunnan tarpeeseen ja että kykyyn edistää talouskasvua. Sekä *Kuluttajapoliittisessa ohjelmassa* että *Vanhaisen hallitusohjelmassa* viitattiin tarpeeseen edistää uudenlaisten hyvinvointipalveluiden ja –ratkaisujen käyttöönottoa tuottavuuden kohottamiseksi. Kuluttajakansalaisten todettiin tutkielmassa olevan siksi suotuisaa kokeilla ennakkoluulottomasti esimerkiksi virtuaalisia hyvinvointipalveluja tai ulkoistettuja hoivapalveluja. Näin kuluttajakansalainen voi omilla vapailla valinnoillaan edistää hyvinvointialan palvelurakenteiden uudistamista ja tuottavuutta sekä mahdollistaa myös uudenlaisten liiketoimintamahdollisuuksien syntymistä. Toisaalta taloudelliseen ja *Perusoikeuksien* hengen mukaiseen julkisten palveluiden kulutukseen todettiin kuuluvan myös se, että vastuullinen kuluttaja käyttää omakohtaista tarveharkintaa verovaroja kuluttavien julkisten palveluiden käytössä. Mikäli hänellä vain on varaa, hän ostaa tällaiset peruspalvelut yksityisiltä markkinoilta. Muutenkin vastuullinen kuluttajakansalainen tekee yksityisillä markkinoilla juuri sellaisia kulutusvalintoja, jotka edistävät hänen terveyttään. Näin hän helpottaa *Perusoikeuksissa* määriteltyä julkisen vallan velvollisuutta turvata kaikille riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut ja edistää väestön terveyttä, sekä kantaa *Kuluttajapoliittisen ohjelman* mukaisesti vastuuta omasta hyvinvoinnistaan.

Kuluttajakansalaisen suotuisa käytös kestävän talouskasvun ja tosiasiallisen vapauden resurssina kytkeytyy myös kysymykseen yritysten yhteiskuntavastuusta. *Kuluttajapoliittisessa ohjelmassa* mainittiin kaupan, valmistajien ja kuluttajien merkitys tärkeäksi kestävässä kehityksessä, mutta toimintaympäristön kehityspiirteiden todettiin korostavan kuluttajien osaamisen ja vastuun merkitystä. Ohjelma-asiakirjan mukaan kuluttajat olisivat myös halukkaita ottamaan lisää vastuuta - eikä pelkästään ympäristöasioista, vaan myös taloudellisesti ja sosiaalisesti vastuullisesta kulutuksesta. Tämän näkemyksen todettiin muistuttavan ihannekuvaa kuluttajasta, joka omilla vapailla valinnoillaan ohjaa yritysten toimintaa vastuullisempaan suuntaan, jolloin yritykset voivat keskittyä rauhasa voiton maksimointiin. *Kuluttajapoliittisen ohjelman* toimenpiteet tällaisen ideaalisesti toimivan kuluttaja-kansalaisen tukemiseksi painottuivat tiedon tuottamiseen ja kuluttaja-kasvatukseen, erityisesti ympäristökysymyksissä ja oman talouden hoitamisessa. Sosiaalisesti kestävän kulutuksen ja tuotannon osalta viitattiin kuitenkin vain yritystoiminnan periaatteisiin ja työelämään, mutta ei esimerkiksi kasvavan kulutuksen seurauksena syntyviin ongelmiin.

Näkemyks kuluttajasta, joka kykenee realisoimaan moraaliset odotuksensa markkinoilla ja joka vapailla valinnoillaan ohjaa yritysten toimintaa vastuullisempaan suuntaan, osoitettiin tutkielmassa kuitenkin vain teoreettiseksi ideaaliksi. Vastuullisella kuluttajakansalaisella pitäisi nimittäin aluksi olla riittävästi tietoa havaita kuluttajavalintoihin liittyvät taloudelliset, ekologiset ja sosiaaliset ulottuvuudet. Sen jälkeen hänen tulisi kyetä valitsemaan tuotteista ympäristöystävällisimmät sekä ne, joiden tuotanto on ollut työntekijän kannalta oikeudenmukainen. Kuluttajan tulee siis tuntea yritysten tuotantotapa ja tuotteen elinkaari. Tämän jälkeen hänen olisi pystyttävä harkitsemaan oman kulutuksensa vaikutuksia muiden kuluttajakansalaisten tosiasialliseen valinnan vapauteen ja statukseen sosiaalisina kansalaisina. Esimerkiksi ostaessaan 24-vaihteista polkupyörää ala-asteikäiselle lapselleen kuluttajan tulisi pohtia, miten hankinta ehkä johtaa kilpavarusteluun ja eriarvoistaa köyhempien perheiden lasten asemaa. Toinen vaihtoehto on, että hän toteaa köyhempien valinneen itse osansa ja on siten piittaamaton tästä ongelmasta. Oli vaihtoehto moraalille pohdintoille kumpi tahansa, käytännössä päätösvaltaa tällaisissa kysymyksissä käyttäisivät vain ne kuluttajakansalaiset, joilla on myös varaa ostaa. Tuotantoon ja kulutukseen liittyvien ympäristökysymysten ja sosiaalisten vaikutusten lisäksi kuluttajakansalaisen olisi kyettävä ottamaan kantaa myös valintojensa taloudellisiin vaikutuksiin niin tuottajamaan talouden, oman yhteiskuntansa talouden kuin yksityistaloutensakin kannalta. Lopuksi päätöksentekonsa jälkeen kuluttajakansalaisen tulisi vielä motivoitua toimimaan moraalisesti kestäväällä tavalla.

Toisaalta tutkielmassa todettiin, että *Kuluttajapoliittisen ohjelman* lähtökohta hyvinvoinnin tuottamisesta yhteistyössä kuluttajien, elinkeinoelämän ja julkisen vallan kanssa muistuttaa osaltaan siitä, että tämäntyyppisiin moraalisiin haasteisiin tarvittaisiin ehkä uudenlaista kansalaisaktiivisuutta. Suotuisasti käyttäytyvän kuluttajakansalaisen olisi-kin syytä ryhtyä vaikuttamaan kulutusyhteiskuntamme toimintatapaan myös muulla tavoin kuin ostamalla, esimerkiksi liittoutumalla samanhenkisten ihmisten kanssa, niin kuin ympäristövastuulliset kuluttajat usein jo tekevätkin. Muussa tapauksessa kulutusyhteiskunnan kehittymisen suunnannäyttö jää yksin markkinoiden tehtäväksi - toiminnaksi, jossa ostaminen on äänestämistä.

Johtopäätöksenä voidaan todeta, että toive kuluttajakansalaisesta, joka tekee vastuullisia päätöksiä koko yhteiskunnan hyvinvoinnin takaamiseksi samalla omaa hyötyään tavoitellen, on hyvin perusteltavissa tämän päivän hyvinvointiyhteiskunnassa. Oikeanlaisen

kulutuskäyttäytymisen avulla hyvinvointiyhteiskuntamme keskeinen tukirakenne, talous, saadaan toimimaan hyvinvointia ja tosiasiallista vapautta edistävällä tavalla. Tällöin voidaan jopa ajatella, että yhteinen hyvä menee yksilön hyvän edelle. Niin kauan kun koemme hyvinvointimme lisääntyvän kulutuksen myötä ja esimerkiksi nautimme uuden kulutuselektroniikan hankinnasta tai arkiaskareittemme ulkoistamisesta erilaisille palvelutarjoajille, yhteiskunnan taholta tapahtuvaa tietoista kuluttamiseen kannustamista voidaan perustella yhteisellä hyvällä ja uudentyyppisellä hyvän kehällä: Kun haluamme kuluttaa enemmän ja enemmän, kannustaa se meitä työntekoon ja sen edellyttämään jatkuvaan oppimiseen. Tämän seurauksena yrityksillä on kilpailukykyisiä resursseja taata veroja kerryttävää talouskasvua, työpaikkoja, kilpailukykyä, ehkä myös ostovoimaltaan parempia palkkoja, jotka mahdollistavat lisäkuluttamisen. Vastineeksi tästä kaikesta yhteiskunta tarjoaa tosiasiallista vapautta edistävää perusturvaa julkisina palveluina, tulonsiirtoina ja sosiaaliturvana. Tällainen vastine puolestaan mahdollistaa runsaamman kulutuksen, koska kuluttajien ei tarvitse säästää niin paljon pahan päivän varalle kuin yhteiskunnassa, jossa sosiaaliturvaa ei ole tai se on marginaalinen. Yksilön sisäisenä voimavarana koko prosessissa näyttäisi olevan jatkuva kuluttamisen halu, johon nyt vain tulisi istuttaa myös vastuullisen kulutuksen komponentti.

Koska hyvinvointiyhteiskuntamme ylläpitäminen perustuu vahvaan talouskasvuun, on ilmeisenä vaarana kuitenkin se, että talous ja esimerkiksi teknologian kehitys muuttuvat hyvinvointiyhteiskunnan välineistä itseisarvoksi. Samalla saatetaan unohtaa se tosiseikka, että talouskasvuun liittyvä yksityisen kulutuksen lisääntyminen ei välttämättä enää lisää ihmisten hyvinvointia tai onnellisuutta, jolloin talouskasvun ja kilpailukyvyn edistämisen funktioksi jää ainoastaan hyvinvointivaltion rahoituspohjan ja työllisyyden sekä tulevaisuuden toimintaedellytysten turvaaminen. Yhteiskunnassamme tulisikin siksi edistää sellaisten sosiaalisten innovaatioiden syntyä, jotka muuttavat elämäntapaamme suuntaan, jossa hyvinvoinnin tuottaminen ei ole niin sidoksissa tuotteisiin tai palveluihin. Tällaisten innovaatioiden myötä kaikkien ihmisten tosiasiallinen vapaus toimia yhteiskunnassa saattaisi hyvinkin kasvaa.

Lähteet ja kirjallisuus

Lähteet

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731. II luku, Perusoikeudet.
(*Perusoikeudet*, PEROIK)

Kuluttajapoliittinen ohjelma vuosille 2004-2007. KTM Julkaisuja 15/2004. Markkina-
osasto.
(*Kuluttajapoliittinen ohjelma*, KULPOL)

Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelma 24.6.2003. Valtioneuvoston kanslia.
(*Vanhasen hallitusohjelma*, HALLOHJ)

Kirjallisuus

Ahlqvist Kirsti

2000 Kulutustutkimuksen historia ja yhteiskunnan murros. – Hyvää elämää.
90 vuotta suomalaista kuluttajatutkimusta. Toim. Hyvönen & al. Yliopis-
topaino: Helsinki. (29-44)

Airaksinen Timo

1987 Moraalifilosofia. Juva: WSOY.

Bauman Z

1998 Work, Consumerism and the New Poor. Guildford and Kings Lynn: Open
University Press.

Beck Ulrich

1995 Poliitiikan uudelleen keksiminen: Kohti refleksiivisen modernisaation teo-
riaa. - Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio. Beck & Giddens &
Lash. Tampere: Vastapaino. (11-82)

Campbell Colin

1987 The Romantic Ethic and the Spirit of Modern Consumerism. Padstow:
Basil Blackwell.

EU:n komission kuluttajapolitiikan strategia vuosille 2002-2006.

Komission tiedonanto euroopan parlamentille, neuvostolle, talous & sosi-
aalikomitealle sekä alueiden komitealle kuluttajapoliittisesta strategiasta
vuosiksi 2002-2006. KOM (2002) 208 lopullinen.

(löytyy myös osoitteesta

[http://ec.europa.eu/consumers/policy/intro/consumer_policy_strategy_fi.p
df](http://ec.europa.eu/consumers/policy/intro/consumer_policy_strategy_fi.pdf), käyntipäivä 1.5.2006)

Gabriel Yiannis and Lang Tim

1995 The Unmanageable Consumer. Contemporary Consumption and its Frag-
mentations. Cambridge: SAGE Publications Ltd.

Gylling Heta

2005 Yksilö vai yhteisö. 1900-luvun loppupuolen angloamerikkalaisen
yhteiskuntafilosofian kiistakysymys. – Nykyajan filosofia. Toim.

Hakamäki Matti

2000 Tila, aika ja uudet tekniikat. – Hyvää elämää. 90 vuotta suomalaista kuluttajatutkimusta. Yliopistopaino: Helsinki. (152-156)

Hallberg Pekka

1999 Perusoikeusjärjestelmä. – Perusoikeudet. Toim. Hallberg & al. Juva: WSOY. (31-58)

Hautala Heikki

2003 Suomen talouselämän rakenne ja kehitys. Vantaa: WSOY.

Heinonen Visa

1998 Talonpoikainen etiikka ja kulutuksen henki. Kotitalousneuvonnasta kuluttajapolitiikkaan 1900-luvun Suomessa. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

2003 Työläiskansalaisista kuluttajakansalaisia. - Työväentutkimus 2003.

2005 Kulutusyhteiskunnan ja kulutuksen yhteiskunnallisen sääntelyn muotoutuminen Suomessa. – Kuluttajaekonomia. Kotitalous ja kulutus. Helsinki: WSOY. (47- 68)

Heinonen Visa ja Raijas Anu

2005 Kuluttajaekonomia. Kotitalous ja kulutus. – Kuluttajaekonomia. Kotitalous ja kulutus. Helsinki: WSOY. (7-27)

Hellsten Sirkku

1999 Amerikkalainen kommunitarismi ja kolmas poliittinen tie.
- Filosofinen n&n aikakauslehti 2/99.
(löytyy myös osoitteesta: http://www.netn.fi/2999/netn_299_hell.html,
käyntipäivä 1.5.2006)

Hirvonen Tatu ja Mangelojä Esa

2003 Miksi tutkia onnellisuutta maassa, jossa kahdeksan kymmenestä ilmoittaa olevansa onnellisia ? – Tieteessä tapahtuu 5/2005. (5-12)

Hjerppe Riitta ja Vartia Pentti

2002 Talouden kasvu ja rakennemuutos 1860-2000. – Kansantaloutemme: rakenteet ja muutos. Toim. Loikkanen & Pekkarinen & Vartia. Helsinki: Yliopistopaino. (9-54)

Hyvönen Kaarina, Leskinen Johanna ja Pantzar Mika

2005 Selityksiä, ymmärrystä ja merkityksiä. Kuluttajaekonomian paradigmaattinen kehitys. – Kuluttajaekonomia. Kotitalous ja kulutus. Helsinki: WSOY. (117-137)

Ilmonen Kaj

1993 Tavaroiden taikamaailma. Jyväskylä: Vastapaino.

- 2004 Pohjoismainen kuluttajapolitiikka moraalitaloutena. – Moraalitalous. Toim. Kauppinen Ilkka. Tampere: Vastapaino. (254-288)
- Julkenen Raija
1997 Työyhteiskunnan tulevaisuus. Tosiasiat, projektiot ja optiot. – Kuusi es-
seettä työn ja työyhteiskunnan tulevaisuudesta. Valtioneuvoston tulevai-
suusselonteko eduskunnalle, osa II. Oheisjulkaisu 1. Helsinki: Valtioneu-
voston kanslian julkaisusarja 1997:7. (43-70)
- 2005 Hyvinvointivaltion uusi politiikka. Paul Piersonin historiallinen
institutionalismi – Hyvinvointivaltio. Suomen mallia analysoimassa.
Toim. Saari Juho. Helsinki: Yliopistopaino. (332-359)
- Juujärvi, S. & Myyry, L.
2005 Ammatillisen moraalijattelun kehitys: oikeudenmukaisuudesta
huolenpitoon? - Arvot, moraalit ja yhteiskunta. Toim. Pirttilä-Backman, A-
M. (70-94)
- Järvinen Petteri
2007 Digikatastrofi konkretisoituu 2007 - Helsingin Sanomat 2.1.2007,
vieraskynä.
- Kainulainen Sakari
1997 Aika vaatii vapautta mutta mitä niistä. - Filosofinen n&n aikakauslehti.
1/97. (löytyy myös osoitteesta www.netn.fi/197/netn_197_kainu.html,
käyntipäivä 1.5.2006)
- Kajanoja Jouko
2005 Hyvinvointi ja hyvinvointivaltio. Len Doyalin ja Ian Goughin
hyvinvointiteoria. – Hyvinvointivaltio. Suomen mallia analysoimassa.
Toim. Saari Juho. Helsinki: Yliopistopaino. (93-121)
- Kallionpää Katri (toim)
2007 Kilvoittelusta nautintoon - Helsingin Sanomat 9.1.2007. b5.
- Kanniainen Vesa
2006 Moraali ja markkinat. - Tieteessä tapahtuu 3/2006. (15-16)
- Karapuu Heikki
1999 Oikeus työhön ja elinkeinovapaus. – Perusoikeudet. Toim. Hallberg & al.
Juva: WSOY. (561-592)
- Karapuu Heikki ja Jyränki Antero
1999 Perusoikeuksien tausta ja yleinen sisältö. – Perusoikeudet. Toim. Hallberg
& al. Juva: WSOY. (61-110)
- Kauppa- ja teollisuusministeriön strategia.
2004 KTM julkaisuja 1/2004.
- Kiander Jaakko ja Lönnqvist Henrik
2002 Hyvinvointivaltio ja talouskasvu. Vantaa: WSOY

- Kilpiö Eila
2000 Kulutustutkimus yhteiskuntakehityksen ja ihmiskäsityksen tulkkina. - Hyvää elämää. 90 vuotta suomalaista kuluttajatutkimusta. Toim. Hyvönen & al. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus. (185-187)
- Kilpailukykykatsaus 2005.
2005 KTM julkaisuja 23/2005.
- Korten David
1997 Maailma yhtiöiden vallassa. Helsinki: Like Kustannus ja Suomen Rauhanpuolustajat.
- Kosonen Pekka
1995 Eurooppalaiset hyvinvointivaltiot. Tampere: Gaudeamus.
1998 Pohjoismaiset mallit murroksessa. Tampere: Vastapaino.
- Kuluttajapoliittisen ohjelman valmistelu vuosille 2004-2007.
Keskeisiä tuloksia ja johtopäätöksiä sidosryhmäkartoituksesta ja kuulemis-tilaisuuksista. Toim. Talent Partners Oy. Kauppa ja teollisuusministeriö.
- Lilja Reija ja Pehkonen Jaakko
2002 Työmarkkinoiden kehityspiirteet ja toiminta. – Kansantaloutemme: rakenteet ja muutos. Toim. Loikkanen, Pekkarinen ja VArtia. Helsinki: Yliopistopaino.(291-320)
- Lindqvist Martti
1989 Ammattina ihminen. Keuruu: Otava.
- Lämsineva Pekka
1999 Omaisuudensuoja. – Perusoikeudet. Toim. Hallberg & al. Juva: WSOY. (473-510)
- Maffesoli Michael
1996 The Return of Dionysus. – Constructing the New Consumer Society. Ed. Sulkunen & al. London: MacMillan Press Ltd. (21-37)
- Pantzar Mika
2005 Professori Mika Pantzar ihmettelee suomalaisten pessimismii. - Helsingin Sanomat 10.10.2005 B8.
- Pantzar Mika ja Heinonen Visa
1998 Kuluttajapolitiikan uudet haasteet. Kuluttajatutkimuskeskus. Keskustelu-aloitteita 26.
- Passi Minna (toim.)
2006 Ottaako ensimmäinen kaiken vai luoko raha ja itsekkyyys hyvinvointia? - Helsingin Sanomat 3.9.2006. E1.
- Pekkarinen Jukka
2000 Kulutus ja kansantalous – Hyvää elämää, 90 vuotta suomalaista

kuluttajatutkimusta. Toim. Hyvönen & al. Helsinki: Kuluttajatutkimus-
keskus. (23-28)

Pekkarinen Jukka ja Sutela Pekka

2000 Kansantaloustiede. Juva: WSOY.

Pellonpää Matti

1999 Henkilökohtainen koskemattomuus. – Perusoikeudet. Toim. Hallberg & al.
Juva: WSOY. (263-282)

Pursiainen Terho

1995 Omantunnon aika. Nousukauden etiikka ja vastuullinen yhteiskunta.
Jyväskylä: Gummerus.

1997 Isänmaallisuus. Tampere: Gaudeamus.

Raijas Anu

2005 Kotitalouden voimavarat ja niiden hallinta. – Kuluttajaekonomia.
Kotitalous ja kulutus. Helsinki: WSOY. (69-100)

Raz Joseph

1986 The Morality of Freedom. Oxford: Clarendon Press.

Rest, J., Narvaez, D., Bebeau, M. J., & Thoma, S. J.

1999 Postconventional Moral Thinking. A Neo-Kohlbergian Approach.
Mahwah: Erlbaum.

Riihelä Marja, Sullström Risto ja Takala Kari

2002 Kotitalouksien tulot ja kulutus.- Kansantaloutemme: rakenteet ja
muutos. Toim. Loikkanen & Pekkarinen & Vartia. Helsinki: Yliopistopai-
no. (225-260)

Räsänen Pekka

2000 Kulutus, postmodernismi ja elämäntapa. – Hyvää elämää. 90 vuotta suo-
malaista kuluttajatutkimusta. Toim. Hyvönen & al. Helsinki: Kuluttajatut-
kimuskeskus. (82-92)

Saari Juho

2005 Hyvinvointivaltio ja sosiaalipolitiikka. – Hyvinvointivaltio. Suomen
mallia analysoimassa. Toim. Saari Juho. Helsinki: Yliopistopaino. (13-64)

Saastamoinen Kari

1998 Eurooppalainen liberalismi. Etiikka, talous, politiikka. Atena Kustannus:
Jyväskylä.

Sayer Andrew

2004 Moraalitalous ja poliittinen talous. – Moraalitalous. Toim. Ilkka Kauppi-
nen. Tampere: Vastapaino. (23-52)

Scheinin Martin

1999 Suomen valtiosäännön perusperiaatteet. – Perusoikeudet. Toim. Hallberg
& al. Juva: WSOY. (223-230)

Seppänen Juhani

2006 Selvästi juovuksissa. Helsinki: Otava.

Takala Tuomo

2004 Yrityksen yhteiskuntavastuu globalisoituvassa maailmassa. – Moraalitalous. Toim. Ikka Kauppinen. Tampere: Vastapaino. (212-232)

Tuori Kaarlo

1999a Sivistykselliset oikeudet. – Perusoikeudet. Toim. Hallberg & al. Juva: WSOY. (511-532)

1999b Sosiaaliset oikeudet.- Perusoikeudet. Toim. Hallberg & al. Juva: WSOY. (593-630)

Vihervuori Pekka

1999 Oikeus ympäristöön. – Perusoikeudet. Toim. Hallberg & al. Juva: WSOY. (631-650)

Von Wright Henrik

2001 Hyvän muunnelmat. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.

Wilska Terhi-Anna

2000 Sosiaaliavun varassa eläminen kulutusyhteiskunnassa ja sosiaalinen kansalaisuus: Suomi ja Isobritannia. – Hyvää elämää. 90 vuotta suomalaista kulutustutkimusta. Yliopistopaino: Helsinki. (56-64)

Yrjönsuuri Mikko

2005 Onni ja sen viholliset. Helsinki: Kirjastudio.

www-sivut

Consumerfreedom-liikkeen sivusto www.consumerfreedom.com
käyntipäivä 17.9.2006

www.elections2004eu.int
käyntipäivä 1.8.2006

Habbohotellin sivusto www.habbo.fi
käyntipäivä 1.8.2006

Elinkeinoelämän keskusliiton EK:n sivusto www.ek.fi

Etusivu/kilpailukyky/kestävä kehitys/vastuullinen yritystoiminta
www.ek.fi/ek_suomeksi/kilpailukyky/kestava:kehitys/vastuullinen_yritystoiminta.php

Käyntipäivä 2.1.2007

Etusivu/kilpailukyky/kestävä kehitys

www.ek.fi/ek_suomeksi/kilpailukyky/kestava_kehitys/index.php

Käyntipäivä 1.2.2007

Kauppa- ja teollisuusministeriön sivusto www.ktm.fi

Etusivu/ministeriö/elinkeinopolitiikka www.ktm.fi/index.phtml?s=2

Käyntipäivä 1.5.2006

Etusivu/ministeriö/budjetti www.ktm.fi/index.phtml?s=298

Käyntipäivä 1.5.2006

Etusivu/yritykset/vastuullinen yritystoiminta

www.ktm.fi/index.phtml?s=888

Käyntipäivä 14.2.2007

Kuluttajaviraston sivusto www.kuluttajavirasto.fi

Etusivu/kuluttajapolitiikka

www.kuluttajavirasto.fi/user_nf/default.asp?site=34&tmf=16830&lmf=0&mode=readdoc

Käyntipäivä 1.5.2006

Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu www.ymparisto.fi

Etusivu/kestävän kehityksen aihealueita

www.ymparisto.fi/default.asp?mode=11942&lan=fi

Käyntipäivä 1.2.2007

Valtioneuvoston sivusto www.valtioneuvosto.fi

Etusivu/hallituksen toiminta/hallitusohjelma

www.valtioneuvosto.fi/hallitus/hallitusohjelma/fi.jsp

Käyntipäivä 1.5.2006

Haastattelut

Ylitarkastaja Eeva-Liisa Koltta-Sarkanen

KTM/Markkinaosasto/Kilpailu-, kuluttaja- ja elintarvikeasioiden ryhmä

27.12.2005.

(haastattelumuistio kirjoittajan hallussa)

Taloukasvua edistävien toimenpiteiden vaikutuksia kuluttajakansalaisen vapauteen

Tutkielman 3 pääluvussa on tarkastelu, mistä muodostuu kuluttajakansalaisen tosiasiallinen vapaus sekä miten sitä *Vanhasen hallitusohjelman* ja *Kuluttajapoliittisen ohjelman* puitteissa edistetään. Niin ikään on tarkennettu, miten talouskasvu kytkeytyy näiden perusoikeuksien toteutumiseen ja miten valtiovalta osaltaan tukee talouskasvua. Seuraavissa esimerkeissä konkretisoidaan talouskasvun ja sen tukemisen suoria ja välillisiä vaikutuksia kuluttajien tosiasialliseen vapauteen yritysesimerkkien kautta.²⁶⁹ Tarkastelun kohteena on sellainen yritystoiminta, johon kytkeytyy teknologiaa, yrittäjyyttä tai muita yhteiskunnan ja yritysten kilpailukykyä, työllisyyttä ja talouskasvua edistäviä toimenpiteitä, joihin myös *Vanhasen hallitusohjelman* elinkeinopolitiikassa viitataan.²⁷⁰

1.esimerkki: teknologian käyttöönotto kuluttajahyödykkeiden tuotannossa

Suomalaisilla kuluttajamarkkinoilla toimiva suomalainen yritys tai alihankkija tehostaa olemassa olevaa tuotantoaan uuden teknologian tai innovaatioiden avulla. Se on saanut kehitystyöhönsä julkista tukea. Tämän seurauksena yritys tarvitsee entisen tuotantomääränsä valmistamiseen aikaisempaa vähemmän henkilökuntaa. Jos yrityksellä on samanlaisesti tavoitteena lisätä myyntiä, yrityksen pitää laajentaa tuotantoa. Tämän seurauksena työpaikatkin voivat säilyä, ja niitä voi ehkä tulla lisää, olettaen että tuotantoa ei samassa yhteydessä siirretä ulkomaille. Jos vielä mahdollinen teknologiatoimittajakin on suomalainen, tarkoittaa tämäkin lisää suomalaisia työpaikkoja ja liiketoimintaa.²⁷¹

Tilanne on kuluttajakansalaisen kannalta suotuista, mikäli osa tehokkuushyödyistä muuttuu hinnanalennukseksi. Kuluttajien todellinen valinnan vapaus markkinoilla kasvaa, koska ostovoimaa hinnanalennuksen myötä on enemmän. Ehkä kyse on myös ekologisemmasta tuotantotavasta, joka kuluttajien silmissä luo lisäarvoa. Ongelmallista on, mikäli ihmisiä jää uuden teknologian käyttöönoton myötä työttömäksi. Näiden ihmisten tosiasiallinen valinnan vapaus markkinoilla ainakin hetkellisesti vähenee, koska heillä ei

²⁶⁹ Yksinkertaisuuden vuoksi puhutaan yrityksestä, vaikka usein tuotteen tai palvelun tuottamisen takana on useamman yrityksen muodostama arvoketju. Näkökulma on nimenomaan suomalaisen kuluttajan, vaikka soveltuvien osin termi ”suomalainen kuluttaja” voidaankin korvata termillä ”eurooppalainen kuluttaja”, koska kysymykset talouskasvun ja hyvinvointiyhteiskunnan haasteita ovat yhteisiä eurooppalaisille hyvinvointivaltioille. Lähtökohtana on myös tilanne, jossa talous ei ole ylikuumentunut, eikä tarvetta kulutuksen hillitsemiseen ole.

²⁷⁰ HALLOHJ 36. Hallitusohjelman elinkeinopolitiikan tavoitteena on ”edistää talouskasvua ja työllisyyttä, monipuolistaa tuotantorakennetta, tukea vakaata aluekehitystä ja turvata suomen talouden kilpailukyky. Tavoitteiden saavuttamiseksi hallitus toteuttaa yrittäjyyden politiikkaohjelman sekä lisää merkittävästi julkista tuote- ja kehitysrahoitusta.” ... ”Rahoitusta suunnataan mm. palvelusektorin ja uusien tuotannonalojen tutkimukseen, kehittämiseen, tuotteistamiseen ja kaupallistamiseen sekä kestävästä kehityksen mukaista kulutusta ja tuotantoa tukevaan osaamiseen ja innovaatiotoimintaan.”

²⁷¹ Kirjoittajan kehittämä esimerkki.

ole enää varaa hankkia hyödykkeitä entiseen tapaan ennen kuin löytävät uuden työpaikan.²⁷²

Hyvinvointivaltiolle kuluttajien ostovoiman kasvu, mahdollinen myynnin laajeneminen sekä mahdolliset suomalaiset teknologiset keksinnöt ovat hyvä asia työpaikkojen sekä talouskasvun ja verotulojen takia. Js kysymys on toimeentuloturvassa määritellystä välttämättömyyshyödykkeestä, tarvitaan ehkä vähemmän tulonsiirtoja, koska vähävaraisimpienkin varat riittävät paremmin hankintoihin. Paineet ihmisten negatiivisten vapauksien rajoittamiseksi verotusta kiristämällä vähenevät samalla kun mahdollisuudet edistää ihmisten tosiasiallista vapautta julkisesti rahoitettavien palveluiden turvin paranevat. Niin ikään yhteiskunnan kilpailukyky kehittyä mahdollisen uuden suomalaisen (ympäristöystävällisen) teknologian käyttöönoton myötä²⁷³. Ongelmana on kuitenkin työpaikkojen menetys, jos markkinat eivät samalla kasva tai jos vanhaa henkilöstöä ei kyetä kouluttamaan uusiin tehtäviin kasvavilla markkinoilla.

2. esimerkki: innovatiivisen tuotteen tai palvelun kehittäminen kuluttajamarkkinoille

Suomalainen yritys kehittää tai on mukana toteuttamassa uudenlaista tuotetta tai palvelua suomalaisille kuluttajamarkkinoille teknologian tai muun innovaation avulla. Se on saanut kehittämistyöhön julkista tukea. Tuotantoon Suomessa tarvitaan työvoimaa. Ja mitä suuremmaksi myynti nousee, sitä enemmän tarvitaan työntekijöitä. Ehkä myös vientikauppa käynnistyy.

Vaihtoehtoisesti kyse voi myös olla esimerkiksi työttömäksi jääneestä kansalaisesta, joka perustaa starttirahan turvin palveluyrityksen ja ryhtyy myymään palveluitansa suomalaisille kotitalouksille, esimerkiksi kotipalveluja tai maksullista lapsille suunnattua harrastustoimintaa

Kuluttajakansalaisen kannalta tällainen tilanne on hyvä, mikäli hän kokee tuotteet ja palvelut tarpeelliseksi ja hänellä on riittävästi tuloja ostosten tekemiseen. Parhaimmillaan hänen hyvinvointinsa ja onnellisuutensa vahvistuu kasvavien valinnan mahdollisuuksien myötä. Ongelmallinen tilanne on silloin, mikäli kuluttaja katsoo tarvitsevansa tuotteen, mutta hänellä ei ole siihen varaa. Seurauksena voi olla sosiaalista eriarvoisuutta, jonka myötä yksilö saattaa kokea tosiasiallisen vapautensa kaventuneen yhteiskunnassa. Tosiasiallinen vapaus valita kaventuu myös tilanteessa, jossa kansalaisella on ehkä varaa ostaa tuote, mutta hän ostaa sen vain kyetäkseen ylläpitämään olemassa ole-

²⁷² Toisaalta yhteiskunta varmistaa ihmisten mahdollisuuksia toimia markkinoilla työttömyysturvalla, mutta se taas tarkoittaa mahdollisen kiristyvän verotuksen kautta toisten ihmisten negatiivisen vapauden kaventumista, ellei sitten tilanne ole se, että myynnin laajeneminen ja (muiden kuin työttömäksi jääneiden) ostovoiman vapautuminen uusiin kulutuskohteisiin (tai säästämiseen) generoi uutta verotulojen virtaa ja ehkä uusia työpaikkojakin (jollain aikavälillä), jolloin verotusta ei tarvitse kiristää ja työllisyys paranee.

²⁷³ Jos kyse olisi ulkomaisesta teknologiayrityksestä, tilanne ei kuluttajan kannalta muuttuisi. Hyvinvointivaltion näkökulmasta mahdollinen kysynnän laajeneminen ei tällöin kuitenkaan olisi välttämättä hyvä asia, koska se tarkoittaisi tuonnin kasvua ilman, että syntyy uusia työpaikkoja Suomeen.

vaa elämäntapaa saamatta mitään varsinaista lisäarvoa tästä uudesta hyödykkeestä²⁷⁴. Seurauksena voi kestokulutushyödykkeiden tapauksessa olla myös omaisuudenturvan heikkenemistä ainakin lyhyellä tähtäimellä, tai palvelutuotteiden kohdalla oman elämänhallinnan kaventumista. Esimerkkinä oman elämänhallinnan kaventumisesta voidaan mainita kotiaskareiden tekeminen. Kun elämäntapamme muuttuu yhteiskunnankin kannustamana siihen suuntaan, että kotitöitä ulkoistetaan, on seurauksena se, että riippuvuutemme markkinoista hyvinkin arkisissa asioissa kasvaa. Yksittäisellä perheellä voi ehkä olla erilaiset arvolähtökohdat, mutta käytännössä toimiminen yhteiskunnassa ei välttämättä enää onnistu muulla tavoin kuin valtavirran periaattein.

Hyvinvointiyhteiskunnan etuja tilanteessa ovat Suomeen syntyvät työpaikat, talouskasvu ja kasvavat verotulot. Parhaimmassa tapauksessa palveluja voidaan lähteä konseptoimaan ja tuotteistamaan kansainvälisille markkinoille suomalaisena innovaationa. Myös mahdollinen tuotteiden positiivinen ulkoisvaikutus kansalaisten terveydentilaan²⁷⁵ tai tietoyhteiskuntakehityksen vauhdittuminen kasvavan kulutusteknologian kysynnän myötä ovat suotuisia asioita yhteiskunnalle. Edellytykset taata kansalaisille negatiivista ja tosiasiallista vapautta kasvavat, kun verotustakin ehkä voidaan keventää ja samalla taata TSS-oikeuksia sekä peruspalveluiden että paremman työllisyyden ja elinkeinomahdollisuuksien kautta.

Hyvinvointiyhteiskunnan kannalta ongelmalliseksi voi kuitenkin muodostua se, että tuotteista ja palveluista muodostuu välttämättömyshyödykkeitä²⁷⁶, jonka seurauksena vähävaraisten ihmisten tosiasiallinen vapaus kapenee, ellei samalla tämän väestöryhmän ansaintamahdollisuudet parane. Tällöin yhteiskunnan paineet hankintojen tukemiseen sosiaaliturvan tai julkisten palveluiden muodossa voivat kasvaa. Tämä yhdistettynä jälkiekspansiiviseen hyvinvointipolitiikkaan on haasteellista.

3. esimerkki: teknologian käyttöönotto kuluttajille tarjottavissa julkisissa palveluissa

Julkinen sektori ottaa käyttöön teknologiaa tai innovaatioita, jotka mahdollistavat kansalaisille suunnattujen hyvinvointipalveluiden tuottamisen entistä edullisemmin. Paineet julkisten palveluiden karsimiseen vähenevät ja työn tuottavuus kasvaa.

Vaihtoehtoisesti kyse voi olla myös siitä, että julkinen sektori ulkoistaa palvelutuotantonsa yksityisille hoivayrityksille, jotka pystyvät tuottamaan palvelut julkista sektoria tehokkaammin.

²⁷⁴ Tästä on hyvänä erimerkkinä kännykkäteknologian (nmt>gsm) ,tietokoneiden käyttöjärjestelmien (win95>win98>win2000>winNT) ja ohjelmien vanheneminen, sekä televisiolähetysten muuttuminen digitaalisiksi.

²⁷⁵ Suomalaista kävelysauva-innovaatio saattaa esimerkiksi olla tuote, joka ihmisten terveystilaa kohottaa tuottaen myös hyötyä yhteiskunnalle vähenevinä sosiaali- ja terveystaloudellisin.

²⁷⁶ Tästä on hyvänä esimerkkinä digisovittimet, joiden hankinta tulee pakolliseksi, mikäli ei halua luopua televisiosta. Tai kännykät ja kodin internetyhteydet, joita ilman lapset saattavat syrjäytyä kaveripiiristä.

Kuluttaja-kansalaisen mahdollisuudet saada julkisia palveluja paranevat ilman, että veroja täytyy nostaa. Heidän hyvinvointinsa todennäköisesti paranee paremman palveluiden saatavuuden kautta. Todennäköisesti julkisen sektorin työpaikatkin voivat säilyä paremman tuottavuuskehityksen ansiosta. Kysyntähän kasvaa on joka tapauksessa. Yhteiskunnan kannalta tilanne on hyvä paitsi julkisen sektorin tuottavuuden ja kilpailukyvn, myös ihmisten hyvinvoinnin ja terveyden edistymisen kannalta: Tuottavuuskehityksen myötä hyvinvointipalveluiden tarjontaa voidaan ehkä laajentaa. Ja jos uudistuksen taustalla on suomalaista teknologiaa, tarkoittaa tämä myös talouden kasvua ja uusia työpaikkoja yksityiselle sektorille sekä elinkeinoelämän kilpailukyvn kehittymistä.

4. esimerkki: Suomalaisen yrityksen vientimarkkinan laajeneminen

Suomalaisen kuluttaja-markkinoilla tai business to business –markkinoilla oleva yritys laajentaa toimintaansa vientimarkkinoille julkisten tukien ja asiantuntijapalveluiden turvin.

Positiivista suomalaisten kuluttajakansalaisten kannalta on se, että hyvinvointiyhteiskunta saa verotuloja vientikaupasta, jolloin kotimaiseen kulutuskysyntään ei liity niin kovia kasvupaineita. ”Kansalaisvelvollisuus” kuluttaa riittävän talouskasvun aikaansaamiseksi lievenee. Negatiivinen tilanne kuluttajan kannalta syntyy, mikäli yritys voisi tuottaa jotain kuluttajien kannalta hyödyllistä kotimarkkinoilla.

Yhteiskunnan kannalta positiivista on talouskasvu, verotulot ja mahdolliset uudet työpaikat. Niiden myötä vahvistuvat edellytykset sekä kuluttajakansalaisten tosiasiallisen vapauden ja negatiivisen vapauden edistämiseksi.

Edellä olevat yritys esimerkit konkretisoivat vaikutuksia, joita talouskasvun, kilpailukyvn ja työllisyyden edistämällä on hyödykemarkkinoiden kautta kuluttajakansalaiseen vapauteen suoraan tai välillisesti. Vaikutukset liittyvät niin kuluttajan omaisuudenturvaan ja kuluttajilta kerättäviin veroihin, tosiasiallista vapautta edistäviin peruspalveluihin ja työllisyyteen kuin valinnan vapauteen ja tosiasialliseen vapauteen olla kuluttamatta. Ne ovat pääsääntöisesti positiivisia, mutta myös negatiivisia vaikutuksia esiintyy ainakin lyhyellä tähtäimellä. Edellytys monien kuvatenlaisten vaikutusten syntymiselle kuitenkin on, että kuluttajat myös ostavat näitä markkinoilla olevia hyödykkeitä.